

Glava peta

PROTIVOFANZIVA SOVJETSKIH TRUPA KOD MOSKVE

OPŠTA SITUACIJA NA MOSKOVSKOM PRAVCU POČETKOM DECEMBRUA 1941. GODINE

(Skica 5)

Početkom decembra 1941, zbog upornog otpora sovjetskih trupa na moskovskom pravcu, zaustavljena je nemačka fašistička grupa armija »Centar«.

Nešto ranije neprijatelj je bio zaustavljen i na drugim delovima sovjetsko-nemačkog fronta. Pri tome, pred Rostovom na Donu i Tihvinom, sovjetske trupe su, preuzevši inicijativu u novembru 1941, prešle u protivofanzivu, u toku koje su nanele neprijatelju niz poraza.

Protivofanziva sovjetskih trupa pred Tihvinom i posebno kod Rostova, imala je velik značaj, jer je sovjetskim trupama pred Moskvom olakšala uslove za prelazak u napadna dejstva. U to vreme jedinice grupe armija »Centar« bile su razvučene na ogromnom frontu koji se protezao na dužini od preko 1.000 km. Taj front je išao po liniji: Seližarovo — Kalinin — Rogačevo — Jahroma — istočno od Istre — Naro-Fominsk — Aleksin — južni prilazi Tuli — Mordves — Mihajlov — Skopin — Jefremov — Jelec.

Znatno iznurenja u bojevima na daljim i bližim prilazima Moskvi, grupa armija »Centar« imala je u svome sastavu 9, 4, i 2. armiju, 3. i 4. tenkovsku grupu i 2. tenkovsku armiju. U njen sastav ulaziло je ukupno oko 75 divizija, od čega 22 tenkovske i motorizovane.

Pozadina neprijatelja bila je razvučena po dubini, takođe više od 1.000 km. Snabdevanje nemačkih fašističkih trupa bivalo je sve teže. »Za celu grupu armija »Centar« dnevni dotur sredinom novembra 1941. godine bio je 23 ešelona, dok su potrebe trupa tada iznosile 70 ešelona dnevno.¹ Komunikacije neprijatelja su se nalazile pod udarima sovjetske avijacije i partizana.

Operativni položaj neprijateljeve grupacije takođe je bio nepovoljan.

Sa severa, levo krilo grupe armija »Centar« ugrožavalo je trupe Kalinjinskog fronta, a južna udarna grupacija neprijatelja našla se obuhvaćena armijama levog krila Zapadnog i desnog krila Jugozapadnog fronta.

Sve snage te grupe bile su uvučene u teške borbe i znatno istrošene. Usled upornog otpora sovjetskih trupa udarne grupacije neprijatelja koje su hrlile ka Moskvi razbile su svoje snage na nekoliko pravaca.

Zbog velikih gubitaka i velike zamorenosti trupa, napadne mogućnosti neprijatelja su, u suštini, bile iscrpljene.

Mada su nemačke fašističke trupe podišle blizu Moskvi i vojnici i oficiri neprijatelja u celini bili pod utiskom velikih uspeha, postignutih u toku napada, mnogi od njih su se počeli zabrinjavati za svoju dalju sudbinu. Deo vojnika i oficira bio je nezadovoljan suviše dubokim napredovanjem svojih trupa na istok i strahovao je od mogućih udara od strane sovjetskih snaga. Neki nemački vojnici nisu verovali u dalje uspehe svoje armije i otvoreno su prebegavali na našu stranu.

Jedan od tih begunaca — vojnik 6. čete 2. bataljona 86. motorizovanog puka 10. tenkovske divizije Herbert Time, koga su zarobile naše jedinice 1. decembra 1941. u rejonu sela Petrovska (u zoni dejstva 33. armije — red.), govorio je da je nemačka armija izgubila vrlo mnogo automobila i tenkova. Nemačke trupe pred Moskvom trpe vrlo

¹ Итоги второй мировой войны. Сборник статей, стр. 124.

velike gubitke, a ruska zemlja se proteže još na hiljade kilometara. Nemačka je već pobeđena. Vojnici govore da se Rusija bori veoma spretno i oštro...

Ali, bez obzira na tako nepovoljnu situaciju kod neprijatelja, nemačko komandovanje je još uvek računalo da će zauzeti Moskvu, pretpostavljajući da sovjetske trupe nisu sposobne za dalji otpor. Bez obzira na faktički prelazak svojih trupa u odbranu, neprijateljevo komandovanje je oklevalo sa izdavanjem opšteg naređenja trupama za prelazak u odbrambena dejstva, pokušavajući da ih gurne još napred. Na 25 — 30 km severozapadno od Moskve jedinice 3. i 4. tenkovske grupe neprijatelja još uvek su preduzimale očajničke pokušaje da probiju odbranu sovjetskih trupa. Artiljerijska kanonada neprijatelja nije se prekidala ni trenutka. Neprijateljeva avijacija, bilo pojedinačnim avionima, bilo čitavim grupama, letela je u pravcu Moskve. Drugog decembra u berlinskim novinama bila su ostavljena prazna mesta za hitna saopštenja o tome da su nemačke trupe zauzele Moskvu. Hitlerova komanda je saopštavala da se Moskva vidi »dobrim dvogledom« i da će u sovjetskom glavnom gradu za armiju biti obezbeđen »raskošan zimski smeštaj«. Fašistički razbojnici su formirali specijalnu »zonderkomando Moskau«, predviđenu za masovna ubijanja Moskovljana.²

Hitlerove trupe su vozile sobom i paradne uniforme, da bi se šepurile u njoj za vreme parade na Crvenom trgu...

Ribentrop je 25. novembra izjavio da su »Rusi pretrpeli poraz koji ima odlučujući značaj za ishod rata, od koga se oni, zbog nedostatka obučenih rezervi i ratnog materijala, nikada više ne mogu oporaviti...³

Bivši načelnik nemačkog generalštaba kopnene vojske Halder zabeležio je u svome službenom dnevniku 2. decembra 1941. da je »otpor neprijatelja (tj. sovjetskih

² Vidi Нюрнбергский процесс. Издание второе, исправленное и дополненное, т. 1, Госюриздан, М., 1954, стр. 271.

³ К. Типпельскирх. История второй мировой войны. Изд-во иностранной литературы, М., 1956, стр. 209.

trupa — red.) dostigao kulminaciju. On više ne raspolaže nikakvim snagama.«⁴

Istovremeno, komandant grupe armija »Centar« general-feldmaršal fon Bok, napisao je u svojoj zapovesti od 2. decembra: »Neprijatelj pokušava da olakša svoj položaj, prebacujući cele divizije ili delove divizija sa najmanje ugroženih delova na najugroženije delove fronta. Dolazak nove popune primećen je samo na jednom odseku, i to u manjem obimu. Odbrana neprijatelja je na rubu propasti.«⁵

Međutim, sve je to bilo nerealno. Proračuni hitlerovaca, mada su se zasnivali na tome što njihova armija stoji pred Moskvom, bili su sagrađeni na pesku i nije im bilo suđeno da se ostvare.

U stvarnosti stanje sovjetskih trupa se popravljalo. Odstupivši pod pritiskom neprijatelja ka Moskvi, one su uz pomoć sovjetskog naroda prikupljale nove snage za borbu sa neprijateljem; njihove komunikacije su se skratile do krajnjih granica. Mnoge operativne i združene jedinice dobijale su naoružanje a osobito životne namirnice direktno u Moskvu, mimoilazeći uobičajeni sistem skladišta i železničkih stanica za raspodelu. U vezi sa približavanjem linije fronta glavnom gradu još je tešnja veza uspostavljena između operativne armije i stanovništva Moskve i Podmoskovlja. »Iza nas je Moskva!« — te vatrene reči političkog rukovodioca Kločkova pozivale su sovjetske vojнике ne samo na žestok otpor pod zidinama glavnog grada, već i u odlučujući okršaj sa neprijateljem. Približavao se momenat istorijskog raspleta. Ceo svet je sa velikim nestrupljenjem isčekivao ishod borbe dva strašna protivnika. Kako će se završiti njihov dvoboј? Da li će izdržati »razbijene« sovjetske trupe pred Moskvom? Hoće li predati glavni grad ili ne? To su pitanja koja su u to vreme uzbudjivala sve umove čovečanstva. Nehotice, svi su se prisećali 1812. godine.

⁴ Вторая мировая война 1939—1945 гг., стр. 250.

⁵ „Вопросы истории“, Н 1, 1957, стр. 28.

I eto rasplet je došao.

Bez obzira na dugotrajno odstupanje, sovjetske trupe su imale opštu prednost nad neprijateljem: one su dejstvovale na svojoj teritoriji i podržavao ih je ceo sovjetski narod. Linija fronta bila je pogodnija za sovjetske trupe nego za neprijatelja.

Sovjetske trupe su u to vreme zauzimale sledeći raspored:

1) *Na kalinjinskom pravcu*, u zoni širine oko 200 km, između Ostaškova i Moskovskog mora, branile su se jedinice Kalinjinskog fronta pod komandom general-pukovnika I. S. Konjeva.

U sastav tog fronta ulazile su: 22. armija (komandant general-major V. I. Vostruhov), 29. armija (komandant general-potpukovnik I. I. Moslenikov, zatim general-major V. I. Švecov) i 31. armija (komandant general-major V. A. Juškevič).

2) *Između Moskovskog mora i r. Dona, jugoistočno od Jepifanja*, u zoni velikoj skoro 600 km, branile su se jedinice Zapadnog fronta (komandant fronta general armije G. K. Žukov).

Severozapadno od Moskve, između Sudimirke i Ročićeva, branila se 30. armija general-majora D. D. Leļjušenka; 1. udarna armija general-potpukovnika V. I. Kuznjecova, koja je produžavala da se koncentriše u rejonu Dmitrova i južnije, vodila je borbe sa neprijateljem jugoistočno od grada Jahrome; jedinica novorazvijene 20. armije, gde je načelnik štaba bio L. M. Sandalov, nisu prekidale žestoke borbe za Beli Rast i Krasnu Poljanu, a jedinice 16. armije general-potpukovnika K. K. Rokosovskog i 5. armije general-potpukovnika L. A. Govorova branile su prilaze ka Moskvi između Krjukova i Možajskog druma.

Duž istočne obale r. Nara posedale su odbranu jedinice 33. armije general-potpukovnika M. G. Jefremova i 43. armije general-majora K. D. Golubjeva, koje su branile glavne puteve koji su sa zapada i jugozapada vodili

ka Moskvi — kijevski i varšavski drum. Između Serpuhova i Aleksina dejstvovale su jedinice 49. armije general-potpukovnika I. G. Zaharkina.

U rejonu Tule branila se 50. armija general-potpukovnika I. V. Boldina, pred Mordvesom je dejstvovao 1. gardijski konjički korpus general-majora P. A. Bjelova, a jugozapadno od Rjazana razvijala se sveža rezervna 10. armija pod komandom general-potpukovnika F. I. Golikova.

Od reke Dona jugoistočno od Jepifanja i dalje ka istoku od linije Jefremov — Jelec bile su razvijene trupe desnog krila Jugozapadnog fronta (komandant fronta maršal Sovjetskog Saveza S. K. Timošenko, član Vojnog saveta N. S. Hruščov).

Armija toga fronta: 3. (komandant general-major J. G. Krejzer), 13. (komandant general-major A. M. Gorodnjanski) i 40. (komandant general-potpukovnik K. P. Podlas) — posedale su front širine preko 150 km.

Pored toga, po naređenju Vrhovne komande, u rejonu Kolomne i severnije, koncentrisala se nova 26. rezervna armija, a u rejonu Rjažska i južnije — 61. rezervna armija. U sastavu Moskovske zone odbrane bile su razvijene nove 60. i 24. armija. Iz pozadine zemlje je u rejon Moskve bila takođe upućena znatna količina artiljerije i raznih specijalnih jedinica.

Uslovi za izvođenje protivofanzive sovjetskih trupa bili su veoma teški. Naša zemlja je u tom periodu preživljavala izuzetne ekonomске teškoće. U novembru 1941. stanje naše privrede, a posebno industrije, bilo je najteže za sve vreme velikog otadžbinskog rata. Preduzeća, evakuisana na istok, još nisu bila puštena u pogon na novim mestima. U novembru 1941. iz Donbasa i Podmoskovskog bazena nije stigla za narodnu privredu nijedna tona uglja.⁶ Pod privremenom okupacijom neprijatelja nalazili su se važni poljoprivredni rejoni.

⁶ Vidi Н. Вознесенский. Военная экономика СССР в период Отечественной войны, стр. 42.

Ništa bolja nije bila ni međunarodna situacija. Krajam 1941. na evropskom kontinentu nije postojalo manjih armija koje bi vodile aktivnu borbu sa nemačkim fašističkim trupama, zbog čega bi nemačko komandovanje moralo da razbija svoje snage i vodi rat na dva fronta — na zapadu i na istoku. Istina, u tom periodu vođene su borbe u Africi, na Atlantiku i u bazenu Sredozemnog mora, međutim, one nisu imale skoro nikakav ozbiljniji značaj za tok borbi na sovjetsko-nemačkom frontu. Sovjetski Savez se, u suštini, potpuno sam borio sa fašističkom Nemačkom i njenim satelitima.

Kvantunška armija imperijalističkog Japana nalazila se i dalje u punoj borbenoj gotovosti na našim granicama na Dalekom istoku, da bi u pogodnom momentu udarila na sovjetske snage sa istoka. Na našim južnim granicama bile su koncentrisane znatne snage turske armije.

Položaj sovjetske države zaista je bio kritičan. Ali, sovjetski narod se nije pokolebao, niti se podao panici. On je bio ubeđen u neizbežnost poraza nemačkih fašističkih trupa, u pobedu svoje armije. Sovjetski narod se još čvršeće zbio oko svoje omiljene Komunističke partije. U pozadini je kipteo samopregoran i naporan rad sovjetskih ljudi za snabdevanje fronta svim što je neophodno. Ubeđenost sovjetskog naroda u победу i visoko moralno-političko stanje armije stvarali su povoljnu situaciju za nanošenje snažnog udara po glavnoj grupaciji hitlerovskih trupa kod Moskve.

Pod rukovodstvom CK SKP(b), partijske organizacije su ulagale ogroman trud da obnove i ojačaju snage sovjetskih trupa. Naročito aktivnu ulogu je igrala Moskovska partijska organizacija. U decembarskim danima njen rad je bio posebno plodonosan, raznovrstan, pun borbenog naprezanja. Moskva je stalno slala na front nove pukove komunista i odrede narodne odbrane, koji su se zajedno sa jedinicama Sovjetske armije sa besprimernom hrabrošću borili sa neprijateljem i iznuravali njegove snage. Predvođeni komunistima, moskovski radni ljudi, koji su radili u industriji, usiljenim tempom su radili u preduze-

ćima. Kolektivi preduzeća su se obavezali da će na vreme izvršiti sve zadatke za front i uspešno završiti godišnji plan proizvodnje.

U mnogim preduzećima počela je proizvodnja novih vojnih proizvoda, neophodnih za dalje opremanje armije. Radnici autogenog zavoda, fabrike »Dinamo« koja nosi ime Kirova i drugih, izvršavali su normu sa 150—200%. U okviru opšte proizvodnje moskovskih preduzeća, procenat proizvodnje naoružanja za Sovjetsku armiju je snažno porastao. Industrija Moskovskog gradskog sovjeta, lokalna industrija i industrijska kooperacija skoro u celini su radile za front.

Zanatska udruženja u kooperaciji sa industrijom Moskovske oblasti izrađivala su za front: odeću, opremu, delove za mine i granate, ručne bombe, skije, sanke, kazane, termose, pionirske lopate, rovovske peći i drugo. Udruženja: »Crvena zvezda«, »Prva petoljetka«, »Spartak«, »Sever« i druga bila su aktivni pomoćnici fronta.

U preduzećima Moskve radnici su izjavljivali: »Mi smo dužni da damo još više proizvoda za front! Sutra ćemo prebaciti normu smene. Obavezujemo se da ćemo ispuniti plan sa 200%! Mi ćemo raditi neumorno sve dотле dok ne uništimo i poslednjeg fašistu!«.

Primer Moskovske partijske organizacije i radnih ljudi glavnog grada sledili su milioni partijskih i vanpartijskih boljševika naše zemlje. U preduzećima se široko razvilo socijalističko takmičenje. Brzim tempom su uspostavljane fabrike koje su evakuisane na istok. Na inicijativu radnih ljudi bilo je pokrenuto prikupljanje sredstava za izgradnju tenkovskih kolona i eskadrila aviona. Stanovništvo gradova i sela naše zemlje uzelo je široko učešće u prikupljanju tople odeće za sovjetske vojнике. Na front su upućivani mnogobrojni darovi. Kolhoznici su slali na front hleb i druge proizvode preko plana.

Opšte raspoloženje svih radnih ljudi bilo je u to vreme vrlo dobro izraženo u proglašima u listu »Pravda«: »Srušimo planove hitlerovskih osvajača, razbijmo pred Moskvom fašističke horde!«, »Hrabri zaštitnici domovine! Bijte srčano neprijatelja, lomite njegovu tehniku, nemilo-

srdno uništavajte fašističke okupatore, koji su se uvukli u našu otadžbinu!«, »Smelim protivnapadima i iznenadnim udarima izbijmo inicijativu iz ruku neprijatelja, slamajmo navalu fašističkih rulja!«.

Sva zemlja se pripremala za razbijanje neprijatelja.

ZAMISAO I PRIPREMA PROTIVOFANZIVE SOVJETSKIH TRUPA

Protivofanziva pred Moskvom sačinjavala je važan deo plana Vrhovne komande za razbijanje nemačkih fašističkih trupa zimi 1941/42. od strane sovjetskih oružanih snaga.

Glavni cilj protivofanzive sovjetskih trupa pred Moskvom bio je da se nanese poraz trupama centralne grupe armija neprijatelja na prilazima glavnog gradu i otkloni neposredna opasnost za Moskvu.

Svestrano procenivši specifičnosti situacije i mogućnosti prelaska sovjetskih trupa u protivofanzivu, Vrhovna komanda je odlučila da jednovremenim udarima trupa Zapadnog fronta, u sadejstvu sa snagama levog krila Kalinjinskog fronta i desnog krila Jugozapadnog fronta, najpre razbije udarne grupacije neprijatelja koje dejstvuju severno i južno od Moskve.

Glavna uloga u protivofanzivi pripala je Zapadnom frontu, kao najjačem. Značajna je bila i uloga Kalinjinskog i Jugozapadnog fronta, koji su imali zadatak da široko dejstvuju Zapadnom frontu u ostvarenju osnovnog cilja operacije.

Jedinice Zapadnog fronta imale su zadatak da udarom na Klin — Solnečnogorsk i na istrinskom pravcu, napadnu osnovnu grupaciju neprijatelja na desnom krilu i udarom na Uzlovuju i Bogorodick, u bok i pozadinu Guderijana, razbiju neprijatelja na levom krilu fronta.

Protiv severne udarne grupacije neprijatelja, udare na odgovarajućim pravcima nanosile su 30. i 1. udarna, 20. i 16. armija, a protiv južne udarne grupacije — deo snaga 50. armije, 1. gardijski konjički korpus i 10. armija.

Jedinice u centru Zapadnog fronta su dobile zadatak da po razbijanju udarnih grupacija neprijatelja severno i južno od Moskve, pređu u napad na centralnom delu fronta protiv 4. armije, koja se branila na liniji r. Nara, i nanoseći udar na Malojaroslavec — Polotnjanski zavod, razbiju na tom pravcu nemačke snage koje su se nalazile u centru i samim tim ne dopuste neprijatelju da manevriše svojim snagama duž fronta.

U tesnom sadejstvu sa snagama desnog krila Zapadnog fronta trebalo je da napadaju jedinice levog krila Kalinjinskog fronta (29. i 31. armija), kojima je 1. decembra Vrhovna komanda naredila da nanesu udar jugoistočno od Kalinjina, a zatim, razvijajući uspeh u opštem pravcu Mikulino — Gorodišće, izbiju u pozadinu klinske grupacije neprijatelja i da u uništavanju ove grupacije sadejstvuju sa trupama Zapadnog fronta.

Jugozapadnom frontu bilo je naređeno da svojim desnim krilom (3. i 13. armija) napada pravcem Jefremov — Jelec sa ciljem da nanesu poraz jelecko-livenskoj grupaciji neprijatelja, a samim tim da ostvare sadejstvo armijama levog krila Zapadnog fronta u razbijanju cele južne udarne grupacije Nemaca.

Na taj način, jedinice Zapadnog fronta bile su dužne da severno i južno od Moskve tesno sadejstvuju sa susednim frontovima — Kalinjinskim i Jugozapadnim.

Dejstva kopnenih trupa trebalo je podržavati svim snagama ratnog vazduhoplovstva skoncentrisanim pred Moskvom: avijacijom navedenih frontova, 6. lovačkim vazduhoplovnim korpusom PVO grada Moskve, vazduhoplovnim snagama Moskovskog vojnog okruga (grupom general-majora avijacije N. A. Sbitova), daljnom bombarderskom avijacijom Vrhovne komande (grupom general-majora avijacije A. E. Golovanova) i rezervnim vazduhoplovnim grupama general-majora avijacije I. F. Petrova i G. P. Kravčenka. Snage ratnog vazduhoplovstva su imale zadatak da zadrže prevlast u vazduhu, izvojevanu pred kraj

novembarske odbrambene operacije i da u tesnom sadejstvu sa kopnenim snagama nanose snažne udare po neprijatelju.

U celini, sovjetsko komandovanje je skoncentrisalo pred Moskvom velike snage i pripremilo krupnu operaciju u kojoj su učestvovala tri fronta i znatna količina avijacije.

Pred početak protivofanzive, trupe koje su dejstvovale na frontu bile su ojačane. Krajam novembra i početkom decembra Vrhovna komanda je dodelila samo u sastav Zapadnog fronta 9 streljačkih divizija, 2 konjičke divizije, 8 streljačkih brigada, 6 tenkovskih brigada i 10 samostalnih tenkovskih bataljona, ne računajući tri rezervne armije (1. udarnu, 20. i 10. armiju), koje je Vrhovna komanda dodelila Zapadnom frontu krajam novembra i početkom decembra.⁷

Za ojačanje 30. armije u njen sastav su bile uključene nove — 348, 371. i 379. streljačka divizija i niz specijalnih jedinica. Ostale jedinice su takođe bile ojačane.

Ukupna količina snaga na moskovskom pravcu pred početak protivofanzive, u poređenju sa početkom oktobra 1941, povećala se u streljačkim divizijama i brigadama za 1,3 puta, u konjičkim divizijama — za 5 puta, u artiljerijskim pukovima — približno za 2 puta i u tenkovskim brigadama — za 2,5 puta. U svim vazduhoplovnim jedinicama, koncentrisanim pred Moskvom, bilo je preko 1.200 aviona.⁸

Međutim, to što Sovjetska armija još uvek nije imala dovoljno snaga i sredstava onemogućavalo je da se postigne opšta nadmoćnost nad neprijateljem. Osnovna masa trupa najjačeg po sastavu Zapadnog fronta — pešadija — bila je brojnija od pešadije neprijatelja ukupno za 1,5 put; artiljerijskih oruđa za podršku ovaj front je imao nešto više od neprijatelja. Pored toga, preim秉stvo sovjetskih trupa bilo je izraženo u posedovanju moćne raketne artillerije (»kaćuša«). Ipak, uvezši u celini, na moskovskom

⁷ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 29, л. 84.

⁸ Vidi С. Платонов. Историческая победа. „Партийная жизнь“, № 22, 1956, стр. 14.

pravcu neprijatelj je bio jači od sovjetskih snaga u ljudima za 1,1 put, u tenkovima — za 1,4 puta i u artiljeriji — za 1,8 puta. Samo u avijaciji su sovjetske snage prevazila zile neprijatelja za 2 puta, ali je znatna količina naših aviona bila zastarele konstrukcije.⁹

Prema tome, tvrđenje nekih buržoaskih falsifikatora istorije da su sovjetske trupe zimi 1941/42. imale mnogostruku premoć u snagama nad hitlerovskom armijom ne može izdržati nikakvu kritiku.

Prelaženje sovjetskih trupa u protivofanzivu kod Moskve planirano je za 5. i 6. decembar 1941, kada se nizala kriza neprijateljevog napada na Moskvu; većih rezervi neprijatelj već nije imao i nije još mogao da organizuje dovoljno čvrstu odbranu. Međutim, u to vreme je sovjetska Vrhovna komanda završavala koncentraciju svežih rezervi pred Moskvom. Prva udarna, 20. i 10. armija bile su blagovremeno skoncentrisane u svojim rejonima, skriveno od neprijatelja. Iznenadno uvođenje u borbu naših krupnih rezervi trebalo je da znatno doprine opštem uspehu naših snaga.

Pripremajući odlučan udar na neprijatelja, sovjetska Vrhovna komanda je uzimala u obzir poljuljano moralno stanje nemačkih fašističkih armija, a takođe i njenu nepripremljenost za borbenu dejstva u zimskim uslovima.

Takva je bila, u kratkim crtama, opšta situacija, pred početak protivofanzive Sovjetske armije kod Moskve, koja je bila jedan od najvećih događaja u zimskoj kampanji 1941/42. godine.

PARTIJSKO-POLITIČKI RAD U PRIPREMI TRUPA ZA PROTIVOFANZIVU

Još u periodu odbrambenih borbi kod Moskve, armijski politički organi, vojni komesari i partijske organizacije, putem svih formi partijsko-političkog rada, objašnjavali su ličnom sastavu jedinica da je glavni cilj nepoko-

⁹ Vidi Втора мирова война 1939—1945 гг., стр. 251.

lebljive i uporne borbe u tome da se izmori i iscrpi neprijatelj, da mu se ne dopusti da priđe sovjetskom glavnom gradu, a zatim da se pređe u protivofanzivu i razbijje neprijatelj. Partijsko-politički rad u periodu žestokih bojeva u novembru već je usmeravao trupe na predstojeću protivofanzivu.

Uoči prelaska sovjetskih trupa u protivofanzivu, sav partijsko-politički rad bio je usmeren na to da se još više podigne borbeni duh sovjetskih vojnika. Osnovna parola partijsko-političkog rada — »Ni koraka nazad!« — zamjenjena je sada novom parolom — »Napred, u razbijanje neprijatelja!«. Podstičući u ljudima želju za nastupanjem i vaspitavajući u njima odlučnost za razbijanje neprijatelja, politički radnici su objašnjavali vojnicima da će se silovitim napadom i razbijanjem neprijatelja na poljima Podmoskovlja spasti od propasti ne samo glavni grad naše domovine, već i hiljade sovjetskih ljudi koji su privremeno pali u ropstvo nemačkih fašističkih okupatora.

Vaspitavajući trupe u poletu za napad, politički organi su obraćali posebnu pažnju na propagandu borbenog iskustva. U pripremi za protivofanzivu ogromnu ulogu je odigrala propaganda uspeha naših trupa kod Rostova na Donu i kod Tihvina. Vojnici, koji su branili naš glavni grad izražavali su čvrstu spremnost da isto tako odlučno razbijaju nemačke fašističke porobljivače na poljima Podmoskovlja kako su to učinili njihovi ratni drugovi.

Politička uprava Zapadnog fronta usmerila je osnovne napore i pažnju na rad u jedinicama desnog i levog krila fronta, jer je tim jedinicama predstojalo da nanesu glavne udare neprijatelju. Da bi se ukazala pomoć združenim i nižim jedinicama i te jedinice pripremile za protivofanzivu, Politička uprava fronta i politička odeljenja armija slali su u divizije i pukove grupe svojih radnika. Te grupe, nalazeći se neposredno u borbenom rasporedu fronta, učinile su mnogo u jačanju borbenog morala ljudi u združenim i nižim jedinicama.

U pripremi jedinica za napad, partijsko-politički rad je uključivao izvođenje kratkih instruktaža sa starešinama o tome kako sa borbenim zadacima upoznati svakog voj-

nika, kako proveriti borbenu gotovost ljudstva i tehnike, organizovati sadejstvo i neprekidno snabdevanje jedinica municijom i hranom. Priprema je takođe obuhvatala izvođenje kratkih instruktaža sa političkim rukovodiocima četa i agitatorima nižih jedinica u odnosu na njihove zadatke u pripremi ljudstva za napad i stvaranju elana za napad u četama.

Na nekoliko časova pre prelaska pukova, bataljona i četa u protivofanzivu, sa borcima su obavljeni kolektivni i individualni razgovori, a tamo gde je bilo mogućnosti, održani su i mitinzi.

U četama su održani partijski sastanci, a u pukovima partijske konferencije delegata, na kojima su pretresana pitanja o vodećoj ulozi komunista u predstojećoj protivofanzivi. Odluke koje su donete na sastancima obavezivale su svakog člana i kandidata Partije da služi kao primer neustrašivosti i junaštva, da razvija u borcima smelost u jurišima i upornost u odbijanju protivnapada neprijatelja.

Na sat pred početak napada na prednji kraj odbrane neprijatelja komandiri i politički radnici pukova i nižih jedinica, uz pomoć komunista i komsomolaca, upoznali su svakog vojnika sa borbenim zadatkom, podsetili ih na načine dejstava u zonama puščano-mitraljske, artiljerijske i minobacačke vatre neprijatelja, saopštili im mesta prolaza u minskim poljima i žičnim preprekama i podsetili vojnike na načine borbe sa neprijateljevim tenkovima.

U jedinicama desnog krila fronta, po dobijanju borbenih zapovesti o prelasku u protivofanzivu, starešine i politički radnici združenih i nižih jedinica preduzeli su sve mere koje su bile potrebne da se pripremi ljudstvo za uspešno izvršenje tih zapovesti. Rokovođenje i kontrola toka priprema za protivofanzivu nalazili su se neposredno u rukama komandanata i komesara pukova i združenih jedinica. Evo jednog od mnogih primera.

Osma gardijska streljačka divizija, koja je nosila ime heroja Sovjetskog Saveza general-majora I. V. Panfilova, dobila je zadatak da pređe u napad i ovlađa naseljenim mestom Krjukovo. Za neposrednu pripremu napada divizi-

ja je imala 16 časova. Primivši borbenu zapovest, komesar divizije je odredio sadržaj političkog rada u pripremi za napad. U diviziji je održano savetovanje političkih komesara pukova, instruktora i članova političkog odeljenja, na kome su razmatrani zadaci političkih radnika u predstojećem napadu. Posle savetovanja članovi političkog odeljenja uputili su se u pukove da bi ukazali konkretnu pomoć komandirima i političkim rukovodiocima u pripremi ljudstva jedinica za napad i organizovanju materijalno-tehničkog obezbeđenja napada. Takođe su bila održana savetovanja političkih rukovodilaca i agitatora u jedinicama.

Na skupu boraca i starešina jedinica koji su došli za popunu divizije, a još nisu učestvovali u borbama, načelnik političkog odeljenja divizije u svom istupanju govorio je o borbenom putu divizije i o njenim slavnim i hrabrim vojnicima. Saslušavši govor ljudi su se zakleli da će nemilosrdno uništavati nemačke fašističke osvajače i umnožavati borbene podvige panfilovaca.

U pukovima, na partijskim i komsomolskim sastancima delegata pretresana su pitanja u vezi sa predstojećim napadom i zadacima komunista i o avangardnoj ulozi komsomolaca u boju. Na sastancima su pozvani komunisti i komsomolci da služe primerom u borbi i da u predstojećim bojevima svojom hrabrošću i smelošću uzdižu borcima i starešinama borbeni duh i želju za nastupanje.

Pred sam napad u pukovima i nižim jedinicama su održani mitinzi i govor pod parolom: »Gardisti će uložiti sve snage da bi izvršili postavljeni zadatak.«

Ništa manje naporan posao obavili su politički organi združenih jedinica i komesari i partijsko-politički aparat nižih jedinica levog krila fronta u pripremi njihovog ljudstva za napad. Na mitinzima, sastancima i u razgovorima sa vojnicima objašnjavani su zadaci u predstojećem napadu. Među borcima je narastala politička svest. Borci i starešine jedinica 50. armije u rezolucijama sa mitinga su izjavljivali da će hrabro i nemilosrdno uništavati nemačke fašističke okupatore. »Mi uveravamo partiju i vladu, da

ćemo izvršiti svako naređenje komandovanja i da ćemo se lavovski boriti za socijalističku domovinu. Nikakve milosti prema zakletim fašističkim gadovima.«¹⁰

U pripremi jedinica za napad važnu ulogu u učvršćenju njihovog moralno-političkog stanja odigrale su kulturno-masovne mere koje su sproveli politički organi. Bez obzira na sve teškoće situacije na frontu, za sovjetske vojнике prikazivani su filmovi, a u jedinicama u pozadini uvođene su večeri crvenoarmejske samodelatnosti i koncerti pozorišnih umetnika iz Moskve. Isto takav rad sa ljudstvom bio je obavljen i u jedinicama Kalinjinskog i Jugozapadnog fronta.

Bogat po svojoj idejnoj sadržini i raznovrstan po formama, politički i kulturno-masovni rad u jedinicama je podstrekavao sovjetske vojниke na ratne podvige i na savladavanje teškoća. Politička priprema trupa, koju su izveli politički organi, komesari i partiske organizacije združenih i nižih jedinica pred protivofanzivu, doprinela je mobilisanju boraca i starešina za uspešno izvršavanje borbenih zadataka i za odlučno razbijanje nemačkih fašističkih okupatora na poljima Podmoskovlja.

BORBENA DEJSTVA SOVJETSKIH TRUPA KOD MOSKVE U PERIODU PROTIVOFANZIVE

(od 5. i 6. decembra 1941. do 6. i 7. januara 1942)

Na frontu širine više od hiljadu kilometara — u zoni cele grupe armija »Centar«, kao i na susednim krilima grupa armija »Sever« i »Jug« — počela je 5. i 6. decembra velika bitka, u kojoj je sa obe strane učestvovalo više od milion ljudi, mnogo hiljada oruđa, preko hiljadu i po tenkova i isto toliki broj aviona. Borbena dejstva su odmah poprimila širok razmah. Ona su izvođena u uslovima hladne i snežne zime. Mrazevi su dostizali 25—30 stepeni, snežni pokrivač je u početku decembra iznosio 30—40 sm,

¹⁰ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 2614, д. 4, л. 11.

a u toku borbenih dejstava — krajem decembra i početkom januara — mestimično je dostizao i jedan metar.

Već prvih dana protivofanzive razvučena linija neprijateljeve odbrane bila je probijena na više odseka fronta, a sovjetske trupe, nanoseći poraze neprijatelju, gurale su napred.

Borbena dejstva sovjetskih trupa u periodu protivofanzive izvođena su u vidu nekoliko istovremenih operacija: trupe Kalinjinskog fronta, u sadejstvu sa Zapadnim frontom, nanosile su udare po kalinjinskoj i severnoj udarnoj grupaciji neprijatelja; trupe Zapadnog fronta koncentrisale su svoje osnovne napore protiv severne i južne udarne grupacije neprijatelja; trupe Jugozapadnog fronta napadale su na jelecku grupaciju neprijatelja, a u sadejstvu sa Zapadnim frontom — i na jedinice desnog krila 2. tenkovske armije.

Dejstva svih frontova bila su međusobno tesno povezana i trajala su u toku decembra 1941. i u početku januara 1942. Pod rukovodstvom Vrhovne komande, trupe svih frontova nanele su poraze neprijatelju i odbacile ga daleko od Moskve.

PORAZ SEVERNE UDARNE GRUPACIJE NEMAČKIH TRUPA

U protivofanzivu su prve prešle jedinice Kalinjinskog fronta.

XII
1. Petog decembra 29. armija, napadajući neprijatelja zapadno od Kalinjina, forsirala je Volgu preko leda i uplela se u borbe na njenoj južnoj obali. Na pojedinim odsecima jedinice divizija koje su napadale uklinile su se u prednji kraj odbrane neprijatelja. Trupe Zapadnog i Jugozapadnog fronta počele su protivofanzivu 6. decembra.

Napad trupa Kalinjinskog fronta u početku se razvijao dosta sporo. Tek nakon desetodnevnih borbi, jedinica 29, a zatim 31. armije pošlo je za rukom da zaprete okruženjem neprijatelju u rejonu Kalinjina. Uveče 15. decembra nemačke trupe, pod zaštitom manjih delova, ostavljenih na posednutim položajima, otpočele su ubrz-

no odstupanje iz rejona Kalinjina u jugozapadnom pravcu, duž Volge ka Starici. Odstupanje neprijatelja iz rejona Kalinjina bilo je izazvano teškim gubicima koje je on pretrpeo u desetodnevnim borbama sa trupama Kalinjinskog fronta, a pre svega u vezi sa u to vreme otpočetim odstupanjem neprijatelja na klinskom pravcu u zoni Zapadnog fronta.

Šesnaestog decembra jedinice 31. armije Kalinjinskog fronta oslobodile su Kalinjin. Savladavši otpor ostavljenih zaštitnica neprijatelja, 243. streljačka divizija je prodrla u severni deo grada a zatim, prešavši preko Volge, ovладала i njegovim centralnim delom. Jednovremeno je 256. streljačka divizija ovladala južnim delom grada.

Pri oslobođenju grada Kalinjina naše trupe su zaplenile 190 oruđa raznog kalibra, 31 tenk, 9 aviona, oko 1.000 automobila, 160 minobacača, 303 mitraljeza, 292 automata i mnogo drugog ratnog materijala.¹¹

Posle ovladavanja Kalinjinom, jedinice fronta su počele da gone neprijatelja koji je odstupao duž obala Volge u opštem pravcu ka Starici.

U zoni dejstva Zapadnog fronta razvile su se teške borbe na samom početku protivofanzive. Jedan od prvih udara trupa Zapadnog fronta obrušio se na levo krilo neprijatelja, tj. na njegovu grupaciju koja se našla južno od Moskovskog mora. Najpogodnije položaje u odnosu na neprijatelja su zauzimale jedinice 30. armije, koje su imale zadatak da napadaju opštim pravcem na Klin i da nanesu udar u krilo severne grupacije neprijatelja.

Pošto je Klin bio najvažnije naseljeno mesto na pravcu dejstava jedinica 30. armije, vojni savet ove armije je odlučio da glavni udar nanese pomoću dve grupe, kako bi obuhvatio neprijatelja: jednom — sa severoistoka a drugom grupom — sa istoka, tako da se neprijatelj stavi pod udare sa dve strane.

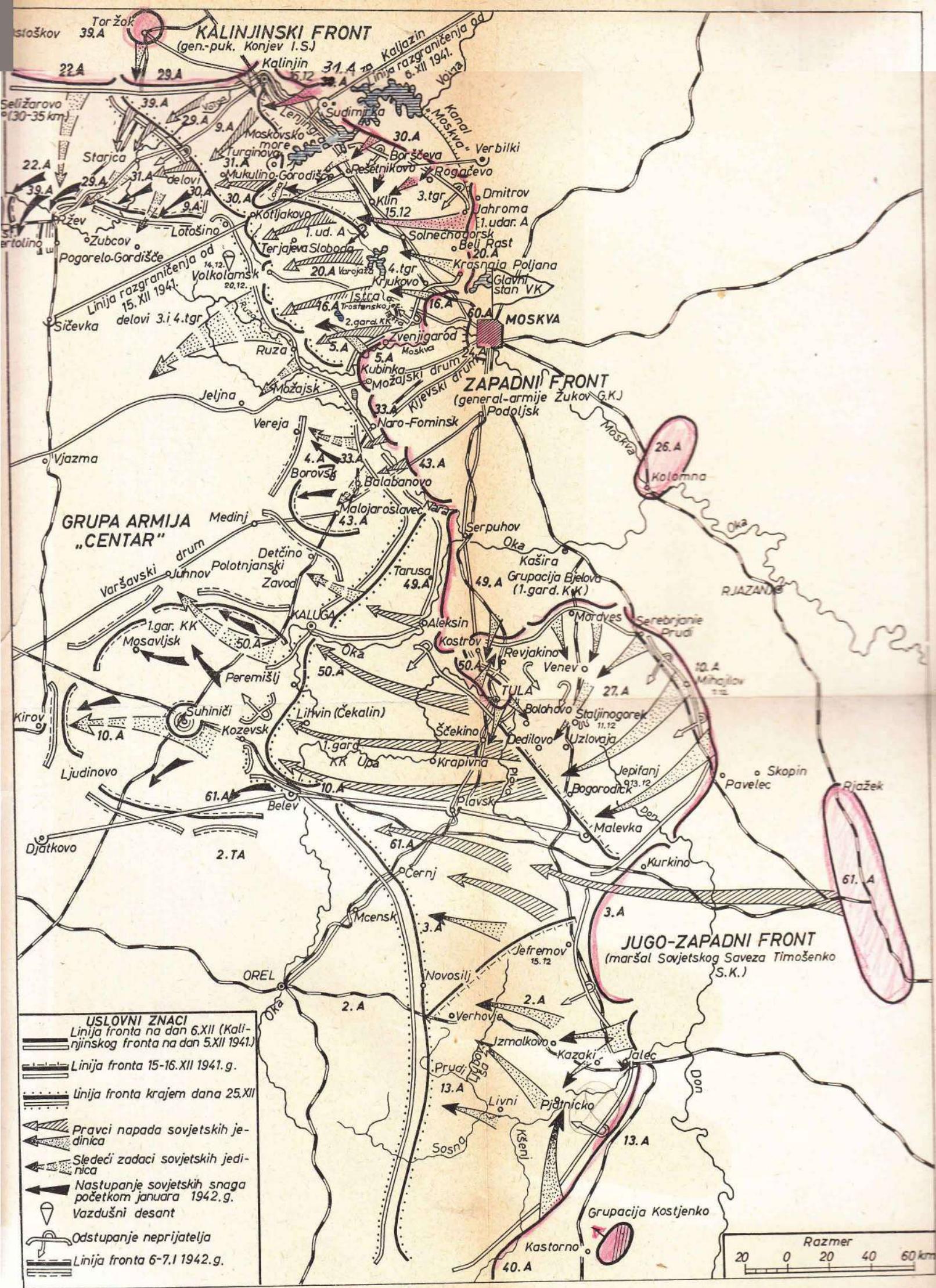
Treba napomenuti da se neprijatelj u početku boja nalazio u boljim uslovima nego sovjetske trupe. Na nizu

¹¹ Vidi Сообщения Советского Информбюро, т. 1, стр. 420.

odseka fronta njemu je pošlo za rukom da se vrlo dobro utvrdi. Zbog toga se napad 30. armije u početku odvijao takođe nešto usporenijim tempom. Ipak, do 16 časova 6. decembra jedinice 30. armije su već uspele da zauzmu 12 naseljenih mesta, uništivši i zarobivši veliki broj neprijateljevih vojnika i oficira i zaplenivši znatne količine oružja i drugih trofeja. Krajem dana neprijatelj je na nizu pravaca u zoni armije otpočeo odstupanje, štiteći ga protivnapadima tenkova, uz podršku bombarderske avijacije. Prešavši u gonjenje neprijatelja koji je odstupao, jedinice armije koje su napadale na rogačevskom pravcu razbile su štab 118. nemačkog motorizovanog puka, artiljerijski divizion i motociklističku četu, zaplenile nekoliko oruđa, motocikla, puškomitraljeza i mitraljeza, veći broj automobila, minobacača, radio-stanica, nekoliko hiljada metaka, granata i mina.

Uspeh napada prvog dana omogućio je jedinicama 30. armije da drugog dana ubrzaju napredovanje. Njene desnokrilne jedinice, uništavajući i odbacujući neprijatelja, zauzele su još nekoliko naseljenih mesta i uskoro izbile na lenjingradski drum, severno od Klina. Trećeg dana napada, uveče 8. decembra, jedinice 30. armije su oslobodile grad Rogačovo.

Istovremeno, razvijajući napad duž južne obale Moskovskog mora, jedinice armije su krajem dana 6. decembra izbile u rejon Rešetnjikova. Na taj način je lenjingradski drum severno od Klina bio očišćen od neprijateljevih trupa. U daljim dejstvima, jedinice 30. armije, uspešno produžujući napad, slomile su 9. decembra otpor neprijatelja na celom frontu i podišle sasvim blizu gradu Klinu sa istoka. Izbijanjem delova 30. armije ka gradu Klinu, neprijateljeva odbrambena grupacija bila je rasećena na dva dela. Jedna, manja grupa nalazila se zapadno od lenjingradskog druma, na južnoj obali Moskovskog mora, a druga grupa (u stvari glavne snage) ostala je u reionu Klina i Solnečnogorska. Neprijatelj je pružao naročito uporan otpor u rejonu Klina, kuda je prebacivao rezerve sa susednih odseka fronta i, delimično, iz zone deistva 16. armije generala Rokosovskog. Sada je pred jedinicama

Skica 4 — Tok borbenih dejstava sovjetskih trupa u periodu protivofanzive kod Moskve (od 5. i 6. decembra 1941. do 6. i 7. januara 1942.)

30. armije stoao zadatak da razbiju neprijatelja neposredno u rejonu grada Klina. Međutim, to je bilo teško postići bez pomoći 1. udarne armije.

Na frontu 1. udarne armije situacija se odvijala nešto drugačije. Ta armija je predstavljala svežu rezervu koju je Vrhovna komanda predvidela za nanošenje udara na severnu grupaciju neprijatelja. Osnovni zadatak jedinica 1. udarne armije bio je napad na Jahromu i dalje na Klin.

Jedinice 1. udarne armije prešle su u napad 6. decembra. Neprijatelj se uporno branio na posednutim položajima, pokušavajući da zaustavi napad jedinica armije udarima svoje bombarderske avijacije i protivnapadima pešadije. To je usporavalo tempo napada armije. Tek krajem dana našim jedinicama je uspelo da potisnu neprijatelja na zapad. Sledеća dva dana napad se produžavao. Trećeg dana napada, 8. decembra, posle upornih borbi neprijatelj je bio izbačen iz Jahrome. Očistivši grad od automatičara, jedinice armije su produžile napad na zapad. Neprijatelj je otpočeo da odstupa prema Klinu, obezbeđujući se jakim zaštitnicama.

Dalji napad 1. udarne armije odvijao se, ipak, usporenim tempom. Stvar je bila u tome što je neprijatelj u odstupanju široko primenjivao prepreke, za čije je raščišćavanje trebalo dosta vremena. Tako su prednji delovi armije bili zadržani pred rekom Lutonja (istočno od Klina), gde su bili prinuđeni da istiskuju neprijatelja sa položaja koje je on poseo za odbranu. To se osetno odrazило na uspeh sadejstva jedinica 30. i 1. udarne armije. Dok je 30. armija već od 9. decembra vodila borbe u severnom predgrađu Klina, glavne snage 1. udarne armije su se toga dana nalazile još na znatnoj udaljenosti od Klina.

Ipak, uporna i aktivna dejstva sovjetskih trupa prinudila su neprijatelja na odstupanje. Sve snažniji udari sovjetskih trupa po neprijatelju koji je odstupao, u koordinaciji sa dejstvima avijacije, prisiljavali su ga da ostavlja tenkove, oklopne automobile, automobile i drugi dragoceni ratni materijal.

Uspesi naših trupa bili su očeviđni, ali su ipak gradići Klin, Solnečnogorsk i Istra ostali još uvek u rukama neprijatelja. Zato je neodložan zadatak naših snaga bio da ovlađaju tim mestima i unište neprijateljeve delove koji su odstupili u te rejone. Od prvorazredne važnosti je bilo najpre konačno uništiti grupaciju neprijatelja u Klinu, a zatim u Solnečnogorsku.

Direktivom od 13. decembra 1941, vojni savet Zapadnog fronta postavio je jedinicama desnog krila novi zadatak — neprekidnim gonjenjem završiti razbijanje neprijatelja koji odstupa i krajem dana 18. decembra izbiti na liniju: Stepurino — Šahovskaja — gornji tok r. Ruza — Maurino.¹² Na osnovu uputstava Vrhovne komande, vojnim savetima 30. armije i 1. udarne armije bilo je naređeno da završe potpuno okruženje Nemaca u rejonu Kлина i da ih zarobe.

Od 14. decembra razvile su se odlučujuće borbe za Klin. Jedinice 1. udarne armije, duboko obuhvativši Klin, produžavale su da postepeno osvajaju odbrambene položaje neprijatelja. U vezi sa upornim otporom neprijatelja u rejonu samoga grada Kлина, komanda 30. armije je odlučila da u severnom predgrađu grada ostavi manju grupu jedinica, a glavni udar na grad da nanese obilaskom sa severa, zapada i istoka. Tim manevrom se postizalo okruženje neprijatelja u rejonu grada i jednovremeno se presecali putevi njegovog odstupanja na zapad.

Za obilazak klinske grupacije neprijatelja, u 30. armiji su bile formirane dve pokretne grupe. Jedna — sastava: 82. konjička divizija, mešoviti puk 107. motostreljačke divizije, tenkovski bataljon, 2. i 19. skijaški bataljon i druga — sastava: 348. streljačka i 24. i 18. konjička divizija.

Posle dvodnevnih žestokih borbi hitlerovci nisu izdržali udare naše pešadije, konjice i tenkova i počeli su se koncentrisati u centru grada Kлина. Noću između 15. i 16. decembra posle žestokih borbi, grad su oslobodile sovjetske

¹² Архив МО СССР, ф. 209, оп. 10169, д. 27, лл. 26—27. Та линија се налази за 15—30 км западно од линије Волоколамск, Руза.

trupe. Neprijatelj je izgubio važan saobraćajni čvor i snažno uporište. Odmah zatim, jedinice 30. armije i 1. udarne armije krenule su napred za neprijateljem koji je ubrzano odstupao.

Jednovremeno sa napadom na klinskom pravcu, jedinice desnog krila fronta su nanosile udare u pravcu Solnečnogorska i Istre. Na solnečnogorskem pravcu je napadala 20. armija. Ona je, takođe, predstavljala svežu rezervu, koju je Vrhovna komanda predvidela za razbijanje severne grupacije neprijatelja. Jedinice te armije trebalo je da preko Krasne Poljane napadnu na Solnečnogorsk, nanoseći udar na spoju 3. i 4. tenkovske grupe neprijatelja. Cilj tog udara je bio da se navedene grupe razdvoje, a zatim, u saudejstvu sa jedinicama 1. udarne armije, da se postepeno unište.

Jedinice 20. armije prešle su 6. decembra u odlučan napad na celom frontu i krajem dana njihovi prednji delovi su prodrli u južno predgrađe Krasne Poljane. Neprijateljevi automatičari su se uporno branili iz kuća i, otvarajući efikasnu vatru, nanosili su gubitke našoj pešadiji. Minobacačke baterije neprijatelja, koje su se nalazile u zapadnom predgrađu sela, tukle su snažnom vatrom naše borbene poretke. Bez obzira na uporan otpor, hitlerovci ipak nisu mogli izdržati. Ujutro 8. decembra 331. streljačka divizija i 28. streljačka brigada, posle dvodnevnih borbi, zauzele su Krasnu Poljanu.

Posle zauzimanja rejona Krasne Poljane jedinice 20. armije su preduzele da gone neprijatelja u celoj zoni svoga napada. Krajem dana 9. decembra prednji delovi armije su izbili na prilaze Solnečnogorsku, gde su započeli borbu. Tu su se događaji razvijali dosta brzo. Noću uoči 12. decembra jedinice armije su okružile grad Solnečnogorsk, a u pet časova izjutra 12. decembra on je bio oslobođen.

Južno od 20. armije napadale su jedinice 16. armije pod komandom generala K. K. Rokosovskog sa zadatkom da nanesu udar glavnim snagama u pravcu Dedovsk — Istra, a delom snaga — ka rejonu Krjukova i tu unište delove 4. tenkovske grupe neprijatelja.

Šesnaesta armija je po svom sastavu i količini borbenе tehnike bila najjača od svih armija fronta. U njenom sastavu su se borile gardijske streljačke divizije, koje su se proslavile još u toku odbrambenih borbi na poljima Podmoskova. U zoni napada armije bila je postignuta najveća srednja gustina artiljerije u 1941. godini — do 40 oruđa i minobacača na 1 km fronta. U sastavu armije bile su tenkovske i konjičke združene jedinice.

Napad 16. armije počeo je 7. decembra, i u njemu je posebna pažnja posvećena zauzimanju Krjukova, gde je neprijatelj veoma uporno branio svoje položaje. Krjukovo je predstavljalo »tvrd orah« i njegovo zauzimanje je odeljivalo dalji uspeh.

Za napad na to naseljeno mesto vojni savet armije je formirao specijalnu operativnu grupu jedinica, u čiji sastav su ušle: 8. gardijska streljačka divizija, 44. konjička divizija, 17. streljačka brigada i 1. gardijska tenkovska brigada. Grupa je bila ojačana artiljerijom, a za podršku iz vazduha dodeljen je vazduhoplovni puk noćnih bombardera. Jezgro te grupe, kojim se izvršavao glavni zadatak, predstavljala je 8. gardijska streljačka divizija.

I pored upornog otpora neprijatelja, operativna grupa je krajem dana 8. decembra, zauzela i očistila Krjukovo. Gardisti — panfilovci, koji su napadali na Krjukovo, u tim borbama zaplenili su 25 tenkova, 3 oklopna automobila, 36 automobila, 5 oruđa, motocikle, granate, mine i drugi ratni materijal.

Jednovremeno sa uspešnim dejstvima u rejonu Krjukova, jedinice 16. armije su otpočele aktivna deistva i u rejonu druma Moskva — Volokolamsk, gde su takođe postigle uspeh. Osmog decembra nemačke trupe su otpočele odstupanje na čitavom frontu armije ka istrinskom veštackom jezeru.

Uspehu napada 16. armije znatno su doprinela i aktivna dejstva jedinica 5. armije, pod komandom general-potpukovnika L. A. Govorova, koje su rame uz rame sa jedinicama 16. armije nanosile udar na desno krilo glavne

grupacije neprijatelja, a zatim ga gonile južno od volokolamskog druma.

Hitlerovci su odlučili da istrinsko veštačko jezero iskoriste za organizovanje snažnog otpora našim jedinicama koje su napadale. Pri povlačenju na zapadnu obalu jezera i r. Istre, oni su uništili sve postojeće prelaze, razorili nasip na jezeru i na celoj njegovoј zapadnoj obali organizovali snažan vatreni otpor. Voda iz jezera je bila ispuštena, zbog čega je čvrstina leda popustila. Led se mestično spustio za 1,5 — 2 m, a ponegde je bio prekriven vodom. Cela zapadna obala je bila minirana.

Pokušaji jedinica 16. armije da forsiraju r. Istru iz pokreta nisu dali pozitivne rezultate. Svi juriši koje su preduzele jedinice 16. armije da bi zauzele prelaze u rejonu severno od Istre, bili su odbijeni vatrom neprijatelja. Takvo stanje je bilo i u rejonu Istre, gde pokušaj forsiranja r. Istre u početku nije imao uspeha.

Vojni savet 16. armije, preduzimajući odlučne mere, izdao je 14. decembra jedinicama zapovest čija se osnovna sadržina svodila na to da 16. armija uništava neprijatelja udarima u bok i pozadinu i krajem dana da forsira r. Istru. Početak napada predviđen je za 14. decembar.

Komanda armije je odlučila da se r. Istra forsira sa fronta i da se neprijatelj jednovremeno odbije sa bokova. Zbog toga su i bile formirane dve pokretne grupe: jedna — pod komandom general-potpukovnika F. N. Remizova,

*Komandant 16. armije
general-potpukovnik
K. K. Rokosovski*

koja je trebalo da sa severa obide istrinsko jezero, druga — pod komandom general-majora M. E. Katukova, koja je trebalo da obide jezero sa juga. Obe grupe trebalo je da se spoje zapadno od veštačkog jezera i da, zajedno sa jedinicama koje napadaju s fronta, okruže i unište istrinsku grupaciju neprijatelja.

Napad armije odvijao se uspešno. Potiskujući delove neprijatelja koji su se branili, 15. decembra su pokretne grupe armije izbile u rejone severno i južno od jezera. Sesnaestog decembra na zapadnu obalu reke prebacile su se osnovne snage streljačkih divizija.¹³ Na taj način su i u zoni dejstva 16. armije trupe Zapadnog fronta postigle značajne uspehe.

U celini, i pored niza teškoća, jedinice desnog krila Zapadnog fronta su za kratko vreme uspele da izvrše veoma važne zadatke. Bilo je očevidno da su koordinirana dejstva Kalinjinskog i Zapadnog fronta u prvoj polovini decembra postigla cilj. Levo krilo grupe armija »Centar« bilo je nemoćno da pruži bilo kakav jači otpor trupama dva sovjetska fronta i pretrpelo je poraz.

Uspeh dejstva sovjetskih trupa objašnjava se veoma dobrom pripremom protivofanzive, visokim moralno-političkim stanjem trupa i dobro organizovanim komandovanjem jedinicama od strane komandi i štabova.

U tesnom sadejstvu svih rodova vojske, združene jedinice Kalinjinskog fronta vodile su aktivne napadne operacije na svim odsecima ogromnog fronta. Pešadija, artiljerija, tenkovi, konjica i avijacija stremili su istom cilju — naneti što je moguće veće gubitke neprijatelju — i u tome su postigli krupne uspehe. Značajnu ulogu u napadu trupa Zapadnog i Kalinjinskog fronta odigrale su vazduhoplovne snage.

Osnovni napori naše avijacije bili su usmereni na nanošenje udara bombardovanjem snažne neprijateljeve grupacije severozapadno od Moskve. Avijacija je uništavala živu silu i tehniku neprijatelja, narušavala mu sistem veza i komandovanja i neprekidno izviđala iz vazduha.

¹³ Архив МО СССР, ф. 793, оп. 3012, д. 6, л. 67.

Njeni masovni udari vršeni su uglavnom na jedinice neprijatelja koje su odstupale duž lenjingradskog druma, na puteve koji vode na zapad od Kлина i na grupacije neprijatelja u rejonima Krjukova i Istre. Putevi kojima je neprijatelj odstupao bili su zatrpani razbijenim automobilima, zaprežnim kolima i borbenom tehnikom.

Bez obzira na to što je sredinom decembra u zoni dejstva Zapadnog fronta često padaо sneg i što su bile magle, pa se vidljivost kretala u granicama 500—600 m, a visina oblaka iznosila 150—200 m, sovjetski avijatičari su neprekidno bombardovali i mitraljirali nemačke kolone koje su odstupale, pomážući delovima kopnene vojske u uništavanju osnovnih neprijateljevih grupacija.

Dejstva trupa neprekidno je podržavala naša avijacija, koja je, kad god je to dozvoljavalo zimsko vreme, nanosila snažne udare neprijatelju. Na primer, samo u toku 14. i 15. decembra, avijatičari samo jedne vazduhoplovne jedinice izveli su 27 vazdušnih borbi nad rejonom Moskve, u kojima su oborili 10 neprijateljevih aviona. U tim borbama primerno su dejstvovali vodnik Krjukov i poručnik Bukvarev. Krjukov je smelo napao u to vreme najnoviji tip lovca »meseršmit-115« i oborio ga mitraljeskom vatrom, a Bukvarev je oborio »meseršmit-109«, a drugoga dana i »junkers-88«.

U jednoj grupnoj borbi nekoliko naših avijatičara napali su 4 »junkersa-88«, koje su pratila 4 »meseršmita-109«. U toj borbi potporučnih Kuznjecov, vodnik Andrejev, kapetan Sadovčenko i potporučnik Britkov oborili su svaki po jedan »meseršmit«.

Avijatičari te iste jedinice su za dva dana naneli velike gubitke neprijatelju i jurišnim letom. Oni su uništili 22 tenka, preko 400 automobila, 18 zaprežnih kola, nekoliko oruđa i razbili i delimično uništili oko četiri bataljona fašističke pešadije.

Evo što je pričao o dejstvima naše avijacije po aerodromima neprijatelja letač-jurišnik major Afončenko: »Meni se duboko urezao u sećanje ovakav slučaj u danima razbijanja Nemaca kod Moskve. Jedanaestog decembra uveče u štabu je bilo poznato da su na aerodromu u Klinu

Nemci prikupili za napad na Moskvu više od stotinu »junkersa«. Trebalo im je po svaku cenu onemogućiti napad. Ali, kako? Vreme je užasno, besni mećaya. U vazduh se mogu podići samo »jurišnici« i »migovi«. Međutim, na aerodromu je u to vreme bio jedini samo moj »Ilj«. I ja sam poleteo u pratinji osam lovaca.

Bilo je poznato da nemački avijatičari doručkuju u svitanje. I mi smo odlučili da ih uhvatimo u trpezariji. Meni to nije bilo teško da uradim, jer sam odlično poznavao aerodrom u Klinu i vrlo dobro sam znao gde se nalazi trpezarija. Poleteli smo dok je bilo mračno i uskoro smo bili nad aerodromom. Eno i trpezarije. Šest stotina kilograma je eksplodiralo direktno u zgradu. Razvivši se, počeli smo da gađamo reaktivnim granatama avione koji su se nalazili po polju.

Kući se vratila cela grupa. A Nemci su, kako su posle toga pričali stanovnici, dva dana sahranjivali svoje avijatičare.¹⁴

U napadima i gonjenju neprijatelja važnu ulogu su igrali tenkisti. Oni su krčili put svojoj pešadiji, presecali neprijatelju puteve povlačenja i napadali na njegovu pozadinu.

Komandir tenkovske grupe kapetan Vorobjev je u jednoj od borbi 5 puta uzastopce vodio svoje tenkove u napad. U tim napadima naši tenkisti su uništili 5 protivtenkovskih oruđa, 2 topa, 4 mitraljeza i jedan automobil neprijatelja. Pod gusenicama tenkova i od vatre poginule su i posluge navedenih oruđa i mitraljeza. U toj istoj borbi komandir tenka poručnik Maljcev sa vozačem vodnikom Golubjevim, utrošivši svu municiju, telom svoga tenka razbio je neprijateljev teretni automobil i zgnječio top i nekoliko protivtenkovskih oruđa. Drugi tenk, čiji je vozač bio vodnik Tjurin, gusenicama svogā tenka zgazio je minobacač zajedno sa njegovom poslugom.

Herojski su se borili i pešaci. U armiji generala Leļjušenka u borbama na klinskom pravcu posebno se istakla jedinica kapetana Ivanova. Ta jedinica se provukla u poza-

¹⁴ „Красноармейская правда“, 6 декабря 1945 г.

dinu neprijatelja. Borci su prerezali telefonski kabl i postavili zasedu. Ugledavši neprijateljev automobil, koji je išao ka frontu, zasuli su ga bombama i smelo stupili u borbu sa 40 neprijateljevih vojnika. Uništivši većinu od njih, naši borci su minirali automobil i zarobili jednog vojnika.

Skoro istovremeno na drugom delu Zapadnog fronta pokazali su hrabrost i junaštvo protivavionci baterije komandira Kušakova. Tu je više od deset neprijateljevih tenkova napadalo naše protivavionce, uputivši se pravo na bateriju. Za tenkovima su išli automatičari. Protivavionci se nisu zbunili već su otvorili vatru na neprijatelja. Prvi je počeo da gađa komandir oruđa zamenik političkog rukovodioca Gromišev. Na to su fašistički tenkovi i automatičari takođe odgovorili vatrom. Iz stroja je izbačeno nekoliko boraca članova posluge oruđa. Kod oruđa su ostali samo dvojica: Gromišev i nišandžija Baranov. Ali je iz oruđa i dalje otvarana vatra. Jedan tenk je ubrzo stao, a drugi se zapalio. Hitlerovci su produžavali juriš. Zamenik političkog rukovodioca Gromišev nije odstupio ni koraka. On je poginuo smrću hrabrih, davši svoj život za domovinu. Mada su prodrli ka našim položajima, fašisti su uskoro uz gubitke bili odbijeni vatrom susednih oruđa.

Na jednom od delova fronta, gde su dejstvovalе jedinice generala Gоворова, u omanjem naseljenom mestu, u zgradи посте, smestio se štab neprijateljevog pešadijskog puka. Grupa naših izviđača na čelu sa poručnikom Rjazinom, uvukla se u raspored neprijatelja i prikriveno prišla pošti. Pritajivši se pored zgrade, u kojoj je bio smešten štab, oni su prisluškivali razgovore oficira koji su ulazili u štab i izlazili iz štaba. Jednovremeno su pioniri, koji su dejstvovali zajedno sa izviđačima, postavili eksploziv pod jedan od podrumskih prozora zgrade. Uskoro je grunula snažna eksplozija. Neprijateljev štab je odleteo u vazduh.

Na drugom delu fronta izviđači na čelu sa potporučnikom Gusarovom neprimetno su se uvukli u jedno selo i zapalili šupu u koju se sklonila da provede noć veća grupa fašističkih vojnika. Svi fašisti koji su se našli u šupi bili su uništeni vatrom i bombama naših izviđača.

64

U sastavu trupa Zapadnog fronta dejstvovali su i mornari Tihookeanske flote, koji su stigli u rejon Moskve radi njene zaštite. Šezdeset četvrta streljačka brigada, koja se sastojala od mornara, smelo je uništavala neprijatelja.

Vojnici svih rodova vojske bili su nadahnuti jednom pobudom — odbraniti rođenu Moskvu.

Gardijski zastavnik Otočka, sećajući se decembarskih borbi, pričao je:

»Nemci su pokušavali da nas zadrže tenkovima i avijacijom, ali naši borci su sa bombama i zapaljivim flašama smelo jurišali na tenkove. Bila je strašna hladnoća, ruke su se kočile. Ali zar nas je mogla zaustaviti hladnoća? Svaki uspeh ulivao nam je nove snage. Smrt svoga druga, izgled svakog izgorelog sela pojačavali su našu mržnju prema neprijatelju i našu odlučnost da idemo napred.

Tada sam bio običan strelac. Pamtim borbu za jedno selo. Ono je nekoliko puta prelazilo iz ruku u ruke. Na kraju krajeva ono je ostalo naše. Pamtim kako je jedanput Nemcima pošlo za rukom da nas prilepe za zemlju i zaspu minobacačkom vatrom. Stariji politički rukovodilac, komesar našeg bataljona poleteo je napred sa uzvikom »Zamnom, za domovinu!« Svi smo pojurili za njim. Sećam se, kao sada, svoga druga Sibirca Vasilija Stupina kako je smelo išao napred; on nije imao sreće da doživi pobedu«.¹⁵

Prve uspehe sovjetskih trupa i herojske podvige pojedinih boraca i starešina ceo sovjetski narod je dočekao sa osećanjem gordosti. Ali se nije smelo zadovoljiti tim uspešima. Trebalo je na svim delovima fronta nanositi još snažnije udarce neprijatelju i smelije uzimati inicijativu u svoje ruke. Ne davati hitlerovcima ni minut predaha! Goniti ih i uništavati! Smrt nemačkim okupatorima! — takvi su bili zahtevi radnih ljudi naše zemlje. I sovjetska armija je uspešno tukla neprijatelja.

Potpuno drugačije je bilo stanje kod neprijateljevih trupa. U vezi sa odstupanjem moral kod neprijateljevih trupa naglo je opao. Vojnici i oficiri nemačke fašističke armije su u pismima kući i u svojim dnevnicima sve češće

¹⁵ „Красноармейская правда“, 6 декабря 1945 г.

govorili o sustalosti i besperspektivnosti rata Nemačke protiv Sovjetskog Saveza. U selima koja smo oslobodili od neprijatelja, duž druma Moskva — Lenjingrad, i mnogim drugim naseljenim mestima, na unutrašnjim zidovima stanova često su se nalazili natpisi na nemackom jeziku: »Zbogom Moskvo! Smrt Hitleru!«¹⁶ Te natpise, kako je pričalo mesno stanovništvo, ispisivali su hitlerovski vojnici pri odstupanju.

Komandanti nemačkih divizija i korpusa bili su proruđeni da izdaju specijalna naređenja za učvršćenje discipline, u kojima su navodili »nesvesnost« vojnika i izražavali pretnje na adresu vinovnika narušavanja discipline.

Opadanje discipline u neprijateljevim jedinicama imalo je direktnu vezu sa njihovim moralnim stanjem. Zverstva i rugla koja su činili nemački fašistički osvajači na sovjetskoj zemlji nisu mogla da doprinesu očuvanju čvrste vojne discipline. Naprotiv, ona su demoralizatorski delovala na lični sastav cele hitlerovske armije.

Pred odstupanjem iz gradova hitlerovci su pre svega uništavali najlepše zgrade u centru grada, gde su bile smeštene partijske i sovjetske ustanove. Nisu bile pošteđene ni crkve. Za vreme okupacije grada Istre, nemačke trupe su smestile skladište municije u čuveni starinski ruski manastir, poznat pod nazivom Novi Jerusalim, koji je sazidan još 1654. i koga su u XVIII veku restaurirali veliki ruski neimari Rastreli i Kazakov. Manastir Novi Jerusalim bio je značajan istorijski i religiozni spomenik ruskog naroda i bio je poznat kao jedna od najvećih i najlepših građevina. Pri odstupanju iz Istre nemački fašistički razbojnici su digli u vazduh svoje skladište municije u Novom Jerusalimu i pretvorili jedinstveni spomenik ruske crkvene istorije u gomilu ruševina.

Sovjetske trupe su produžavale aktivna dejstva, nanošći nove udarce neprijatelju. Bataljoni skijaša su se provlačili u pozadinu neprijatelja. Hitlerovci su svuda upadali u zasede. U pozadinu neprijatelja zabacivana je konjica i prebacivane vazdušnodelante jedinice.

¹⁶ „Красна звезда“, 11 декабря 1941 г.

**GONJENJE NEPRIJATELJA SNAGAMA KALINJINSKOG
I ZAPADNOG FRONTA U DRUGOJ POLOVINI DECEMBRA
1941. GODINE**

Pošto su sovjetske trupe ovladale gradovima Klin, Solnečnogorsk i Istra, odstupanje nemačkih fašističkih jedinica od Moskve do bilo je široke razmere. Armije, korpusi i divizije neprijatelja napuštale su položaj za položajem i pod pritiskom sovjetskih trupa povlačile se na zapad.

Još 9. decembra 1941. vojni savet Zapadnog fronta izdao je direktivu svim armijama fronta i grupi Bjelova, u kojoj je ukazao da je osnovni zadatak jedinica Zapadnog fronta u tome da što brže razbiju krilne grupacije neprijatelja, zaplene njegova tehnička sredstva, transport i naoružanje; zatim da silovito kreću napred kako bi obuhvatile njegove krilne grupacije i konačno okružile i uništile sve armije neprijatelja koje se nalaze pred Zapadnim frontom. Goneći neprijatelja koji je odstupao, naše trupe su nastojale da mu spreče posedanje pogodnih položaja i da okružuju i uništavaju njegove delove. U toku gonjenja sovjetske trupe su morale da savladaju velike teškoće. Mnogo-brojne prepeke, koje je postavljao neprijatelj na pravcima svoga odstupanja, zadržavale su brzo napredovanje trupa. Približavajući se ka r. Lama, naše trupe su sretale sve više i više prepreka. Po dubokom snegu i pod vatrom neprijatelja jedinice su obilazile šumske zaseke i savladavale rejone sa minskim poljima i minama iznenađenja.

Zarobljeni neprijateljevi vojnici i oficiri izgledali su žalosno. Bili su odeveni u letnju odeću, smrznuti i puni vašiju. Masa ostavljenih automobila, tenkova, topova i drugog naoružanja i materijala pokazivali su našim trupama puteve kojima je neprijatelj bežao. Izgubivši Lenjingradski drum — svoju glavnu komunikaciju severno od Moskve — i pretrpevši velike gubitke, jedinice severne udarne grupacije neprijatelja nisu se u početku uspele zadržati i, gonjene našom avijacijom i tenkovima, odstu-

pale su ka Volokolamsku i Ruzi. Pred sovjetskim trupama stajao je zadatak da razbiju neprijateljeve jedinice koje su odstupale.

Da bi se ubrzao tempo napredovanja trupa Kalinjinskog fronta i pojačali njegovi udari na neprijatelja koji je odstupao, naredbom Vrhovne komande od 16. decembra u njegov sastav je bila uključena desnokrila 30. armija Zapadnog fronta, čije su jedinice razvijale uspešno napredovanje duž južne obale Moskovskog mora, a takođe i 39. armija, koja se formirala u rejону grada Toržka.

Uzimajući u obzir izbijanje snaga Zapadnog fronta na liniju r. Lama, vojni savet Kalinjinskog fronta je odlučio da osnovne napore jedinica fronta koncentriše na staričkom pravcu, a zatim da ovlađuje rejonom Ržev — Zubcov. Na taj način trebalo je da se obezbedi placdarmski na južnoj obali Volge radi narednog udara u pozadinu glavnih snaga neprijatelja, koje su se nalazile pred Zapadnim frontom.

U toku druge polovine decembra jedinice Kalinjinskog fronta su gonile nemačke trupe koje su odstupale na jugo-zapad. Neprijatelj, obezbeđujući se zaštitnicama, ojačanim artiljerijom i grupama automatičara, odvodio je svoje glavne snage u pravcu gradova Starica i Ržev.

Zajedničkim naporima krilnih jedinica koje su dejstvovali na spoju 39. i 29. armije, odbrana neprijatelja na prilazima Starici ubrzo je bila probijena. Prvog januara 1942. jedinice 29. armije ovladale su Staricom. U to vreme jedinice 39. armije podišle su Rževu sa severa, a 31. armija je uspešno napredovala na zupcovskom pravcu. U vezi s tim, glavne snage neprijatelja su odstupile na liniju: r. Volga — Ržev — Zubcov — Pogorelo Gorodišče, gde su postojali blagovremeno pripremljeni odbrambeni položaji. Njima je bilo naređeno da te položaje održe po svaku cenu.

Uspešno se odvijalo i gonjenje koje su izvodile jedinice desnog krila Zapadnog fronta. Savladavajući otpor neprijatelja koji je odstupao, 1. udarna armija odbacivala ga je u pravcu Terjajeve Slobode, a zatim je 21. decembra prednjim delovima izbila na istočnu obalu r. Lama (u rejону Jaropolec). Dvadeseta armija je nanosila udar u pravcu

Volokolamska. Šesnaesta armija je razvijala uspeh u opštem pravcu na Skirmanovo (duž volokolamskog drama), imajući napred pokretne odrede skijača i motopešadije s tenkovima, a takođe i pokretne grupe general-majora M. E. Katukova i general-potpukovnika F. N. Remizova.¹⁷

Međutim, što su se trupe više približavale Volokolamsku, situacija je postajala sve teža. Pešadija i tenkovi neprijatelja pružali su snažan otpor. U zoni napada 16. armije, mestimično na liniji Čismen — Pokrovsko (istočno od Volokolamska) neprijatelj je minirao naseljena mesta i ivice šuma i prelazio je u protivnapade. I pored toga, jedinice 16. armije i pokretnih grupa, odbacujući neprijateljeve zaštitnice, u drugoj polovini dana 19. decembra počele su borbu za oslobođenje grada. Ujutro 20. decembra 64. mornarička streljačka brigada i grupa general-potpukovnika F. N. Remizova, u sadejstvu sa grupom general-majora M. E. Katukova, ovladale su Volokolamskom, izbacivši odatle ostatke 106. pešadijske i 5. tenkovske divizije neprijatelja. Toga dana su jedinice 16. armije izbile severno od grada Ruze.

Jednovremeno u pravcu grada Ruze nanosile su udar desnokrilne jedinice 5. armije. Za razvijanje uspeha u zoni te armije i narušavanja sistema odbrane i izazivanja rastrojstva u redovima neprijatelja, komanda Zapadnog fronta je uputila 2. gardijski konjički korpus general-majora L. M. Dovatora u pozadinu neprijatelja. Korpus je 13. decembra prodro kroz liniju fronta severno od Kubinke i već prvog dana napredovao je 15 km, nanoseći udarce pozadini nemačkih fašističkih trupa. Pojava sovjetske konjice u pozadini, izazvala je zabunu i paniku u redovima neprijatelja. Hitlerovci su uz krike »Kozaci Dovator!« ostavljali oružje i opremu i bežali u okolne šume. Korpus je 17. decembra izbio u rejon Trostenskog jezera i stekao trofeje u toku borbi.

Konjanici su smelo dejstvovali u pozadini neprijatelja. Za vreme prodora u neprijateljevu pozadinu jedan od

¹⁷ Архив МО СССР, ф. 367, оп. 4788, д. 1/6, лл. 222—223.

eskadrona 2. gardijskog konjičkog korpusa, kojim je komandovao poručnik Jefremov, našao se u okruženju. Komandir eskadrona se nije zbunio već je pleteo sa svojim konjanicima u juriš. Uništivši manju neprijateljevu jedinicu i probivši se iz okruženja, sovjetski konjanici su izbili na drum, gde su naleteli na kolonu neprijateljevih tenkova. Oruđa, pridata eskadronu, brzo su se razvila za borbu i otvorila vatru neposrednim gađanjem. Vatra artiljerije izbacila je iz stroja nekoliko neprijateljevih tenkova i automobila. Uskoro se eskadron spojio sa svojim jedinicama.¹⁸

U daljim dejstvima korpusa generala Dovatora je razbio grupu neprijatelja u rejonu sela Nova i Lizzovo, uništivši više od 1.000 neprijateljevih vojnika i oficira. Pri tome je bilo zaplenjeno: 50 oruđa, 62 mitraljeza, 136 automata i 250 automobila.

^{19.} XII Devetnaestog decembra 1941. uspesi gardista — konjanika bili su pomračeni teškim gubitkom: u borbi kod sela Palaškino bio je smrtno ranjen komandant korpusa general L. M. Dovator. Gubitak neutrašivog komandanta bio je težak gubitak za armiju. Sovjetska vlada visoko je ocenila zasluge generala Dovatora i posmrtno ga proglašila herojom Sovjetskog Saveza. Kasnije je na mestu pogibije generala Dovatora, u selu Palaškino, postavljen spomenik.

Na taj način, jedinice desnog krila Zapadnog fronta, bez obzira na otpor neprijatelja, uspešno su napredovale na svim pravcima. Neprijatelju nisu pomagali ni protivnapadi, ni prepreke postavljene na pravcima napredovanja naših snaga. Veliku pomoć našim trupama ukazivalo je stanovništvo.

Evo jednog od mnogobrojnih primera takve pomoći. Kada su jedinice 5. armije, nastupajući u pravcu grada Ruze, isle putem tek očišćenim od neprijatelja, stanovnica sela Ivancevo Šura Moskovceva blagovremeno je upozorila komandu o tome da su nemačke jedinice mi-

¹⁸ Vidi A. Сурченко. Героическая оборона Москвы 1941 г. Госполитиздат, М., 1957, стр. 97.

nirale put, kojim je trebalo da se kreću naši tenkovi, automobili i pešadija. Hrabra patriotkinja je pod eksplozijama neprijateljevih granata dotrčala u susret našim tenkovima i obavestila komandira tenkovskog odreda o opasnosti. Pioniri su otkrili oko 80 mina, koje je neprijatelj postavio i demontirali ih. Posle toga odred je nastavio kretanje.

*Heroj Sovjetskog Saveza
general-major L. M. Dovator
1941. godine*

Krajem dana 21. decembra jedinice desnog krila Zapadnog fronta dostigle su, svojim glavnim snagama, liniju reka Lama i Ruza, gde je neprijatelj ranije pri-premio čvrstu odbranu. Pokušaj da se ta odbrana probije iz pokreta nije uspeo. Tako je, na primer, 20. armija 22. i 23. decembra bezuspešno napadala neprijatelja i trpela znatne gubitke. Zbog toga su jedinice desnog krila fronta bile prinuđene da na liniju r. Lama privremeno obustave napad i pripreme novu operaciju za probor utvrđene odbrane neprijatelja.

Izvodeći izvesne zaključke o protivofanzivi jedinica susednih krila Kalinjinskog i Zapadnog fronta, treba istaći da su u toku nje sovjetske trupe postigle značajne uspehe. Za to vreme trupe tih frontova su nanele ozbiljne poraze 9. armiji i 3. i 4. tenkovskoj grupi neprijatelja i

napredovale su za 90 — 100 km. Severna udarna grupacija neprijatelja pretrpela je velike gubitke, a njene očuvane jedinice bile su odbačene daleko od Moskve na zapad.

Naše jedinice i avijacija uništile su mnogo srednjih i teških neprijateljskih tenkova, oklopnih transporterata i automobila na putevima, šumskim prosekama i u šumama, delom i zapadno od Jahrome. Učesnici događaja severozapadno od Moskve svedoci su toga da je zemljište pružalo utisak pravog pokolja oklopnih i tenkovskih jedinica neprijatelja.

Poraz severne udarne nemačke fašističke grupacije imao je izuzetno važan značaj. Ta grupacija se nalazila najbliže Moskvi i predstavljala je najveću opasnost za glavni grad. Likvidacija te opasnosti pružala je mogućnost našem glavnom gradu da pristupi mirnijem planskom radu u daljoj pomoći frontu.

Povoljan tok i ishod napada snaga Kalinjinskog a naročito Zapadnog fronta stvorili su uslove da se postigne još veći uspeh na rževskom i gžatskom pravcu.

PORAZ JUŽNE UDARNE GRUPACIJE NEMAČKIH TRUPA I NAPREDOVANJE JEDINICA ZAPADNOG FRONTA KOD TULE

Početkom decembra 2. tenkovska armija neprijatelja, koja je pokušavala da održi Moskvu s juga, našla se razvučena na frontu širokom skoro 350 kilometara između Aleksina, Tule, Venjeva, Mihajlova i Skopina. Najveći deo njenih tenkovskih, motorizovanih i pešadijskih snaga dejstvovao je uglavnom istočno i južno od Tule. Pokušavajući da okruže Tulu sa severa, neprijateljeve snage su prodrle na drum Tula — Moskva i zauzele sela Kostrovo, Klejmenovo (severno od Kostrova) i druga naseljena mesta. Izviđačka služba je ustanovala da je u tom rejonu bilo koncentrisano do 2.000 pešadije i oko 100 tenkova neprijatelja.

U posednutim rejonima trupe neprijatelja su mestično podizale utvrđenja. Odbrambeni objekti su građeni u gornjem toku Dona, u rejonima Staljinogorska i drugih mesta. U rejonima Kosa Gora i Jasna Poljana (južno od Tule) izgrađivani su laki i teški bunkeri. U šumama su pravljene zaseke, a na najvažnijim pravcima postavljane su mine.

U sastavu snaga levog krila Zapadnog fronta, čiji je zadatak bio da razbiju snage neprijatelja kod Tule, kako je navedeno, ulazile su tri armije i konjički korpus: 49. armija, pod komandom general-potpukovnika I. G. Zaharkina, 50 armija general-potpukovnika I. V. Boldina, 1. gardijski konjički korpus general-majora P. A. Bjelova i 10. armija general-potpukovnika F. I. Golikova. To je bila sveža armija, dodeljena u sastav fronta iz rezerve Vrhovne komande.

Likvidiranje kostrovske grupacije neprijatelja bio je bliži zadatak jedinica levog krila fronta, koji je bio poveren 49. i 50. armiji. Izvršivši pregrupaciju i stvorivši nekoliko udarnih grupa, jedinice tih armija su već 3. decembra otpočele aktivna napadna dejstva protiv kostrovske grupacije neprijatelja, nanoseći udare opštim pravcem na Revjakino. Sedmog decembra jedinice 49. armije su zauzele Revjakino i Rudnjevo (istočno od Revjakina) i spojile se sa jedinicama 50. armije, koja je napadala severno od Tule. Planirani udar 49. i 50. armije sa severa je bio uspešan. Jedinice 3. tenkovske divizije neprijatelja, pretrpevši poraz, napustile su rejone Kostrova i Revjakina i odstupile prema Venjevu.

Istovremeno je 1. gardijski konjički korpus generala Bjelova obnovio napad, nanoseći udar u pravcu: Mordves — Venjev — Staljinogorsk. Šestog decembra počela je napad i 10. armija generala Golikova.

Jednovremeni udar naših snaga sa nekoliko pravaca po 2. tenkovskoj armiji generala Guderijana mogao je dovesti do velikih operativnih rezultata. Nemačko komandovanje bilo je prinuđeno da dekoncentriše svoje snage na širokom frontu i samim tim se liši mogućnosti manevra.

Napad jedinica levog krila fronta razvijao se uspešno. Jedinice 1. gardijskog konjičkog korpusa upornim napadima izbacile su 7. decembra hitlerovce iz Mordvesa i započele da gone neprijatelja koji je odstupao u pravcu grada Venjeva.

U zoni napada 10. armije najupornije borbe su se razvile u rejonu grada Mihajlova, koji je neprijatelj uspeo da temeljito utvrdi.

U predgrađima grada i na njegovim prilazima bili su izgrađeni laki bunker i priлагodjene za odbranu zgrade od kamene i drvene građe. Mestimično su bili iskopani rovovi i postavljena bodljikava žica i mine.

Za zauzimanje Mihajlova bilo je formirano nekoliko grupa, koje su napadale na grad s raznih strana. Blagodareći noćnim dejstvima tih grupa jedinice 10. armije su krajem dana 7. decembra ovладale Mihajlovom i, odbacujući motorizovane i tenkovske delove neprijatelja, otpočele da napreduju.

Likvidacijom grupacije neprijatelja u rejonima Kostrovo i Revjakino, omogućeno je da se drum Tula — Moskva očisti od neprijatelja i uspostavi normalna veza između Tule i Moskve. Zauzimanjem gradova Mordvesa i Mihajlova od strane jedinica 1. gardijskog konjičkog korpusa i 10. armije, neprijatelju su oduzeta dva važna naseljena mesta koja je mogao koristiti u odbrani. Pored toga, front naših jedinica se nešto skratio, što je sovjetskom komandovanju omogućilo da koncentriše svoje snage na užim prostorijama. Uspešan početak napada

Komandant 10. armije
general-potpukovnik
F. I. Golikov

jedinica levog krila fronta imao je velik značaj u tome što je on konačno opredelio dalji tok borbenih dejstava u korist sovjetskih trupa.

Narednih dana neprijatelj je trpeo poraz za porazom, bacajući u toku ubrzanog odstupanja borbenu tehniku i naoružanje. Po putevima, na ivicama drumova bili su ostavljeni nemački teški tenkovi, valjali su se kosturi razbijenih i sagorelih automobila. U rejonima Rudnjeva, Krjukova i Teploga, fašisti su ostavili 200 transportnih automobila, desetine oruđa i tegljača. U stanici Ravjakino je bilo ostavljeno 16 tenkova, a na putu Venjev — Tula više od 100 automobila i 11 tenkova.¹⁹

Odbijajući pojedinačne protivnapade hitlerovskih jedinica i izbacujući ih iz naseljenih mesta, naše trupe su već 8. decembra obuhvatile u poluokruženje 2. tenkovsku armiju neprijatelja u rejonu Venjev — Staljinogorsk. Razvijajući postignuti uspeh, jedinice fronta su nanele nove udare nemačkim fašističkim trupama i 9. i 10. decembra oslobodile su gradove Venjev, Staljinogorsk i Jupifanj. Druga tenkovska neprijateljeva armija bila je prinuđena da odstupa na celom frontu. Tako su neprijateljeve trupe istočno od Tule bile poražene u roku od 4-5 dana.

Potom je predstojalo razbijanje neprijatelja neposredno kod Tule. Taj zadatak doatile su jedinice 50. armije. Desetog decembra ta armija je prešla u odlučan napad južno od Tule. Odrana neprijatelja bila je probijena i u toku 12. i 13. decembra jedinice armije su ovладale utvrđenjima: Kosa Gora, Petelino (jugoistočno od Tule) i Bolohov. U tim rejonima bila su potpuno uništena dva neprijateljeva pešadijska puka i zaplenjena 24 tenka i oko 50 raznih oruđa.

Postepeno obilazeći tačke otpora neprijatelja jedinice armije su se ustremile na Ščekino. Tada su jedinice neprijatelja odstupale ne samo istočno nego i južno od Tule.

¹⁹ „Красная звезда“, 13 декабря 1941 г.

Trinaestog decembra komandant Zapadnog fronta naredio je 1. gardijskom konjičkom korpusu da u sadejstvu sa 50. i 10. armijom uništi neprijatelja u rejonu Dedilovo, Ščokino, Bogorodick i krajem dana 16. decembra da izbije u rejon Krapivne.

Izvršavajući naređenje, 2. gardijska konjička divizija je u svitanje 14. decembra, posle upornih borbi, ovladala ž. st. Uzlova, a izjutra 15. decembra 1. gardijska konjička divizija je zauzela Dedilovo. Tog istog dana jedinice levog krila su ovladale gradom Bogorodick, a kroz četiri dana su već izbile na r. Plava u rejonu grada Plavska i severno od njega. Za to vreme je 323. streljačka divizija 10. armije ovladala Plavskom.

Jednovremeno, jedinice 50. armije koje su napadale od Tule na jug, potisnule su neprijatelja sa položaja južno od Tule i 15. decembra zauzele Jasnu Poljanu, opljačkanu, razrušenu i oskrnavljenu od hitlerovaca, a zatim produžile napad na Ščokino. Izjutra 17. decembra, slomivši otpor jedinica 296. pešadijske divizije neprijatelja, jedinice armije su ovladale Ščekinom.

Uspešno napredovanje naših snaga južno od Tule pogodovalo je opštem napadu trupa levog krila fronta. Kao i na desnom krilu Zapadnog fronta, i ovde su sovjetske trupe pratile u stopu neprijatelja, čim je on počeo da odstupa i ponovo ga tukle tamo gde je pokušavao da se brani.

Ubrzano odstupanje hitlerovaca praćeno je njihovim velikim gubicima. Neprekidno gonjen našim trupama neprijatelj je bio prinuđen da ostavlja ne samo materijal, već i svoje mrtve i ranjene i da se predaje. Mnogi neprijateljevi vojnici su se smrzavali.

Naši borci su svuda uništavali fašiste vatrom artiljerije, tenkova, mitraljeza i automata.

Neprijatelja u odstupanju nisu uništavale samo naše trupe. Njima su svim silama pomagali radni ljudi pri-frontovskih rejona. Radnici Koptevskog sovhoza, na primer, naoružavši se puškama i automatima oduzetim od

neprijateljevih vojnika, 10. decembra za vreme borbi u rejonu sovhoza borili su se rame uz rame sa crvenoarmejcima.

Ponekad je neprijatelj u toku odstupanja davao uporan otpor i prelazio u protivnapade. Tako su 9. decembra hitlerovci preduzeli noćni protivnapad protiv jedinica generala Boldina, koje su se nalazile južno od Tule. Napred, kao na paradi, išao je 521. pešadijski puk 296. pešadijske divizije: napred četa automatičara, a za njom ostale jedinice. Naša komanda je naredila da se neprijatelj pusti na 300 metara, a tada su iznenadā planuli moćni reflektori i osvetlili hitlerovce. Jedinice generala Boldina su otvorile vatru; neprijateljev puk se demoralisao i počeo da odstupa. Vojnike su stali vraćati nazad. Tada su otvorili vatru naših 20 teških mitraljeza. Hitlerovci su pobegli. Uskoro se uključila u borbu i naša artiljerija, čija je vatra konačno razbila namenu neprijatelja da preduzima slične »psihološke« napade. Neprijatelj je samo ovde imao 300 mrtvih vojnika.

U početku druge polovine decembra, armije levog krila Zapadnog fronta su ovladale rejonima Krapivne i Odojeva (zapadno od Krapivne), važnim naseljenim mestima na pravcu nastupanja naših trupa, i uskoro su podišle r. Oki, koju je trebalo forsirati.

Noću uoči 25. decembra 41, 57. i 75. konjička divizija 1. gardijskog konjičkog korpusa prebacile su se preko leda na zapadnu obalu r. Oke južno od Lihvina. Skoro jednovremeno, na zapadnu obalu Oke počele su se prebacivati i jedinice 10. armije, koje su naišle na snažan otpor hitlerovaca u rejonu Beljeva.

Na taj način, krajem decembra, razvila se, po sovjetske trupe, veoma pogodna situacija na istočnoj obali r. Oke. One su očistile tu obalu od neprijatelja, a na suprotnoj obali su zauzele mostobran. Sa izbijanjem na r. Oku, pred jedinicama levog krila fronta stajali su novi zadaci. Bilo je neophodno što pre izbaciti neprijatelja iz Kaluge, odakle je on ugrožavao naše trupe koje su napadale na Lihvin, Kozeljsk i Beljev. Zatim je trebalo naneti brz i dubok udar

prema Juhnovu da bi se presekao varšavski drum u pozadini neprijatelja. Takođe je bilo neophodno ovladati rejonom Suhiniči — važnim naseljenim mestom i železničkim čvorom — da bi se ugrozila 4. nemačka armija koja se još uvek branila na r. Nari.

Za ostvarenje tih zadataka bile su potrebne pokretne trupe — tenkovi, motopešadija, konjica i smučari. Međutim, od svega nabrojanog u dатoj situaciji moglo se računati samo na konjicu. Zbog toga je zadatak za duboki prodor ka Juhnovu delimično bio dodeljen 1. gardijskom konjičkom korpusu, koji je po naređenju komandanta fronta trebalo da okreće svoje glavne snage na severozapad, 28. decembra ovlada Juhnovom i preseče neprijatelju puteve odstupanja od Kaluge i Malojaroslaveca. Poseban značaj je imalo ovladavanje Kozeljskom — »ključem« za dalje napredovanje na juhnovskom pravcu. Pretpostavljalo se da će konjica, pošto izbjije u rejon Juhnova, biti upotrebljena za još dublji prodor ka Vjazmi, kuda su sa severa, preko rejona Rževa, bile takođe usmerene konjičke jedinice Kalinjinskog fronta.

Susedi 1. gardijskog konjičkog korpusa jednovremeno su usmeravani tako da je 50. armija, pošto je ovladala Kalugom, trebalo da napada prema Juhnovu; 10. armija je imala zadatak da ovlada gradom Suhiniči, a zatim da razvije napad prema Kirovu.

Dalja borbena dejstva trupa razvila su se na nekoliko pravaca. Tako je ujutro 27. decembra 322. streljačka divizija 10. armije počela borbu za Beljev, koji je neprijatelj bio pretvorio u snažan utvrđeni čvor odbrane sa vrlo dobro razvijenim sistemom prepreka i velikom količinom artiljerije, minobacača i mitraljeza. Na nizu odseka prilazi gradu su bili minirani. Istovremeno su počele borbe za Lihvin. Komandant 413. streljačke divizije 50. armije, izbegavajući frontalne napade, okružio je Lihvin sa dva puka, a treći je uputio u obilazak grada. Jedinice divizije su 26. decembra zauzele grad.

Svojevrsna situacija se stvorila na pravcu Kaluge. Kada su glavne snage naše južne grupacije izbjigale ka

liniji Krapivna — Plavsk, komanda Zapadnog fronta je naredila komandantu 50. armije generalu I. V. Boldinu da iz sastava svoje armije formira samostalnu pokretnu grupu i uputi je na severozapad duž južne obale Oke, u prazninu koja se pojavila na frontu, sa zadatkom da brzo zauzme grad Kalugu. Samim tim je nanošen udar po desnom krilu 4. armije neprijatelja, koja se nalazila pred jedinicama centralnog dela našeg fronta, delimično i pred jedinicama 49. armije. Grupa je bila formirana i stavljena pod komandu zamenika komandanta 50. armije general-majora V. S. Popova. Pokretnu grupu 50. armije sačinjavale su pešadija, tenkovi, reaktivna artiljerija i druge jedinice. Grupa je imala zadatak da izbije ka Kalugi brzim tempom — najmanje od 30 km na dan. Dejstva te grupe povezivana su sa dejstvima jedinica 49. armije, koje su napadale severnom obalom Oke.

Prelazeći u napad na Kalugu, duž južne obale Oke, jedinice pokretne grupe su u toku tri i po dana napredovale 90 km i krajem dana 20. decembra izbile na južne prilaze Kalugi, odvojivši se od glavne linije fronta za 20—25 km. Jedinice su se kretale ka Kalugi noću, izvodeći marševe do 40 kilometara po teško prohodnim seoskim putevima i šumskim stazama. Izbivši ka Kalugi, grupa generala V. S. Popova pošla je u napad na grad sa zapada, juga i istoka. Neprijatelju je zapretilo okruženje. Ali, grad se nije mogao odmah zauzeti. Bez obzira na to što su naši prednji delovi iz pokreta prodrli u predgrađe Kaluge, trebalo je još 10 dana upornih borbi da bi se neprijatelj konačno izbacio iz grada. Tek je 30. decembra, zajedničkim dejstvima tenkovskih i motostreljačkih jedinica, Kaluga bila oslobođena.

Tog istog dana naše jedinice su na drugim odsecima fronta zauzele niz drugih naseljenih mesta, među kojima Kozeljsk i Ugodski Zavod.

U celini, jedinice levog krila Zapadnog fronta su u drugoj polovini decembra uspešno rešile postavljene zadatke. Južna udarna grupacija fašističkih trupa — 2. tenkovska armija Guderijana bila je razbijena i odbačena preko Oke i prestala je da postoji kao krupna grupacija

južno od Moskve. Sovjetske trupe su napredovale za 200—220 km, obezbedivši potpunu sigurnost Tule i južnih prilaza ka Moskvi.

Uspostavljanjem regularnog saobraćaja između Tule i Moskve, drumom Tula—Moskva i železničkom prugom, obezbeđena je veća stabilnost snaga celog levog krila fronta i omogućeno vođenje organizovanije borbe sa nemачkim fašističkim trupama. Čišćenjem teritorije Tulske oblasti od neprijatelja otklonjena je opasnost da Moskvu zauzme neprijatelj.

Značajnu ulogu u napadima levog krila Zapadnog fronta odigrala su dejstva sveže rezervne 10. armije, kojom je komandovao general-potpukovnik F. I. Golikov. Ta armija je pokazala veliku aktivnost i povremeno je napadala tempom koji je prevazilazio tempo napada 1. gardijskog konjičkog korpusa.

PORAZ NEPRIJATELJEVE GRUPACIJE NA CENTRALNOM DELU ZAPADNOG FRONTA (NA LINIJI R. NARA)

U vezi sa uspešnim razvojem napada desnog i levog krila fronta, Vojni savet Zapadnog fronta je izdao naređenje o prelasku u napad jedinica 33, 43. i 49. armije, koje su neposredno branile Moskvu sa zapada i jugozapada.

Zamisao komande fronta sastojala se u tome da se udarom naših jedinica na položaje na r. Nari nanese poraz neprijatelju zapadno od Moskve i da mu se ne dozvoli da manevriše prema krilima — ka severu i jugu od Moskve. U vezi s tim, jedinicama 33. i 43. armije bilo je naređeno da nanesu združeni udar svojim glavnim snagama u opštem pravcu prema Balabanovu, a zatim na Borovsk — Vereju i Malojaroslavec. Istovremeno je 49. armija dobila zadatak da, sa položaja Serpuhov, Aleksin, napada u zoni između Malojaroslaveca i Kaluge, tesno sadejstvujući sa 43. i 50. armijom.

Uslovi za napad jedinica tih armija bili su nešto teži nego na drugim pravcima Zapadnog fronta. Stvar je bila u tome što su odbrambeni položaji neprijatelja pred jedi-

nicama 33. armije uređivani oko dva meseca. Ti položaji su imali rovove punog profila, skloništa i saobraćajnice. Neprijateljeva odbrana na zapadnoj obali r. Nara sastojala se od otpornih tačaka i čvorova odbrane, na kojima je, redovno, bio organizovan sistem minobacačke i mitraljeske vatre. Hitlerovci su iskoristili sela i zaseoke kao otporne punktove, a na prostorima između njih su ponekad uređivali snežne rovove ili snežne nasipe (bedeme) i tukli ih vatrom. Same otporne tačke su se sastojale od nekoliko mitraljeskih vatreñih tačaka, naoružanih krupnokalibarskim mitraljezima. U pozadini, na manjem udaljenju od vatreñih tačaka koje su se nalazile na prednjem kraju, postavljeno je po nekoliko minobacača ili minobacačka baterija od 4 do 6 oruđa. Ispred vatreñih tačaka bile su postavljene žičane prepreke i minska polja.

Pored stalnih postojali su i privremeni vatreni položaji za mitraljeze, sa kojih su hitlerovci s vremena na vreme otvarali vatru, stvarajući na taj način utisak veće gustine i zasićenosti odbrane mitraljezima. Četne otporne tačke su se nalazile na uzvišenjima. Zemljište ispred prednjeg kraja odbrane je dobro osmatrao i bilo je vrlo pogodno za organizovanje efikasne vatre. Putevi koji su vodili do otporne tačke ili čvora odbrane bili su minirani, kao što su i kuće bile minirane. U svojstvu protivpešadijskih prepreka primenjivana je bodljikava žica (nabaćena ili u vidu ograde) i mine, potezne i nagazne. Široko su korišćene protivtenkovske prepreke, uglavnom mine.

Na taj način, neprijatelj je, za uslove prve godine rata, imao vrlo dobro pripremljenu odbranu i oslanjajući se na nju pokušavao je da pruži snažan otpor našim trupama.

Čvrstu odbranu neprijatelj je stvorio i u zoni dejstva 43. armije. Po podacima izviđačke službe armije, 10. decembra 1941. otkriveno je da se na prednjem kraju odbrane neprijatelja pojavilo niz novih vatreñih tačaka, a ispred rovova — žičane prepreke na kojima su bile obešene limene kutije za signalizaciju. Pored toga, otkriveno je, da na prednjem kraju ima znatno više automatičara nego ranije; da se svaka pojava naših izviđačkih grupa,

kao po pravilu, jednovremeno dočekuje snažnom vatrom nekoliko vatrene tačaka, a kada naše jedinice zauzmu pojedine vatrene tačke, neprijatelj brzo napušta rov, odnoseći mrtve, ranjene i oružje.²⁰

Jedinice 33. armije su 18. decembra prešle u napad i, nanoseći udar južno od Naro-Fominska, pokušavale su da prođu na zapadnu obalu r. Nare. Jedinice 43. armije napale su neprijatelja na svom delu fronta, istočno od Balabanova. Ali se neprijatelj na r. Nari branio neobično uporno, zbog čega se napad centralnih armija Zapadnog fronta prvih dana nije uspešno razvijao.

Posle izvesnih pregrupacija i dobijanja popune, jedinice 33. i 43. armije su noću uoči 24. decembra ponovo prešle u napad. Upornost neprijatelja je toga puta bila slomljena i njegova odbrana je probijena. Naše jedinice su, prodirući napred, 26. decembra zauzele Naro-Fominsk, a nakon dva dana i Balabanovo.

Za vreme vođenja borbi jedinica 33. i 43. armije na r. Nari, jedinice 49. armije su se pripremile za napad zapadno od Serpuhova. Pred armijom su se nalazili prirodni položaji na r. Oka, na čijoj zapadnoj obali su se utvrđivale nemačke fašističke jedinice u toku 2—2,5 meseca. Za to vreme one su uspele da izgrade blindaže, pripreme za odbranu naseljena mesta, izvrše korekturu vatre po linijama na istočnoj obali reke i organizuju sistem minobacačke, mitraljeske i artiljerijske vatre. Neprijatelj je delimično utvrdio rejon Taruse i u predgrađima grada postavio protivtenkovske i protivpešadijske prepreke. U nizu mesta hitlerovci su ukopali tenkove u zemlju, u kamnim kućama bile su postavljene minobacačke baterije, a na tavanima i u podrumima prikriveni automatičari.

Pošto je front napada armije bio širok, komanda 49. armije je za napad formirala dve grupe. Jedna udarna grupa je imala zadatku da probije odbranu na zapadnoj obali r. Oke, zapadno od Serpuhova, dejstvujući opštim pravcem na Malojaroslavec. Druga grupa je imala zadatku da izbaci neprijatelja iz zauzetog mostobrana na istočnoj

²⁰ Архив МО СССР, ф. 398, оп. 2556, д. 17, лл. 147—149.

obali r. Oke, u rejonu Aleksina, i da, dejstvujući dalje u severozapadnom pravcu, zajedno sa prvom udarnom grupom okruži i uništi neprijatelja na zapadnoj obali r. Oke.

Jedinice 49. armije su 14. decembra prešle u napad na aleksinskom pravcu, a 16. decembra — na taruskom. Tu kući jedinice neprijatelja koje su im se suprotstavljale one su otpočele napredovanje.

Osobenost dejstava jedinica grupe na taruskom pravcu bila je u tome što su one morale, mada preko leda, da forsiraju r. Oku. To je znatno otežavalo napad i samo umešno rukovođenje starešina i heroizam vojnika obezbedili su uspeh. Evo primera borbenih dejstava jedne od združenih jedinica armije — samostalne pitomačke brigade, koja je stigla u sastav armije iz Moskve. Otkriveno zemljište je izazvalo velike teškoće za napad te brigade. Sva ravnica na istočnoj obali reke nalazila se pod snažnom mitralješkom i minobacačkom vatrom neprijatelja. Borci nisu imali borbenog iskustva, pošto je brigada ovde prvi put stupala u borbu. Pred komandnim i političkim sastavom bio je postavljen zadatak da objasne borcima da je tako otkriven prostor mogućno savladati samo prebacivanjem. Borci i starešine — komunisti — mobilisali su celu brigadu za izvršenje predstojećeg zadatka i uspeli su da razviju borbeni duh kod pitomaca.

Pred napad pitomcima je bilo naređeno da ostave sve suvišne stvari. Skinuti su ranci i šinjeli, a mnogi su zamениli valjenke cipelama. Na borcima su ostajale vatirane bluze i čakšire, a poneli su samo metke, granate, lopate i puške.

Šesnaestog decembra oko 12 časova naša artiljerija i minobacači su završavali artiljerijsko gađanje ciljeva na zapadnoj obali r. Oke u 12 časova. 3. i 2. bataljon brigade pošli su sa polaznih položaja u napad. Oko 15 časova borci su smelim jurišom zauzeli jednu kotu na suprotnoj obali reke, uništili neprijateljeve delove na prednjem kraju i odbacili ostatke 1. bataljona 253. puka neprijatelja.

Uspeh napada bio je obezbeđen pre svega iznenadenjem. Hitlerovci nisu očekivali da će naša pešadija danju napasti visoku i dobro utvrđenu obalu. Pešadija se brzo prebacila preko ravnice i podišla do same strmine na zapadnoj obali, gde je, nalazeći se u mrtvom prostoru, bila zaklonjena od vatre neprijatelja, što joj je omogućilo da relativno bezbedno savlada strminu.

Uspešan napad pitomačke brigade je u znatnoj meri omogućio uspeh prvog dana napada cele udarne grupe 49. armije na taruskom pravcu. Ali, odmah po zauzimanju mostobrana na drugoj obali, pred komadnom brigade se postavio problem kako da snabdeva jedinice koje vode borbu. Strma obala reke nije dozvoljavala da se prebace ni kola ni automobili. Znači da se izbjiganjem na zapadnu obalu r. Oke pitomačka brigada lišila svoje pozadine. Nije bilo mogućno evakuisati ranjenike i doturati municiju i hranu. Ali, i tu su ta teška pitanja rešili sami borci: na rukama i sa užadima oni su podizali minobacače i municiju uz strmu zaledenu obalu.

Predveče 16. decembra pitomačka brigada je izbila na liniju istočno od Taruse i tu se zadržala, da bi se sredila, prikupila jedinice, privukla tehniku i municiju i pripremila se za noćni napad. Čim je pao mrak ona je nastavila pokret. Do 18. decembra brigada je savladala taktičku dubinu odbrane neprijatelja. Za tri dana borbi brigada je napredovala 12 km. Za to vreme jedinice brigade su zaplenile 17 oruđa raznih kalibara, 11 mitraljeza, 14 minobacača, 170 automata, 13 automobila i veću količinu metaka, bombi i mina. Hitlerovci su imali samo mrtvih 200 ljudi.

Ne manjim naprezanjem snaga dejstvovalе su i druge jedinice prve udarne grupe 49. armije u rejonu grada Tarusa. Tarusa je bila napadana noćу sa nekoliko pravaca. U početku su se vodile borbe za prigradska naselja, a zatim je bio preduzet napad i na sam grad. Jednovremeno je deo naših snaga prešao preko r. Oke i udario u bok i pozadinu hitlerovaca, koji su, trpeći gubitke, počeli da odstupaju. Jedinice 19. streljačke brigade su konačno 19. decembra očistile grad Tarusu od nemačkih snaga. Pošto

su zauzele Tarusu, jedinice 49. armije su produžile da napadaju u pravcu Visokiniči — Nedeljno, gde je neprijatelj takođe pružao uporan otpor, a jedinice 33. i 43. armije — u pravcu Borovsk — Vereja i Malojaroslavec — Medinj.

Uspešni rezultati protivofanzive naših trupa na centralnom delu Zapadnog fronta i na njegovom levom krilu — na tulskom i kaluškom pravcu — imali su veliki značaj. Upornim bojevima na liniji reka Nara i Protva i u rejonu Kaluge utvrđeni položaji 4. nemačke armije (komandant general-feldmaršal fon Kluge) bili su probijeni na više mesta, a jedinice koje su ih branile imale su teške gubitke. U toku borbi jedinice Zapadnog fronta su razbile nekoliko nemačkih armijskih korpusa i 19. tenkovsku diviziju, a takođe i 2. brigadu »SS«, koja je prebačena avionima iz Krakova ka Moskvi. Neprijatelj je pod udarima naših trupa odstupao na zapad, ostavljajući na bojištima i na pravcima odstupanja ranjenike, artiljeriju, oružje i ratni materijal. Od nemačkih fašističkih okupatora bila je oslobođena ogromna teritorija, stotine naseljenih mesta, među kojima i gradovi: Naro-Fominsk, Tarusa, Aleksin, Ščokino, Peremišlj, Lihvin (Čekalin), Kozeljsk i drugi.

NAPAD JEDINICA JUGOZAPADNOG FRONTA NA JELECKOM PRAVCU

Jednovremeno sa napadom snaga Zapadnog fronta kod Moskve u prvoj polovini decembra, prešle su u napadna dejstva i jedinice Jugozapadnog fronta na jeleckom pravcu. Taj napad se razvijao na sledeći način.

U zoni dejstva fronta glavni udar, južno od Jeleca, nanosila je grupa jedinica pod komandom general-potpukovnika F. J. Kostenka. Združene jedinice grupe nalazile su se na polaznom položaju u rejonima istočno od Kostornog. U sastav te grupe su ulazili: 5. konjički korpus (3 konjičke divizije), dve streljačke divizije, motostreljačka i tenkovska brigada. Pomoćni udar, severno od Jeleca, nanosile su jedinice udarne grupe 13. armije (komandant

general-major A. M. Gorodnjanski). Ostalim snagama fronta (3. armija, deo snaga 13. armije i 40. armije) bio je postavljen zadatak da čvrsto drže posednute položaje na jefremovskom pravcu i zapadno od Kostornog i da sa-dejstvjuju udarnim grupama fronta.

Napad udarne grupe 13. armije (severno od Jeleca) bio je planiran za 6. decembar, dan ranije od grupe generala Kostenka. To je učinjeno da bi se u početku privukla pažnja neprijatelja prema pravcu pomoćnog udara, a zatim naneo glavni udar južno od Jeleca. Ta zamisao komande fronta se ostvarila.

U 10 časova ujutro 6. decembra jedinice 13. armije su prešle u napad. Nanoseći udar u pravcu Kazaki (zapadno od Jeleca), armija je počela da obuhvata jelecku grupaciju neprijatelja sa severa. Pri kraju dana snage armije su izbacile neprijatelja iz niza naseljenih mesta i počele napredovati ka gradu Jelecu.

Drugog dana u 7 časova izjutra prešla je u napad grupa general-potpukovnika Kostenka, nanoseći udar u pravcu Pjatnickog (jugozapadno od Jeleca). Krajem dana 8. decembra Jelec je bio u poluokruženju. Obuhvatnim udarima sovjetskih trupa, otpor neprijatelja u gradu je bio savladan i njegove jedinice su bile delimično zbačene sa svojih položaja ili uništene. Jelec je 9. decembra bio potpuno očišćen od neprijatelja.

Grupa generala Kostenka je prešla u gonjenje neprijatelja. Konjanici, koji su činili kostur grupe, morali su da vode teške borbe. U jednoj od borbi 9. decembra jedinice 14. konjičke divizije, napadajući na konjima, prvo su razbile oko dva bataljona pešadije neprijatelja, a zatim, krećući se pešice, odbile su protivnapad njegova dva pešadijska bataljona.

U toku gonjenja neprijatelja tempo napredovanja konjice je postepeno postajao sve brži. Jedinice 5. konjičkog korpusa pod komandom general-majora V. D. Krjučenkina napredovale su 8. decembra pod borbom oko 10 km, 9. decembra — 12 km, a 10. decembra već oko 20 km. Tog

dana konjičke jedinice su presekle put Livni — Jelec i samim tim lišile neprijatelja mogućnosti da taj put koristi za odstupanje.

Desetog decembra prešle su u napad jedinice 13. armije nanoseći udar duž železničke pruge Jelec — Orel, i u susret jedinicama Kostenkove grupe. Odbacujući i tukuci 262., 134. i druge pešadijske divizije neprijatelja, jedinice armije su doprle do r. Vorgol (zapadno od Jeleca) i tu su iz pokreta probile novu neprijateljevu odbrambenu liniju. Koristeći se uspešnim napredovanjem udarnih jedinica fronta, prešla je u napad 3. armija (komandant general-major A. G. Krejzer), a zatim i 40. armija (komandant general-potpukovnik K. P. Podlas).

Po odluci komande Jugozapadnog fronta (komandant maršal Sovjetskog Saveza S. K. Timošenko i član Vojnog saveta N. S. Hruščov), jedinice udarne grupacije 13. armije i grupe generala Kostenka imale su zadatku da zatvore front okruženja jelecke grupacije nemačkih fašističkih trupa. U saglasnosti sa tom odlukom se i razvijao dalji napad jedinica fronta. Istočno od Rosošnoga spojili su se, 13. decembra, prednji delovi obeju udarnih grupacija i front okruženja neprijatelja bio je zatvoren. Nemačke fašističke trupe su pokušavale da probiju obruč okruženja. Neprijatelj je snagama od 4 puka preuzeo 13. decembra protivnapad na 3., 14. i 32. konjičku diviziju istočno od Rosošnoga, ali nije imao uspeha.

Drugog dana, 14. decembra, pokušavajući da izade iz okruženja, neprijatelj je ponovio protivnapade. Pojedinim njegovim nižim jedinicama pošlo je za rukom da se probiju u pozadinu konjičkih divizija i poremete njihovo snabdevanje. To je pogoršalo položaj jedinica grupe generala Kostenka, tim pre što je u to vreme kod konjice municija bila na izmaku (na oruđe je ostalo po 3 granate), u minobacačkom divizionu nije bilo ni mina ni goriva; konji 5—6 dana nisu dobijali furaž. No, i pored takvog stanja, jedinice su produžavale borbu sa neprijateljem, ne dozvoljavajući mu da se probije iz okruženja.

Petnaestog decembra izmešane jedinice neprijatelja (45. i 134. pešadijska divizija) snagama do dva puka napra-

vile su još jedan pokušaj da se probiju. Ali je stanje neprijateljevih jedinica, koje su zapale u okruženje, postalo sve beznadežnije. Komandant 134. nemačke pešadijske divizije, general-potpukovnik Kohenhauzen je poginuo. Komandovanje jedinicama bilo je poremećeno. Rejon u kome se nalazio neprijatelj, već je bio pod puščano-mitraljeskom vatrom.

Na taj način, u toku Jelecke operacije, jedinice Jugozapadnog fronta su postigle značajne uspehe. Grupacija neprijatelja, koja je dejstvovala u zoni napada snaga Jugozapadnog fronta na jeleckom pravcu, bila je razbijena. Jedinice fronta napredovale su za 100—150 km, oslobođeni od fašističkih okupatora stotine naseljenih mesta, među kojima i gradove Jefremov i Jelec. U bojevima u rejonu Rosošno — grad Jelec u potpunosti su bile razbijene 3 pešadijske divizije — 45, 134. i 95. Neprijatelj je imao 12 hiljada mrtvih i ranjenih. Naše trupe su zaplenile 226 oruđa, 319 mitraljeza, više od hiljadu automata i pušaka, 35 hiljada granata i mina, 907 automobila i mnogo drugog ratnog materijala.²¹

Potom su desnokrilne armije Jugozapadnog fronta, objedinjene od 18. decembra pod komandom Brjanskog fronta, gonile razbijene delove neprijatelja. Najveći uspeh u napredovanju u drugoj polovini decembra imale su trupe Brjanskog fronta na pravcu grada Černj, čemu je doprinelo uspešno napredovanje levog krila Zapadnog fronta. Razvijajući napad od 25. decembra na orlovskom pravcu, trupe Brjanskog fronta su znatno napredovale i ovladale gradovima Černj i Livni.

Uspešnim napadom jedinica Jugozapadnog i levog krila Zapadnog fronta, koje su usko sadejstvovalе, 2. tankovska i 2. armija neprijatelja su poražene i odbačene iza r. Oke. To je vidno poboljšalo položaj sovjetskih trupa južno od Moskve.

Poraz neprijateljeve grupacije kod Moskve izmenio je situaciju na celom sovjetsko-nemačkom frontu. Protiv-

²¹ Vidi, Сообщения Советского Информационного бюро. т. 1, стр. 411.

ofanziva sovjetskih trupa kod Moskve nastavila se i u početku januara 1942. Desnokrilne jedinice Kalinjinskog fronta (22. i 39. armija) izbile su, u periodu od 2. do 7. januara, na Volgu zapadno od Rževa, a centralne (29. armija) su podišle do samog Rževa sa severa. Levo krilo fronta (31. i 30. armija) je nastavljalo borbe na zupcovskom i pogorelo-gorodiščenskom pravcu. Na severnim pri-lazima ka Rževu neprijatelj je organizovao upornu od-branu i prvi odvojeni napadi iz pokreta jedinica Kalinjin-skog fronta nisu imali uspeha.

Komandant Fronta je doneo odluku da delom snaga zaobiđe Ržev sa zapada i zajedničkim udarom tih snaga i jedinica koje napadaju na Ržev od Zupcova oslobodi grad. U toku dejstava su snage Fronta, koje su zaobilazile Ržev sa zapada, izbile na Volgu, forsirale je i 5. i 6. januara stigle u rejon Čertolino, rasekavši grupaciju neprijatelja na dva dela: jedan deo je bio odbačen ka istoku, a drugi ka zapadu od stanice Čertolino. Na taj način, naše jedinice su presekle železničku prugu Velikije Luki—Ržev. Dalje borbe na tom delu fronta dobile su veoma žestok karakter. Borba za Ržev otegla se na dugi rok.

Aktivna dejstva u početku januara razvila su se takođe i u centru Zapadnog fronta — zapadno od Naro-Fominska i Malojaroslaveca, kao i na njegovom levom krilu — juhnovskom i kirovskom pravcu. Zapadno od Naro-Fominska i Malojaroslaveca jedinice 33. i 43. armije produžavale su da napreduju ka Vereji i Medini, a na levom krilu fronta 1. gardijski konjički korpus i jedinice 50. i 10. armije, produžujući da potiskuju neprijatelja, izbili su 6. i 7. januaru na liniju Mosaljsk, istočno od Ki-rova i Ljudinova, napredujući još za 30—50 km.

U celini, protivofanziva sovjetskih trupa kod Moskve se završila izlaskom na liniju: Čertolino—Lotošino—Volo-kolamsk—Naro-Fominsk — istočno od Medine—Kaluga—Mosaljsk — istočno od Kirova—Ljudinovo. Isturanjem krila sovjetskih snaga unapred na rževskom, juhnovskom i kirovskom pravcu, stvoreni su pogodni uslovi za dalji napad na grupu armija »Centar«.

Zimi 1941/42. neprijateljeve snage nisu trpele poraze samo kod Moskve. Kako je već rečeno, u drugoj polovini novembra prešle su u protivofanzivu jedinice 52. i 4. armije kod Tihvina. Početkom decembra, posle dugih i upornih borbi, jedinice 4. armije su dovele u poluokruženje Tihvin i jedinice 39. motorizovanog korpusa neprijatelja koje su se nalazile u njemu. Nanoseći odlučne udare, jedinice te armije su 9. decembra oslobodile grad Tihvin.

U borbama kod Tihvina bio je nanesen poraz 12. tenkovskoj, 18. motorizovanoj i 61. pešadijskoj diviziji neprijatelja. Razvijajući uspeh na pravcu Tihvin—Gruzino, jedinice 4. armije su napredovale 100—120 km i krajem decembra izbile na liniju r. Volhov, zauzevši severno od Gruzina dva mostobrana na zapadnoj obali reke. Od 17. decembra jedinice 4. i 52. armije, koje su dejstvovalе na tihvinskom pravcu, bile su objedinjene u Volhovski front, kojim je komandovao general armije K. A. Mereckov.

Za to vreme 54. armija Lenjingradskog fronta, napadajući duž zapadne obale r. Volhov, porazila je vojbokaljsku grupaciju neprijatelja (grupa Bekman) i odbacila je u rejon Kiriša. Posle borbi u rejonu Male Višeri, 52. armija je krajem decembra izbila na istočnu obalu r. Volhov, južno od Oktobarske železničke pruge.

Protivofanziva jedinica Južnog fronta, započeta 17. novembra 1941, i oslobođenje Rostova imali su važne posledice. Sovjetske trupe su svojim napadima vezale sve snage grupe »Jug« i nisu dozvolile hitlerovskom komandovanju da iz nje izvuku snage i ojačaju moskovsku strategijsku grupaciju.

Za uspeh sovjetskih trupa u borbama kod Moskve, isto toliki značaj imala je i Kerčensko-Feodosijska desantna operacija.

Od 26. do 30. decembra jedinice Zakavkaskog fronta, u sadejstvu sa Crnomorskom flotom i Azovskom ratnom flotilom, iskrcale su desant na Kerčkom poluostrvu. Taj desant, vodeći uporne borbe, napredovao je do 3. januara 1942. više od 100 km i zauzeo gradove Kerč i Feodosiju, nanoseći poraze kerčkoj grupaciji nemačkih fašističkih trupa.

Tako su sovjetske snage krajem 1941. zadale neprijatelju snažne udarce na glavnom moskovskom pravcu, kao i na krilima sovjetsko-nemačkog fronta — kod Tihvina, Rostova i na Krimu. Zahvaljujući tome stvoreni su povoljni uslovi za razvoj opšteg napada na celom sovjetsko-nemačkom frontu. Vrhovna komanda je vremenski tesno povezivala borbena dejstva sovjetskih trupa kod Tihvina, Rostova i na Krimu. Ta dejstva su bila usmerena ka jednom cilju — razbijanju neprijatelja na krilima i u centru celog sovjetsko-nemačkog fronta. U toku decembra i početkom januara ti ciljevi su bili postignuti.

PARTIJSKO-POLITIČKI RAD U TOKU PROTIVOFANZIVE SOVJETSKIH TRUPA

Pred političkim organima i partijskim organizacijama stajali su novi izvanredno odgovorni zadaci — svestrano podsticati i razvijati vojnički elan za napad. U organizovanju partijsko-političkog rada u tom periodu važnu ulogu je odigrala direktiva Glavne političke uprave Sovjetske armije br. 268, od 7. decembra 1941, koja je izdata na osnovu uputstava CK SKP(b). Ona je obavezivala političke uprave frontova, političke organe združenih jedinica i partijsko-politički aparat nižih jedinica da korenito poboljšaju usmenu agitaciju i propagandu u jedinicama.

To što su komunisti proučavali i izvršavali direktive pozitivno se odrazilo na porast idejnosti celog agitaciono-političkog rada. Politički organi i komesari nižih i združenih jedinica posvećivali su veliku pažnju radu sa agitatorima nižih jedinica. Pri političkim odeljenjima armija, divizija i brigada bili su formirani agitacioni kolektivi, u čiji sastav su ulazili politički radnici i starešine. Učesnici agitacionih kolektiva i propagandisti i agitatori nižih jedinica su u periodu protivofanzive široko objašnjavali rukovodeću i inicijatorsku ulogu Komunističke partije u mobilizaciji svih snaga sovjetskog naroda za razbijanje

neprijatelja; oni su pričali vojnicima o herojskoj prošlosti ruskog naroda i o razbijanju nemačkih okupatora u periodu građanskog rata.

U vaspitanju borbenog elana i odlučnosti kod boraca i starešina važnu ulogu su odigrali proglašeni koje su vojni saveti frontova upućivali trupama. Tako je Vojni savet Zapadnog fronta, ocenjujući prve rezultate protivofanzive, pozivao lični sastav fronta da iskoristi stvorenu povoljnu situaciju, da ne dozvoli neprijatelju da dođe k sebi, da dejstvuje odlučno i smelo i da nemilosrdno uništava fašističke porobljivače. Poziv se završavao rečima potpune ubedjenosti u pobedu: »Potući čemo hitlerove horde do nogu i sahranićemo ih u podmoskovskim šumama i poljima. Smrt nemačkim zavojevačima!... Napred ka pobedi!«²²

Borci i starešine frontova su dočekivali pozive vojnih saveta s velikim političkim oduševljenjem. Na mitinzima i u govorima, koji su održavani u kratkim predasima između bojeva, slavni branioci glavnog grada su izražavalii osećanje žarke ljubavi prema domovini i mržnje prema okupatoru i svoju spremnost da razbijaju neprijatelja. »Pored želje da isteramo faštiste iz rođene zemlje — govorio je crvenoarmejac Ipokov — moje srce traži osvetu. Za razbojništvo, pljačku, nasilje i zverstva ja ću nemilosrdno uništavati fašističke okupatore.«²³

Borbeni i moralni polet povećavao je udarnu snagu trupa, pomagao je razvoju borbenog uspeha i učvršćenju veze partijskih organizacija s armijskim masama. Ljudi koji su se istakli na frontu stupali su u Partiju.

Centralni komitet Komunističke partije, izlazeći u susret željama vojnika sa fronta, doneo je 9. decembra odluku da se u članstvo SKP(b) primaju kandidati koji su se istakli u bojevima protiv nemačkih osvajača. Politički organi i partijske organizacije jedinica Kalinjinskog, Zapadnog, Jugozapadnog i drugih frontova, izvršavajući tu odluku CK partije, razvili su veliku aktivnost među

²² „Боевая тревога“, 10 декабря 1941 г.

²³ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 2614, д. 4, л. 348.

vojnicima. Jednovremeno, politički radnici svih stepena, sekretari, članovi partijskih biroa i partijskih organizacija razgovarali su sa svakim članom i kandidatom Partije o njihovoј yodećoj ulozi u borbi, o svakodnevnom vaspitnom radu sa ljudima, o odabiranju za Partiju vojnika prekljenih i proverenih u borbi.

Odluka CK partije od 9. decembra 1941. i njena realizacija učinili su da su partijske organizacije popunjene novim snagama, a to je imalo velik uticaj na jačanje partijsko-političkog rada u jedinicama i na jačanje vodeće uloge komunista u borbi.

Primer uzornog izvršavanja odluke CK da se u članstvo SKP(b) prime kandidati koji su se istakli u bojevima sa nemačkim osvajačima pokazao je u 49. armiji sekretar partijske organizacije puka Kudrjašev. Razgovarajući sa vojnicima vanpartijcima, Kudrjašev im je objašnjavao da se Sovjetska armija uhvatila u koštac sa lukavim i podmuklim neprijateljem, koji gaji ljutu mržnju prema sovjetskom narodu, da je dužnost sovjetskog vojnika da ne-prekidno zadaje sve više udaraca neprijatelju, da ga goni i uništava. On je pozivao vojnike puka koji su se isticali u borbama sa neprijateljem da stupaju u Partiju. Snaga reči Kudrjaševa bila je u tome što su njega svi znali u puku kao jednog od najsmelijih i najhrabrijih ratnika.

Lični primer hrabrosti i ratnička veština partijskih rukovodilaca i komunista u borbi sa nemačkim fašističkim okupatorima učvršćivali su borbenu sposobnost jedinica, pomagali da se razvije masovni heroizam i vaspitavali u vojnicima vanpartijcima želju da stupe u redove Komunističke partije.

Vojnici, vanpartijci, stupajući u Partiju, kleli su se da neće okrnjiti ugled velikog zvanja lenjinca, da će neu-morno goniti neprijatelja, ne žaleći za to ni snage, pa ni sam život. »S potpunom sveštu o svom vojničkom dugu — pisao je u prijavi za prijem u Partiju poručnik Pogorelov — s osećanjem patriote naše domovine ja se od prvih dana rata sa oružiem u rukama tučem sa fašističkim gadovima, hoću da se sa njima tučem kao komunista. To

časno zvanje ja ču časno opravdati²⁴ Komsomolac borac Afanasjev, obraćajući se partijskoj organizaciji sa prijavom da ga prime u Partiju, pisao je: »Komunističku partiju stvorio je i prekalio veliki Lenjin; ona je dala našem narodu slobodu, sreću i kulturu. Ja se tučem protiv fašista za voljenu domovinu. Može biti da će se u toj borbi umreti, ali ja bih htio da za domovinu umrem kao komunista — kao član nepobedive partije.«²⁵

Sledeći primere smelosti i hrabrosti komunista, komsomolci su se, pod rukovodstvom političkih organa i partijskih organizacija, samopregorno borili sa neprijateljem i vukli za sobom borce jedinica u uspešno izvršenje borbenih zadataka. Pomoćnik načelnika političkog odeljenja jedne gardijske streljačke divizije iz 16. armije stariji politički rukovodilac Vasiljkov uvek se nalazio u komosmolskoj organizaciji te jedinice koja je rešavala najteži borbeni zadatak. Osmog decembra 1941. jedan od pukova divizije dobio je zadatak da izbaci neprijatelja iz sovhoza »Obščestvenica«. Da bi ukazao pomoć partijsko-političkom aparatu puka u mobilisanju ljudstva za uspešno izvršenje borbenog zadataka, načelnik političkog odeljenja divizije uputio je u puk starijeg političkog rukovodioca Vasiljkova. Došavši u puk, on je izložio komandantu i komesaru cilj svoga dolaska i dobio je odobrenje da održi kratak sastanak aktivna komsomolaca. Na tom sastanku Vasiljkov je pozvao komsomolce da ličnim primerom u borbi daju podstreka borcima i da ih angažuju za uspešno izvršavanje naređenja. Komsomolci — aktivisti, razišavši se po jedinicama, preneli su borbeni zadatak do svakog člana VLKSM. Kada je puk prešao u napad, Vasiljkov se nalazio među borcima. Ohrabrujućim rečima i ličnim primerom hrabrosti on je podstrekavao komsomolce i ceo lični sastav na borbene podvige. Puk je uspešno izvršio borbeni zadatak. Među onima koji su se istakli u borbama za sovhoz

²⁴ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 2614, д. 4, л. 33.

²⁵ Исто, оп. 4038, д. 5, л. 50.

»Obšćestvenica« i koji su predloženi za nagrade vlade bio je i Vasiljkov.²⁶

Veliko oduševljenje izazvalo je u jedinicama objavljanje saopštenja Sovjetskog informbiroa 13. decembra 1941. o propasti hitlerovskog plana o okruženju i zauzimanju Moskve. To saopštenje i njegova propagandna uloga u jedinicama bili su neobično važan faktor za dalje razvijanje borbenog elana jedinica zapadnog pravca i cele Sovjetske armije. Hrabri branioci glavnog grada, kao i ceo sovjetski narod i njegova armija, primili su saopštenje Sovjetskog informbiroa sa ogromnom radošću i oduševljenjem. U razgovorima i na mitinzima borci i starešine su govorili da će oni ne samo očistiti sovjetsku zemlju od hitlerovaca, već i razbiti fašističku Nemačku i njenu armiju i osloboditi sve narode Evrope od nemačkog ropstva.

Vojni savet Zapadnog fronta u naređenju od 14. decembra 1941, pozdravljajući jedinice zbog pobjede, pozivao je borce i starešine i ceo lični sastav fronta da imaju na umu da bez obzira na ogromne gubitke, neprijatelj može iskoristiti i najmanje usporavanje našeg napada i utvrditi se na narednim položajima. Vojni savet Fronta zahtevao je od jedinica da gone neprijatelja, da mu ne daju predaha i tako ga liše mogućnosti da se sredi i organizuje odbranu, da još više učvršćuju disciplinu, organizovanost i red u svojim sopstvenim redovima. Završne reči naređenja Vojnog saveta pozivale su vojнике u borbu za nove pobjede. »Ratni drugovi! Udesetostručimo naš elan za napad. Dobrovinia zahteva od nas podvige i herojstva.«²⁷

Naređenje Vojnog saveta čitalo se u svim jedinicama Fronta. Propagandisti i agitatori držali su predavanja i govore borcima o temama: »Siloviti napad spasiće milione života sovjetskih građana koji su pali pod jaram fašizma«; »Naređenje starešine — zakon za potčinjenog«; »Disciplina i organizovanost u napadu — osnova brzog napre-

²⁶ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 5038, д. 5, л. 50.

²⁷ „Боевая тревога“, 18 декабря 1941 г.

dovanja«; »Masovni heroizam sovjetskih vojnika — sjajno ispoljavanje sovjetskog patriotizma«; »Prokletstvo i smrt fašističkim varvarima!«²⁸

U razvijanju elana za napad važnu ulogu je odigrao rad političkih organa u jedinicama vaspitavanjem mržnje prema fašističkim osvajačima. Sa ličnim sastavom redovno su obavljeni razgovori i čitana saopštenja Sovjetskog informbiroa i članci iz novina, u kojima je govoren o zverstvima fašističkih osvajača. U toku napredovanja sovjetski vojnici su videli krvave tragove zlodela koje je izvršio fašistički okupator. Ta zlodela su u sovjetskim borcima i starešinama izazivala žestoku mržnju prema neprijatelju; oni su još čvršeće stezali oružje u svojim rukama i stremili da što pre očiste sovjetsku zemlju od fašističkih problemova.

Sovjeti vojnici, prožeti mržnjom prema neprijatelju, ispoljavali su hrabrost i smelost, inicijativu i visoku umešnost u borbi. Usmena i štampana propaganda svakodnevno je širila borbeno iskustvo, čineći ga svojinom cele armije. Frontovski, armijski i divizijski listovi su štampali članke u kojima su se opisivali konkretni primeri hrabrosti i borbene umešnosti. Propagiranje uspelih dejstava jedinica pomagalo je ličnom sastavu frontova da stiče borbena iskustva za izvođenje napada u savremenom ratu i u razvijanju heroizma vojnika Sovjetske armije.

U 1. gardijskoj tenkovskoj brigadi političko odeljenje je široko popularisalo borbene podvige posade tenka heroja Sovjetskog Saveza Lupova.

U toku borbenih dejstava, borci, starešine i politički radnici su ispoljavali smelost, snalažljivost i inicijativu. Može se navesti mnogo primera koji karakterišu visoke borbene i moralno-političke kvalitete sovjetskih vojnika. Jedinica oficira Švecova, koja je dejstvovala severno od Moskve, vodila je borbu sa neprijateljem, koji se bio utvrdio u naseljenom mestu. Njeni čelni delovi su se smelo kretali napred, ali su se odjednom našli u teškoj situaciji, pošto su hitlerovci otvorili snažnu mitraljesku

²⁸ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 2614, д. 3, л. 510.

Stariji politički rukovodilac D. S. Margolin informiše o međunarodnoj situaciji u 1. gardijskoj tenkovskoj brigadi

vatru kroz puškarnice iz kamene zgrade. Trebalo je brzo neutralisati mitraljeske vatrene tačke neprijatelja. Crvenoarmejac Kičigin, uzevši nekoliko ručnih bombi, dopuzio je do zgrade i zasuo bombama neprijateljeve vatrene tačke. U toj borbi Kičigin je pao smrću hrabrih, ali je otvorio put svojoj jedinici, kojoj je omogućio da ponovo krene napred.

Vod poručnika Ovsejenka dobio je zadatak da zauzme selo Kuzjajevka na 3 km od Volokolamskog druma. Između toga sela i sela Parfenkina hitlerovci su se bili utvrdili na koti 157,4 koja je dominirala nad okolnim zemljишtem. Posle kraćeg vatretnog naleta naše artiljerije, vod Ovsejenka je prodro u Kuzjajevku i utvrdio se u njenim prvim kućama. Bilo je neophodno da se vod tu održi do dolaska pojačanja. Hitlerovci su pokušavali da ga protivnapadima izbace iz sela, ali nisu uspeli. Međutim, vod Ovsejenka, pretrpevši gubitke, takođe nije više mogao da napreduje. Uspeh borbe zavisio je od zauzimanja kote 157,4 na koju je napadao susedni vod pod komandom po-

ručnika Kuljukina. Kuljukin je video kako je vod Ovsejenka, koji je prodro u selo Kuzjajevku, bio prinuđen da prilegne pod snažnom mitraljeskom vatrom neprijatelja. Trebalo je odmah pokrenuti ljude u juriš i zauzeti tu kotu. Partijski rukovodilac čete, komandir voda poručnik Kuljukin, podigao se pod neprijateljevom vatrom i izdao komandu: »U juriš, napred drugovi, na neprijatelja!« Borci su poleteli u juriš i sa neprijateljem započeli borbu prsa u prsa. Hitlerovci nisu izdržali udar i pobegli su. Kota 157,4 bila je zauzeta. Vod je počeo da goni fašiste koji su odstupali. Ranjeni poručnik Kuljukin nije napuštao bojište.

Koristeći se podrškom suseda, vod poručnika Ovsejenka, odbivši za to vreme pet neprijateljevih protivnappada, prešao je u napad. Tako je bilo oslobođeno od neprijatelja selo Kuzjajevka.

Partijsko-politički rad sa ljudstvom jedinica zapadnog pravca bio je u periodu protivofanzive moćno sredstvo koje je garantovalo da će biti izvršena naređenja komandovanja da se razbiju fašističke trupe kod Moskve.

BILANS PROTIVOFANZIVE SOVJETSKIH TRUPA KOD MOSKVE

Zahvaljujući dobro pripremljenoj i blagovremeno započetoj protivofanzivi sovjetskih trupa kod Moskve, bili su postignuti značajni vojni i politički rezultati. Sovjetske trupe su, u decembru 1941. kod Moskve, Kalinjina i Jeleca nanele velik poraz grupi armija »Centar« — glavnim snagama nemačke fašističke armije. Udarne grupacije te grupe armija su bile odbačene od Moskve na 100—250 km.

Jednovremeno su sovjetske trupe nanele gubitke grupi armija »Sever« kod Tihvina, a još ranije i grupi »Jug« kod Rostova. Do kraja decembra 1941. na sovjetsko-nemačkom frontu pretrpelo je poraz ukupno 56 neprijateljevih divizija.²⁹

²⁹ Vidi Важнейшие операции Великой Отечественной войны, Воениздат, М., 1956, стр. 34.

Uspehom naše protivofanzive borbena sposobnost neprijateljevih divizija i pukova do kraja decembra znatno je smanjena. Tenkovske divizije severne grupacije neprijatelja (2, 5. i 11) imale su već oko 18. decembra, u svojim tenkovskim pukovima samo po 15—30 tenkova; čete motorizovanih pukova brojale su po 20—30 ljudi, sa 3—4 teška mitraljeza i po 1—2 minobacača. Naša avijacija i artiljerija uništile su 30% neprijateljeve artiljerije a njen znatan deo hitlerovci su ostavili pri odstupanju, jer nisu imali gorivo za traktore.

Pešadijske divizije 23, 35. i 105, zatim divizija »SS« i 14. i 36. motorizovana divizija imale su u četama po 20—40 ljudi.

Najveće gubitke pretrpele su tenkovske divizije neprijatelja i njih je u kratkom roku bilo nemogućno nadoknaditi.

Tako je u 2. tenkovskoj diviziji ostalo svega 50 tenkova, u 4 — 58, u 5 — 20, u 7 — 50, u 10 — 10, u 19 — 4, u 20 — 60, a u 6. i 11. diviziji nije ostao nijedan tenk. Ostaci razbijene 11. tenkovske divizije bili su upućeni

Grupa nemačkih vojnika i oficira zarobljenih kod Moskve

u sastav 5. tenkovske divizije. Druga tenkovska divizija je samo u prvoj polovini decembra izgubila oko 3.000 ljudi (mrtvih i ranjenih) i 55 tenkova. Peta tenkovska divizija, koja je stigla na sovjetsko-nemački front iz Afrike, još do početka naše protivofanzive izgubila je 72 tenka. Gubici u živoj sili iznosili su po 50—60 ljudi na svaku četu. Nije bila u boljem položaju ni 6. tenkovska divizija, koja je do 20. decembra izgubila sve svoje tenkove i više od polovine ljudstva. Slično je bilo i u drugim divizijama neprijatelja. Zbog toga je neprijateljevo komandovanje bilo prinuđeno da većinu tih divizija u kasnijim dejstvima upotrebljava kao pešadijske.

Borbeni sastav tenkovskih grupa u celini takođe je predstavljao žalosnu sliku za neprijatelja. Petog januara 1942. svaka divizija 4. tenkovske grupe bila je ravna jednom ojačanom bataljonu. Treća tenkovska divizija 2. tenkovske armije sastojala se 28. decembra 1941. od svega dve tenkovske čete, koje su imale 24 tenka, dva motorizovana bataljona i pešadijski bataljon.

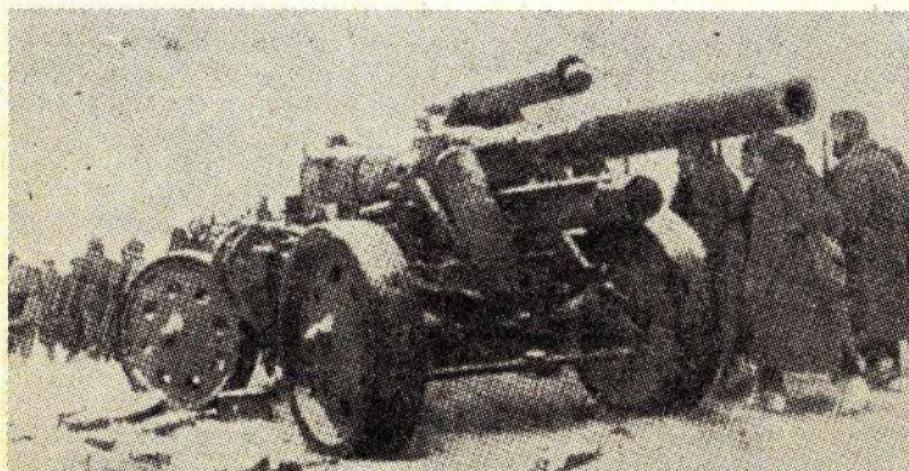
Kod Moskve su bile razbijene odabrane divizije nemачke fašističke armije, koje dotad nisu znale za ozbiljne poraze. Sovjetska armija je raspršila u prah legendu o »nepobedivosti« hitlerovske armije.

Parada hitlerovskih trupa u Moskvi nije održana. Zbog nastalih mrazeva, bilo je dozvoljeno nemačkim vojnicima da paradnu uniformu nose u toku borbenih dejstava...

Pretrpevši poraz kod Moskve, hitlerovsko komandovanje je pokušavalo da to sakrije od javnosti, u prvom redu od stanovništva same Nemačke. Odstupanje svojih jedinica ono je u zvaničnoj štampi objašnjavalo kao »planomerno«, koje se, kobajagi, izvodilo sa ciljem »ispravljanja« linije fronta. Koliko to nije odgovaralo stvarnosti, moglo se videti po naređenju komandanta 5. armijskog korpusa od 19. decembra, u kome se govorilo da su nemачke trupe, po naređenju »odozgo« i iz razloga koji nisu zavisili od njih, bile prinuđene da odstupe za 100 kilometara.

Nemačko komandovanje je bezuspešno pokušavalo da sakrije od javnosti gubitke svojih trupa.

Poraz nemačkih fašističkih trupa kod Moskve nije prošao bez posledica i po komandne vrhove hitlerovske armije. Hitler je, okrivljujući svoje generale za poraze nemačkih trupa, izvršio niz premeštaja u višem komandnom sastavu armije.

Dalekometno oruđe iz koga su hitlerovci nameravali da gađaju Moskvu, ostavljeno pri odstupanju

Komandanta grupe armija »Centar« general-feldmarsala Boka Hitler je smenio i preveo u rezervu, a na njegovo mesto je 19. decembra 1941. bio postavljen bivši komandant 4. armije general-feldmarsal Kluge. Za komandanta 4. armije bio je postavljen general Kibler.

Ne verujući više svojim generalima, Hitler je lično preuzeo dužnost Vrhovnog komandanta kopnenih snaga. Kako piše Lidel Hart, Hitler je samim tim »našao ,krivce' grehova prošlosti i obezbedio sebi veću vlast za budućnost«.³⁰

³⁰ Б. Х. Лиддел Гарт. Стратегия непрямых действий, стр. 346.

Inostrana buržoaska štampa je pisala da se kod Moskve desilo »čudo«. U suštini, tu nije bilo nikakvog čuda.

Sovjetska armija, uzevši inicijativu u svoje ruke, nanela je poraz »nepobedivoj« fašističkoj armiji, čije su odabранe jedinice bežale od Moskve. Pri tome, bekstvo nemačkih jedinica nije proizašlo iz želje nemačke komande, kako se o tome pisalo u nemačkim novinama, koja je navodno organizovala odstupanje svojih trupa u interesu »ispravljanja« linije fronta, već zahvaljujući udarcima jedinica Sovjetske armije, koje neprijateljeve trupe nisu mogle da odbiju.

Nastali prelom u toku rata imao je neobično povoljan uticaj na moralno-političko stanje jedinica Sovjetske armije i celog sovjetskog naroda. Pobeda kod Moskve je još više učvrstila moralni duh Sovjetske armije i veru celog sovjetskog naroda u neizbežnost potpunog razbijanja oružanih snaga fašističke Nemačke.

Decembarska protivofanziva sovjetskih trupa kod Moskve odigrala je veliku ulogu u razvoju sovjetske ratne veštine u godinama velikog otadžbinskog rata. To je bilo prvo iskustvo u organizovanju i uspešnom izvođenju jedne velike napadne operacije.

Organizovanje i ostvarenje protivofanzive kod Moskve, uz učešće srazmerno velike količine artiljerije, tenkova i avijacije, protiv neprijatelja, koji je imao opšte preim秉stvo nad nama u tim odlučujućim borbenim sredstvima, predstavljaju poučan primer pravilnog strategijskog rukovođenja i organizatorskih sposobnosti sovjetskog komandovanja.

Protivofanziva kod Moskve je izvedena u teškim uslovima. Nemajući opštu prednost nad neprijateljem, sovjetsko komandovanje je znalo da pravilno iskoristi sveže rezerve za stvaranje snažnih udarnih grupacija.

Prelasku u protivofanzivu su prethodili protivudari i protivnapadi jedinica rezervnih armija, koje su bile upućene u rejon Moskve, gde su ojačale odbranu na prilazima glavnom gradu i konačno zaustavile napredovanje nepri-

jatelja. Veliki značaj imala je tajnost koncentracije rezervi, što je obezbedilo iznenadni prelazak naših trupa u protivofanzivu.

Sovjetska Vrhovna komanda i komande frontova su uspele da obezbede blagovremeni početak aktivnih dejstava jedinica na svim pravcima, mada su se ta dejstva razvijala jednovremeno na frontu razvučenom na 1.000 km.

Uspehu protivofanzive je doprineo pravilan izbor pravaca glavnih udara, koji su nanošeni u bokove najjačih grupacija neprijatelja, koje su pokušavale da okruže Moskvu. Pri tome su rezervne armije, predodređene da nаносе главне ударе, blagovremeno koncentrisane na bokovima neprijateljevih udarnih grupacija.

Uspeh je bio postignut takođe zahvaljujući pravovremenom prelasku naših trupa u protivofanzivu — odmah posle odbrambene bitke, bez ikakve pauze, dok iskrvareni neprijatelj još nije bio uspeo da organizuje solidnu odbranu.

Veliko borbeno iskustvo koje su sovjetske trupe sa-kupile u toku protivofanzive Vrhovna komanda je sistematizovala i njime se koristila pri pripremi i izvođenju novih napadnih operacija.

Glava šesta

OFANZIVA SOVJETSKIH TRUPA NA MOSKOVSKOM (ZAPADNOM) PRAVCU U JANUARU I FEBRUARU 1942. GODINE

OPŠTA SITUACIJA NA POČETKU 1942. GODINE I PLAN NAPADA SOVJETSKIH TRUPA

(Skica 6)

Uspeh protivofanzive Sovjetske armije primorao je neprijatelja da prekine dalji napad na moskovskom pravcu, odstupi od Moskve za 100 — 250 km i pređe u odbranu.

Na početku januara 1942. nemačke fašističke trupe su se nalazile na liniji: zapadno od Ostaškova — Selizarovo — Ržev — Pogorelo Gorodišće — zapadno od Volokolamska — Detčino — zapadno od Suhiniči — Žizdra — Bolhov. Tu liniju je nemačko komandovanje utvrdilo snagama prispeleih rezervi. Združene jedinice grupa armija »Centar« bile su popunjene živom silom i tehnikom.

Hitlerovsko komandovanje je naročito velik značaj pridavalо držanju rejona: Ržev, Vjazma, Gžatsk, posmatrajući ga kao placdarм sa koga bi, posle pregrupacije i privlačenja rezervi, bilo mogućno preduzeti novi napad na Moskvу, ili je držati pod stalnom pretnjom od udара.

Na mnogim odsecima neprijatelj je imao pripremljenu odbranu. Na rževskom i vjazmaskom pravcu osnovu odbrane su činile otporne tačke i čvorovi odbrane, stvorene u rejonima naseljenih mesta ili saobraćajnih čvorova. Međuprostori između njih redovno su bili štićeni unakrsnom artiljerijskom vatrom.

Najveća naseljena mesta i gradove hitlerovci su pretvorili u snažne čvorove odbrane.

Pošto zimski uslovi (debeo snažni pokrivač i smrznuta zemlja) nisu dozvoljavali da se odbrambeni objekti izgrade u kratkom roku, osnovu odbrane neprijatelja činila je vatra, koja je obično koncentrisana na najugroženije pravce.

U početku januara 1942. na moskovskom (zapadnom) pravcu, kao i ranije, dejstvovala je grupa armija »Centar«, sastava: 9. i 4. armija, 3. i 4. tenkovska armija,¹ 2. tenkovska armija — ukupno oko 75,5 formacijskih divizija. Jedinice grupe bile su razvijene na frontu od oko 800 km, sa prosečnom operativnom gustinom — jedna pešadijska divizija na 10 km fronta.

Planovi hitlerovskog komandovanja svodili su se na to da se zaustavi napredovanje sovjetskih trupa i stvore uslovi za čvrstu odbranu. U direktivi nemačke vrhovne komande od 16. decembra 1941. predlagalo se grupi armija »Centar« da ne dozvoli nikakvo znatnije odstupanje, a komandantima armija, komandantima združenih jedinica i celom oficirskom sastavu stavljen je u dužnost »svojim ličnim primerom... primorati jedinice da sa fanatičnom upornošću brane posednute položaje, ne obraćajući pažnju na neprijatelja koji prodre na bokove i u pozadinu naših trupa.²

Hitler je u svojim zapovestima zahtevao: »... Hyatati se za svako naseljeno mesto, ne odstupati ni koraka, braniti se do poslednjeg vojnika, do poslednjeg metka...«

... Svako zauzeto mesto treba pretvoriti u otpornu tačku, njegovu predaju ne dozvoljavati ni u kom slučaju, pa čak i ako ga neprijatelj zaobiđe.

¹ 1. januara 1942. g. 3. i 4. tenkovske grupe bile su preimenovane u tenkovske armije. Види Вторая мировая война 1939—1945 гг., стр. 266.

² Вторая мировая война 1939—1945 гг., стр. 265.

Ako ipak, po naređenju više komande, određeno mesto treba napustiti, neophodno je sve do temelja zapaliti, a ~~peći~~ porušiti.³

Izvršavajući tu naredbu, u Vjazmi i Gžatsku, na primer, komandanti 35., 252. i 7. pešadijske divizije generali Merker, Šefer i Popert izdvojili su specijalne odrede palikuća i minera, koji su palili i rušili stambene zgrade, škole, pozorišta, klubove, muzeje, biblioteke, bolnice, crkve, magazine i fabrike.⁴

Komandanti neprijateljevih divizija, koje su posedale odbranu na liniji r. Lama (u rejonu Volokolamska) u svojim zapovestima su naređivali da se posednuti položaji moraju braniti do poslednjeg čoveka, jer je u pitanju opstanak Nemačke.

U toku zime 1941/42, iskoristivši odsustvo drugog fronta u Evropi, nemačko fašističko komandovanje je, da bi učvrstilo svoj istočni front, prebacilo ovde sa zapada nekoliko desetina raznih divizija, čiji je znatan deo bio upućen za ojačanje grupe armija »Centar«. Tako su, samo u 9. i 4. armiju bile naknadno prebačene iz Francuske 211. i 213. pešadijska divizija. Ukupno na sovjetsko-nemački front su stigle: 225., 83., 246. i 330. pešadijska divizija iz Francuske, 331. pešadijska divizija i motorizovana brigada »Nederland« iz Nemačke, 218. pešadijska divizija iz Danske, 113. pešadijska divizija iz Jugoslavije i 10. pešadijska divizija iz Rumunije.⁵

Istovremeno, hitlerovci hitno reorganizuju združene i niže jedinice, koje su razbijene u borbama kod Moskve. Ostaci pojedinih razbijenih divizija preformiraju se u pukove, a pukovi u bataljone. Borbena tehnika se evakuiše u pozadinu radi remonta, a deo koji se mogao koristiti

³ Iz Hitlerovog naređenja od 3 januara 1942. g. Vidi Нюренбергский процесс. Сборник материалов, т. 1, стр. 779.

⁴ Isto, стр. 782.

⁵ Vidi Вторая мировая война 1939—1945 гг., стр. 281.

za borbu — predavan je nižim jedinicama. Pored toga, od jedinica koje su skoro potpuno bile razbijene stvaraju se razne borbene grupe (grupa »Ševaleri« i dr.).

Najveća gustina neprijateljevih jedinica kod Moskve u početku januara bila je na rževskom i volokolamskom pravcu, a takođe i u rejonu Juhnova. Manja gustina jedinica neprijatelja bila je na kirovskom pravcu. Tu nije bilo povezanog fronta odbrane, kao u rejonu Rževa ili Volokolamska, na odseku 9. nemačke armije, ili u rejonu Juhnova. Borbe su se vodile na odvojenim odsecima i pravcima fronta.

I pored poraza kod Moskve, Kalinjina i Jeleca i gubitka velikog broja ljudi i velike količine tehnike (i skoro svih tenkova), hitlerovci nisu gubili nadu da će se situacija izmeniti u njihovu korist.

Borbena sposobnost neprijateljevih divizija bila je različita. Njegove pešadijske divizije posle poraza pred Moskvom brojale su po 3,5 do 5 hiljada vojnika, 40 do 50 oruđa i isto toliko minobacača; motorizovane divizije su imale otprilike isto toliko ljudi i po 20 do 30 oruđa; tenkovske — po 3 hiljade ljudi, 5 do 60 tenkova i 15 do 25 oruđa. Tenkovske i motorizovane divizije, zbog velikih gubitaka tenkova, u januaru su dejstvovale uglavnom kao pešadijske.

Komandanti nemačkih jedinica neprestano su se žalili višim instancama da nemaju dovoljno ljudi i tehnike i tražili su pojačanje. Tako je komandant 4. tenkovske grupe Hepner još 21. decembra 1941. referisao komandantu grupe armija »Centar« o tome da se borbeni sastav njegove armije toliko smanjio, da se jedna divizija može smatrati kao jedan ojačani bataljon, da se nedovoljan broj starešina odražava naročito nepovoljno i da se u takvim uslovima ne može održati odbrambena linija.

U početku januara 1942, Hepner je ukazivao na to da nema dovoljno goriva, municije, hrane i odeće za trupe.

Znatni su bili gubici neprijatelja i u specijalnim jedinicama. Tako su gubici u armijskoj artiljeriji 4. nemačke armije bili sledeći:

	teških haubica	mino- bacač	topova 100 i 125 mm	pratećih oruda	trakt- tora
Bilo je na početku decembra 1941.	48	36	48/9	84	252
Ostalo je na početku januara 1942.	5	8	17/2	12	223

Na moskovskom pravcu u januaru 1942. nastavljaće su dejstva trupe četiri fronta: Severozapadnog (deo snaga), Kalinjinskog, Zapadnog i Brjanskog.

Kalinjinski front je napadao glavnim sнагама na rževskom i zupcovskom pravcu, u zoni širine od preko 200 km, između Selišča (40 km severozapadno od Seližarova) i Pogorelog Gorodišča. Jedinice Fronta su na početku januara 1942. nešto prevazilazile neprijatelja u ljudstvu i tenkovima.

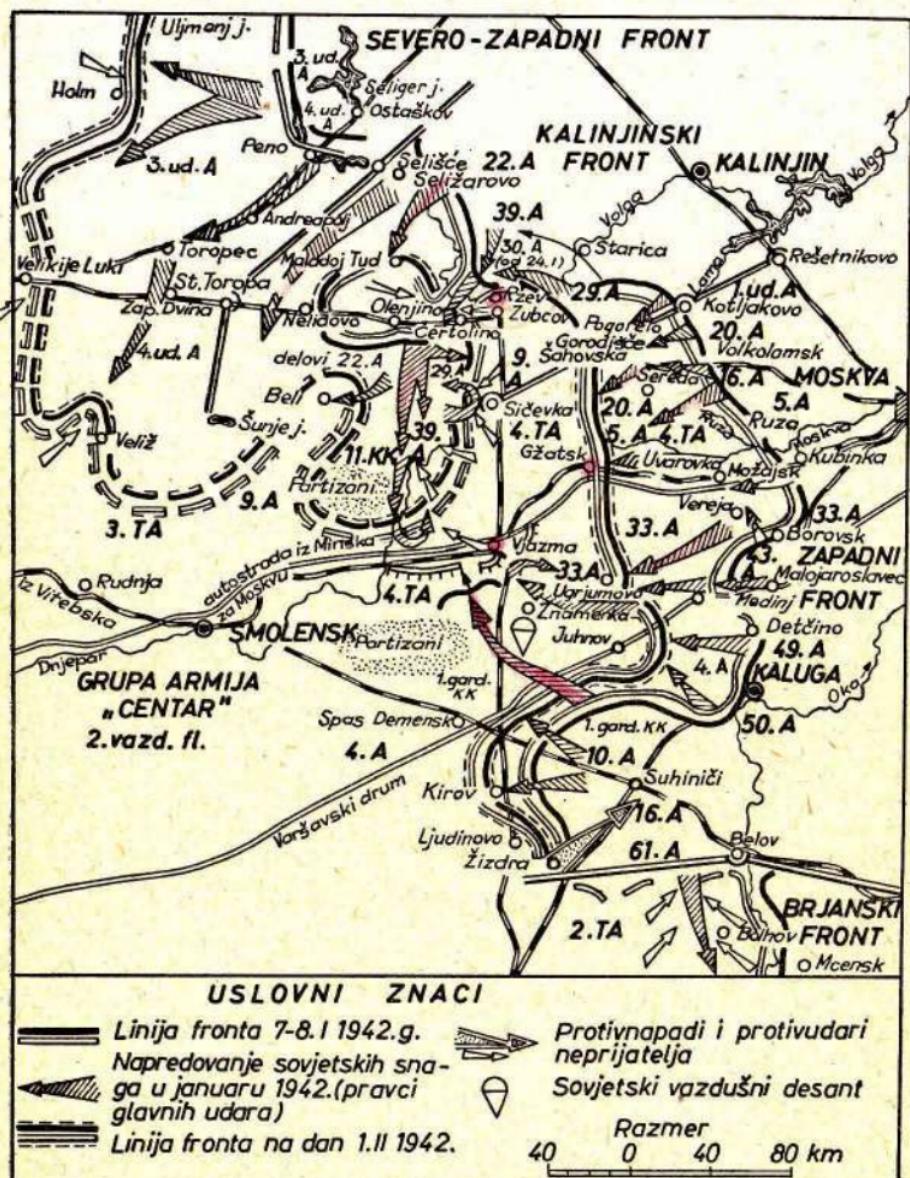
Zapadni front je dejstvovao u zoni između Kotljakova i Žizdre, širokoj preko 500 km. Kao i u zoni Kalinjinskog fronta, i ovde je postojalo minimalno preim秉stvo nad neprijateljem u ljudstvu, minobacačima i avijacijom.

Severozapadni front, čije su jedinice bile razvijene na liniji jezero Iljmen — Seližarovo, pripremao se za napad na holmskom i toropeckom pravcu.

Brjanski front (formiran 18. decembra 1941)⁶ napadao je na mcenskom i oreškom pravcu. Desnokrilna 61. armija tog fronta, koja je u decembru razvijena na spoju sa Zapadnim frontom, dejstvovala je opštim pravcem na grad Bolhov.

Snage sva četiri fronta obuhvatale su u početku januara neprijateljevu grupu armija »Centar« sa severa, istoka i juga. To je pogodovalo nanošenju udara na hitlerovske trupe na rževskom i vjazmaskom pravcu.

* Vidi Вторая мировая война 1939—1945 гг., стр. 258.

Skica 6 — Napredovanje Kalinjinskog, Zapadnog i Severozapadnog fronta u januaru 1942.

U pozadini neprijatelja, na teritoriji Moskovske, Kalinjinske, Smolenske i Brjanske oblasti, produžavali su aktivna dejstva partizanski odredi.

U početku januara 1942. sovjetska avijacija je na zapadnom pravcu imala opštu prevlast u yazduhu. Međutim, ona je dejstvovala na širokom frontu, a njeni glavni aerodromi su se nalazili na znatnoj udaljenosti od Moskve. Zbog toga je praktično u borbenim dejstvima učestvovao relativno mali broj naših aviona.

U celini, bez obzira na nepovoljan položaj grupe armija »Centar« i pogodnu situaciju za sovjetske trupe na zapadnom pravcu trebalo je imati u vidu da su se na centralnom delu fronta hitlerovci nalazili još uvek blizu glavnog grada. U vezi s tim, sovjetska Vrhovna komanda je nameravala da u januaru završi započeto razbijanje grupe armija »Centar« i na taj način konačno obezbedi sigurnost Moskvi.

U zamisli za napad predviđalo se nanošenje dubokih obuhvatnih udara snagama nekoliko frontova, s ciljem da se okruže, a zatim i uniše glavne snage neprijatelja u rejonu: Ržev, Gžatsk, Vjazma. Pri tome je obuhvatni manevr sovjetskih trupa bio znatno većih razmera nego u decembarskoj protivofanzivi 1941.

Da bi se izvršio postavljeni zadatak, Kalinjinski front je trebalo da napada opštim pravcem Ržev — Sičevka — Vjazma, obuhvatajući neprijateljevu grupaciju sa severa; Zapadni front — u pravcu Volokolamsk — Vjazma i Juhnov — Vjazma, obuhvatajući neprijatelja sa istoka i jugoistoka; Severozapadni front je glavnim snagama nanosio udar na Toropec — Veliž — Rudnja radi izbjivanja u bok i duboku pozadinu grupe armija »Centar«. Drugi deo snaga toga fronta nanosio je udar na Holm. Ti udari Severozapadnog fronta trebalo je da sadejstvuju Kalinjinskom i Zapadnom frontu u razbijanju glavnih snaga grupe armija »Centar« — rževsko-vjazmaske neprijateljeve grupacije. Jedinice Brjanskog fronta izvodile su aktivna dejstva na bolhovskom i oreškom pravcu sa ci-

ljem da zaštite levo krilo Zapadnog fronta od mogućih protivudara neprijatelja sa juga.

Na taj način, glavnu ulogu u napadu na zapadnom pravcu trebalo je da igraju Kalinjinski i Zapadni front.

Meteorološki uslovi u periodu napada bili su teški. Obilne snežne padavine, mrazevi i česte vejavice, kao i u decembru, ograničavale su manevar jedinica u napadu i kanalisale ih na puteve. Temperatura se kretala između 17 i 20 stepeni ispod nule, a snežni pokrivač je iznosio od 40 do 50 cm. Kretanje trupa otežavano je još i teško prohodnim putevima, a pored toga i ranim nastupanjem mraka.

Situacija je bila otežana i time što su hitlerovci, odstupajući na zapad, pustošili napuštene rejone i lišavali sovjetske trupe mogućnosti da se koriste mesnim izvorima hrane i furaži, a snabdevanje, pak, trupa iz pozadine je bilo neobično teško.

Osnovna teškoća predstojećeg napada fronta bila je u tome što nije bilo dovoljno vremena da se taj napad pripremi. Međutim, situacija je zahtevala brze udare po neprijatelju koji je odstupao.

Tako je sovjetskim trupama predstojalo da u vrlo teškim uslovima razbiju nemačku fašističku grupu armija »Centar«. To im je nametalo posebnu odgovornost i zahtevalo umešno rukovođenje od strane komandi frontova i armija.

NAPAD KALINJINSKOG, ZAPADNOG I SEVEROZAPADNOG FRONTA U JANUARU 1942. GODINE

Prelazeći u napad na rževskom pravcu, jedinice Kalinjinskog fronta su na prilazima Rževu naišle na tako čvrstu odbranu neprijatelja da je nisu mogle probiti iz pokreta. Istovremeno je bilo otkriveno da je odbrana neprijatelja zapadno od Rževa znatno slabija. Tu su prednji delovi Fronta uspeli da se dosta duboko ukline u raspored neprijatelja i da ga potisnu ka Volgi. U vezi s tim, komanda Kalinjinskog fronta je naredila jedinicama da ubrzaju

napredovanje, nanoseći udar obilaskom Rževa sa zapada.

Bez obzira na to što su jedinice Kalinjinskog fronta u to vreme bile već mnogo zamorene, a njihovi pozadinski delovi zaostali, one su 5. i 6. januara presekle železničku prugu Ržev — Velikije Luki u rejonu stанице Čertolino, a zatim su, probivši odbranu neprijatelja, počele brzo da napreduju prema Sičevki.

Sredinom januara divizije 39. armije su otpočele borbe na prilazima Sičevki. Front 29. armije, koja je obezbeđivala otvor proboga zapadno od Rževa, u to vreme se rastegao i dostigao 40 — 50 km. Malobrojne divizije armije napadale su u zonama širine 6 — 8 km. Obezbeđenje bokova proboga bilo je očito nedovoljno.

Neprijatelj, uočivši to osetljivo mesto fronta, snagama 256. pešadijske divizije, konjičkom brigadom Fegelajna i nekim drugim jedinicama, nanoseći udare preko Olenjina ka Rževu i od Rževa na Čertolino, potisnuo je 21. januara slabu zaštitu boka 29. armije i 23. januara je odsekao od glavnih snaga fronta skoro sve njene divizije, kao i 39. armiju i 11. konjički korpus. Protivnapadi jedinica 29. a zatim i 30. armije u rejonu proboga, u cilju uspostavljanja položaja naših trupa, nisu imali uspeha.

Krajem januara, stanje u rejonu Rževa ostalo je nepromjenjeno. Linija fronta 30. i dela snaga 29. armije stabilizovala se u rejonu Olenjino, Ržev. Za to vreme glavne snage 29. armije su produžavale napade na Ržev sa jugozapada. Napredujući za 75—80 km, 39. armija je vodila borbe zapadno od železničke pruge Ržev — Vjazma, naročito Žestoke u rejonu Sičevke, koju je neprijatelj i dalje držao. Jedanaesti konjički korpus, napredujući južno od Čertolina za 120 — 125 km, vodio je borbe severozapadno od Vjazme i delom snaga presekao auto-stradu Moskva — Minsk, zapadno od Vjazme. Jedinice Kalinjinskog fronta, iako su napredovale i ugrožavale sa zapada rževsko-sičevsko-vjazmasku neprijateljevu grupaciju, nisu mogle da izvrše zadatak koji im je bio postavljen.

Krajem januara Kalinjinski front se razvukao u zoni širine 800 — 900 km. Napadom njegovih jedinica na og-

romnom frontu (od Holma do Zupcova), svakako je vezivan neprijatelj, ali se istovremeno nije moglo obezbediti ostvarenje odlučujućeg cilja, jer ni na jednom pravcu komanda Fronta nije imala snažne udarne grupacije, sposobne da samostalno reše duboke zadatke. Pored toga, snabdevanje trupa, u okolnostima velike razvučenosti pozadine i zimskog bespuća, bilo je izuzetno teško, a povremeno i nemoguće. Avijacija Fronta, pak, bila je suviše malobrojna i slaba, da bi obezbedila jednovremenu podršku delova kopnene vojske u celoj zoni dejstva Fronta, a takođe ih snabdevala municijom i hranom.

Situacija u zoni napada jedinica Kalinjinskog fronta komplikovala se još i time što su rezerve Fronta bile uvedene u dejstva i za dalji razvoj uspeha više nije bilo snaga. Koristeći se time, neprijatelj je dosta brzo organizovao čvrstu odbranu. Važna mesta Beli i Ržev su krajem januara i dalje ostala u rukama nemačkih fašističkih trupa.

Skoro jednovremeno sa napadom Kalinjinskog fronta, po naređenju Vrhovne komande počele su napad i jedinice Severozapadnog fronta. Devetog januara jedinice toga fronta su probile odbranu neprijatelja u rejonu grada Ostaškova i počele da razvijaju uspeh u pravcu Velikije Luki (3. udarna armija) i Veliž (4. udarna armija), sa ciljem da izvedu duboki obuhvat bokova i pozadine grupe armija »Centar«, preseku njene komunikacije zapadno od Smolenska i samim tim ukažu pomoć Zapadnom i Kalinjinskom frontu u razbijanju ove neprijateljeve grupe armija. Do 14. januara odbrana neprijatelja u zoni Severozapadnog fronta bila je potpuno probijena. Jedinice fronta su prodirale napred za jedinicama 9. nemačke armije koje su odstupale. Na glavnom pravcu neprijatelja je gonila 4. udarna armija (komandant general-pukovnik A. I. Jerjomenko), sa zadatkom da ovlada gradom Andreapoljem. Okruživši neprijateljev garnizon u Andreapolju jedinice 4. udarne armije su 16. januara očistile grad od hitlerovaca.

Goneći neprijatelja koji je odstupao, delovi 4. udarne armije su 19. januara podišli gradu Toropec, okružili garnizon koji se tu branio i krajem 21. januara potpuno ovladali gradom. Jednovremeno su jedinice fronta oslobodile Staru Trupu i Zapadnu Dvinu. Razbivši neprijatelja koji se tu branio i ovladavši gradovima Peno, Andreapolj, Toropec i drugim, 3. i 4. udarna armija Severozapadnog fronta su duboko prodrle u odbranu neprijatelja i za 8 do 10 dana napredovale 100 km. Od 22. januara te armije su bile potčinjene Kalinjinskom frontu.

Do kraja januara, u teškim zimskim uslovima, jedinice 3. i 4. udarne armije Severozapadnog fronta su pod borbom prešle 230—250 km i, oslobodivši velik broj naseljenih mesta, ne samo da su nanele poraze neprijatelju koji im se suprotstavlja, već su i privukle na sebe deo rezervi grupe armija »Centar«. Napad Severozapadnog fronta imao je velik značaj: po levom krilu grupe armija »Centar« bio je nanet snažan udar, hitlerovske trupe su bile odbačene u rejone Velikije Luki i Veliž. Međutim, jedinice 3. i 4. udarne armije su se razvukle na širokom frontu u jednu liniju, nemajući drugih ešelonu i rezervi za razvijanje uspeha, i njihov napad se u daljem nije mogao uspešno razvijati.

Jedinice Zapadnog fronta, sadejstvujući sa Kalinjinskim frontom, počele su prvih dana januara proboj odbrane neprijatelja kod Volokolamska, s ciljem da izbiju u rejon Gžatska. Na volokolamskom pravcu neprijatelj je imao blagovremeno pripremljenu odbranu. Kao što je već napomenuto, krajem decembra 1941. i početkom januara 1942, armije desnog krila Zapadnog fronta, koje su izbile na liniju reke Lama i Ruza, pokušale su da probiju odbranu neprijatelja, ali nisu imale uspeha. To se objašnjava time što se napad izvodio na širokom frontu, podvojenim divizijama i uz slabu artiljerijsku podršku udarne grupe nisu bile formirane. Jedinice su pokušavale da probiju odbranu neprijatelja iz pokreta, bez prethodne svestrane pripreme.

Posle tih neuspelih pokušaja probaja odbrane neprijatelja, komanda Zapadnog fronta je u rejonu Volokolamska formirala snažnu udarnu grupaciju, čiju je osnovu činila 20. armija.

Napad 20. armije počeo je 10. januara. Probivši odbranu neprijatelja, jedinice armije su u toku dve nedelje napredovale za 45 — 50 km, ovladale rejonima Šahovska i Sereda i izbile na prilaze Gžatsku. Napad 20. armije bio je povezan sa napadima drugih armija fronta. Tako su jedinice 5. armije još 6. januara otpočele napad na Možajsk, a zatim i na Gžatsk. Neprijatelj je ovde raspolagao dovoljno razvijenim sistemom inžinjerijskih objekata, pa je pružio jak otpor jedinicama koje su napadale. Ipak, pod udarima jedinica 5. armije generala Govorova, hitlerovci su napustili važne otporne tačke — stanicu Doro-hovo i grad Ruzu, a 19. januara jedinice armije su otpočele napad neposredno na Možajsk, obilazeći ga sa severa.

Evo šta priča o borbenim dejstvima sovjetskih jedinica u rejonu Možajska jedan od učesnika — gardijski potporučnik Eminentov.

»U borbama kod Moskve komandovao sam streljačkim odeljenjem. Posebno se sveže sačuvao u mome sećanju boj kod Možajska. U rano hladno jutro naša četa je počela napad na seoce, koje su Nemci bili pretvorili u snažnu otpornu tačku. Tu su oni imali i tenkove, zakopane u zemlju, lake bunkere i mitraljeska gnezda na tavanim. Bilo nam je teško, ali borci naše čete su se tukli neobično hrabro, svako je znao: iza nas je Moskva!

Zauzeli smo tri štale u okolini. Dalje je bilo gotovo nemoguće ići, jer su ulicu tukli mitraljezi. I tada su dva borca mog odeljenja — Suhanov i Katkov — jurnuli napred: — Za domovinu, za Moskvu! — Njihov poziv sve nas je odvojio od zemlje. Za njima je pojurio ceo vod.

Snažna borba se razbuktala na raskrsnici: tu je bio ranjen komandir voda potporučnik Birjukov, a poginuo je pomoćnik komandira voda. Za trenutak je nastupila zabuna. Tada sam ja komandovao: — Vod, slušaj moju ko-

mandu! Za mnom, napred! i pretrčao sam preko puta. Za mnom je pošao ceo vod. To se desilo u pravi čas. Selo je zaobilazio naš drugi bataljon. Jednovremeno sa nama on je napao Nemce iz pozadine i oni to nisu izdržali.

Eto tu su hitlerovci uvideli da i mi možemo izvoditi okruženje. Nijedan fric nije umakao!«⁷

U 8 časova ujutro 20. januara jedinice 5. armije generala Govorova prodrle su u Možajsk i posle uspešne borbe sa zaštitnim delovima neprijatelja potpuno ga zauzele. U borbama u gradu naše jedinice su zaplenile 20 oruđa, 76 automobila, skladišta sa municijom i intendant-skim potrebama i druge trofeje.

Likvidiravši važan čvor odbrane u Možajsku, jedinice 5. armije su sredinom dana 20. januara produžile napad na zapad. Neprijatelj je odstupao ka Gžatsku. Odstupanje neprijatelja zapadno od Možajska vodilo je preko poznatog Borodinskog polja i umnogome je podsećalo na bestvo francuske armije 1812. Umotani maramama i odeveni u seljačke bunde, valjenke i kape, a takođe u žensku toplu odeću, Nemci su ličili na Napoleonovu vojsku. Zauzevši 22. januara rejonski centar Uvarovo, sovjetske trupe su ubrzale oslobađanje teritorije Moskovske oblasti od nemačkih fašističkih zavojevača i uskoro su izbile na pri-laze Gžatsku. Južnije od jedinica 5. armije napadale su jedinice 33. armije. Posle oslobođenja gradova Borovska i Vereje, jedinice armije su dobine zadatka da probiju front neprijatelja u rejonu Ugrjumovo i da što pre izbiju ka Vjazmi. Krajem januara 33. armija je iz pokreta probila odbranu neprijatelja u rejonu Ugrjumovo i produžila napredovanje u pravcu grada Vjazme. Prvog februara prednje divizije armije (113. i 160) podišle su skoro sasvim blizu gradu s jugoistoka i otpočele žestoke borbe sa delovima neprijatelja koji su branili grad.

Jednovremeno sa 33. armijom na Vjazmu je napadao i 1. gardijski konjički korpus. On je imao zadatak da u sadejstvu sa 33. i 39. armijom i 11. konjičkim korpusom,

⁷ „Красноармейская правда“, 6 декабря 1945 г.

*Komandiri oklopnih automobila dobijaju borbeni zadatak
u rejonu Možajska*

kao i sa desantnim odredima bačenim u pozadinu neprijatelja, ovlada Vjazmom. Krajem januara konjički korpus je probio odbranu neprijatelja na varšavskom drumu, jugozapadno od Juhnova, i posle trodnevnog prodiranja kroz neprijateljevu pozadinu dopro je do južnih prilaza Vjazmi, gde je takođe otpočeo žestoke borbe.

Borci 1. gardijskog konjičkog korpusa na maršu

U to vreme jedinice 43., 49. i 50. armije Zapadnog fronta su napadale na Medinj i Juhnov. Jedinice 43. armije, ovladavši 2. januara Malojaroslavecом, 14. januara su izbacile neprijatelja iz Medinje, a 29. januara — iz Mjetleva i prišle do samog Juhnova u rejonu varšavskog druma. Jedinice 49. armije, slomivši otpor neprijatelja na delu fronta Malojaroslavec, Detčino i Kaluga, takođe su napredovale na zapad. Jedinice 50. armije, posle bojeva kod Kaluge i južno od nje, usmerile su glavne napore prema Juhnovu. Njima je bilo naređeno da razbiju juhnovsku

neprijateljevu grupaciju i ovladaju Juhnovom, a zatim, sadejstvujući sa jedinicama 1. gardijskog konjičkog korpusa, glavnim snagama da produže napad na Vjazmu.

U celini, glavne snage Zapadnog fronta do kraja januara su napredovale 50 — 100 km i izbile na liniju Pogorelo Gorodišče, zapadno od Uvarova, poluokružile Juhnov i ovladale rejonom Kirova. Dalje je linija fronta išla na Suhiniči, a zatim ka jugoistoku opštim pravcем на Bolhov. Prednje združene jedinice fronta, koje su u proseku napredovalae oko 150 km, nastavile su dejstva u rejonu Vjazme u pozadini neprijatelja.

Na taj način, u januarskoj ofanzivi 1942. trupe na zapadnom pravcu nanele su neprijatelju niz novih poraza, napredovale su mestimično 150 — 250 km i zauzele pogodnije položaje. Samo u rejonu Rževa i Sičevke neprijatelj je u januaru imao više od 30 hiljada mrtvih i izgubio je veliku količinu tehnike. Naročito velike gubitke imale su 82, 256. i 251. pešadijska divizija, divizija »SS«, »Rajh« i brigada »SS« Fegelajna.

Sovjetski vojnici vode ulične borbe u gradu Medinj za vreme njegovog oslobođanja od trupa neprijatelja

Krajem januara 1942. opšta linija fronta naših jedinica na zapadnom pravcu prolazila je od Velikije Luki preko Veliža na Belij; dalje istočno od Zupcova (Kalinjinski front), zatim istočno od Gžatska, zapadno od Kirova, severno od Žizdre i južno od Beljeva (Zapadni front). Jedinice Brjanskog fronta su se nalazile istočno od Bolhova i Mcenska i zapadno od Novosilja i Livne. Sastav neprijateljeve grupe armija »Centar« krajem januara se smanjio na 68 divizija.

U višem komandnom sastavu grupe armija »Centar«, u vezi sa njenim neuspesima, ponovo je došlo do niza izmena. Komandant 4. armije general Kibler 20. januara je bio preveden u rezervu komandnog sastava OKH.⁸ Umesto njega bio je postavljen general Hajnrici Gotard. U rezervu je bio prebačen i komandant 9. armije general-pukovnik Šraus, a na njegovo mesto bio je postavljen general-pukovnik Model. Komandant 4. tenkovske armije general-pukovnik Hepner bio je otpušten iz armije, a na njegovo mesto je postavljen general-potpukovnik Ruof.

U toku napredovanja naših snaga neprijatelj se više puta nalazio na rubu potpunog poraza. Samo zbog toga što nije bilo dovoljno snaga u rukama sovjetskog komandovanja, prvenstveno većih tenkovskih združenih jedinica i borbene avijacije, a takođe i zbog nekih slabosti u dejstvima sovjetskih trupa i njihovom materijalnom obezbeđenju, povezano sa nedostatkom iskustva, nisu se pružile mogućnosti da se razvije uspeh do kraja i da se potpuno izvrši zadatak koji je postavila Vrhovna komanda za odlučno razbijanje i uništenje glavne udarne grupacije nemačkih fašističkih armija na poljima Podmoskovlja.

BORBENA DEJSTVA PARTIZANA

Protivofanziva sovjetskih trupa kod Moskve, koja je zatim prerasla u opštu ofanzivu, postavila je pred partizane Podmoskovlja i susednih oblasti niz novih zadataka.

⁸ Главное командование немецких сухопутных войск.

Bilo je neophodno da se znatno poveća aktivnost partizana u neprijateljevoj pozadini, da se nanose udari na pravcima njegovog odstupanja; miniraju putevi, mostovi i prelazi; postavljaju razne prepreke i da se onemogući neprijatelju da preduzima mere za privlačenje rezervi i dotur oružja i municije na front.

Izvršavajući te odgovorne borbene zadatke, partizani su ukazivali dragocenu pomoć trupama koje su napadale na frontu. Svojim herojskim dejstvima oni su vezivali znatne snage nemačke fašističke armije i neobično joj otežavali odstupanje.

Veliku aktivnost su pokazali partizani Moskovske oblasti. Tako je Ostaškovski partizanski odred 7. decembra 1941. porušio most kod Stanovice, na putu od Volokolamska ka Ruzi, kojim su se prebacivale neprijateljeve rezerve. Kalinjinski odred Konodi porušio je 6. decembra most na reci Krapivnji na volokolamskom drumu, kod sela Aksinkino, zbog čega su hitlerovci morali izraditi zabilazni put dužine oko 10 km. Taj isti odred je 12. decembra porušio most na reci Sestra i pregradio put odstupanja neprijateljskim jedinicama. Na volokolamskom drumu se bilo prikupilo oko 150 neprijateljevih automobila, o čemu je komandant odreda obavestio štab 30. armije. Na mesto gde su bili prikupljeni automobili doletela je sovjetska avijacija i uništila ih.

Volokolamski partizanski odred, dobivši od izviđača podatke o tome da će uveče 14. decembra 1941. drumom Lotošino — Visovsko proći transport neprijatelja sa gorivom, minirao je put. Na 15 m od miniranog dela puta pritajila se specijalno izdvojena grupa. Partizanu su, u očekivanju transporta, ležali u snegu oko 5 časova. Kasno noću pojavile su se osmotonske cisterne. Prva i druga cisterna su naišle na mine i eksplodirale, a treća je naletela na drugu i takođe se zapalila. Nemački kamion sa pešadijom, koji je došao na mesto požara, naišao je na minu i zapalio se.⁹

⁹ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 9800, д. 1, л. 23.

U celini, partizani Lotošinskog i Volokolamskog re-jona, na prostoru sela Zelencovo i Pjatki, za prvih deset dana protivofanzive sovjetskih trupa uništili su oko 50 neprijateljevih tenkova, minirali i uništili više od 100 automobila sa pešadijom i ratnom tehnikom.¹⁰

U Tulskoj oblasti Jasnopoljanski partizanski odred pod komandom Josipova napao je četu hitlerovaca koja je sprovodila komoru od 40 teretnih kola sa municijom. Dejstva odreda bila su toliko brza, da neprijateljevi vojnici i oficiri nisu uspeli ni vatru da otvore;¹¹ partizani su ih uništili.

U Dedilovskom rejonu partizan Šišov, izvršavajući redovni borbeni zadatak, ustanovio je da se u selu Mile-nino zadržao transport neprijatelja od 22 automobila natovarena municijom. Kasno uveče 10. decembra, kada su hitlerovci spavali, odvažni izviđač se nečujno privukao štali, gde su stojali automobili, likvidirao je stražara i zapalio štalu. U neprijateljevom garnizonu digla se uzbuna, ali bilo je već kasno da se bilo šta preduzme za spasavanje transporta. Plamen je obuhvatio štalu sa svih strana i uništio automobile i municipjsko skladište.¹²

Čerepetski odred, pod rukovodstvom komandanta Ter-terčeva i komesara Makejeva, porušio je železnički nasip i tako presekao neprijatelju put povlačenja. Kao rezultat toga, na ž. st. Lihvin neprijatelj je ostavio 5 lokomotiva i 350 vagona natovarenih automobilima, motociklima, automatskim oružjem, minama, municijom i stvarima, op-ljačkanim od mesnog stanovništva.¹³

Iz dana u dan su se pojačavala dejstva orelskih parti-zana u rejonu Brjanskih šuma. U Žukovskom rejonu, u selu Alsufjevo, partizani su 14. decembra 1941. porušili neprijateljev aerodrom: od 20 neprijateljevih aviona samo

¹⁰ Isto, ф. 213, оп. 307348, д. 15, л. 110.

¹¹ Isto, ф. 208, оп. 9800, д. 1, л. 18.

¹² Isto, л. 19.

¹³ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 9800, д. 1, л. 20.

tri su uspela da se podignu, a ostalih 17 su zapalili partizani.¹⁴

Partizani Đatkovskog rejona su 25. decembra na ž. st. Sudimir pokosili dva neprijateljeva ešelona sa tenkovima, artiljerijom i živom silom. Hitlerovci su tri dana raščišćavali puteve i kupili leševe svojih vojnika i oficira.¹⁵

Nemilosrdno su tukli neprijatelja i partizani Smolenske oblasti. Posebno su se isticali smelošću i majstorstvom u borbenim dejstvima odredi Koljadi (Bati), Baskakova (»B«), Kornilova (Deda). Odred Koljadi oslobođio je od hitlerovaca desetine naseljenih mesta i držao je pod svojom kontrolom sve puteve između gradova Beli, Duhovščina, Demidov i Veliž.

Odred Kornilova u Sičevskom, Olenjinskom i Molođotudskom rejonu minirao je železničku prugu na više od 40 mesta na pravcima kretanja neprijatelja, uništio je veći broj neprijateljevih vojnika i oficira i zaplenio teretne i putničke automobile, zaprežna kola sa municijom, nekoliko protivtenkovskih topova i drugu ratnu opremu.

Aktivirala su se, takođe, i borbena dejstva partizana Kalinjinske oblasti. Dva kimrska odreda, koja su 4. decembra po naređenju Vojnog saveta 30. armije prebačena u neprijateljevu pozadinu, dostavljala su štabu armije važne izviđačke podatke o neprijatelju.

Taldomski odred, jačine 120 ljudi, dejstvovao je od 13. do 18. decembra u neprijateljevoj pozadini na volokolamskom drumu, u rejonu sela Sencovo. Izvršavajući borbene zadatke dobijene od štaba 30. armije, odred je blagovremeno presekao puteve odstupanja neprijateljevim jedinicama duž Moskovskog mora i time prinudio neprijatelja da vrši veliki zaobilazak preko šuma.

Odred pod komandom načelnika odseka za vojne poslove Kalinjinskog gradskog komiteta partije Andrejeva, u zajedničkim borbenim dejstvima sa jedinicama 30. ar-

¹⁴ Isto, л. 16.

¹⁵ Isto, л. 17.

mije, za 15 dana protivofanzive uništilo je oko 45 tenkova i 100 neprijateljevih automobila.¹⁶

Partizanski odredi su se prebacivali preko linije fronta da bi postavili zasede na pravcima odstupanja neprijatelja i izviđanja njegovih snaga. Tako se konjički odred pod komandom načelnika vojnog odseka Kalinjinskog sreskog komiteta partije Šcerbakova, dejstvujući pred frontom 31. armije, spojio 14. decembra sa 57. konjičkim pukom u rejonu Grigorjevo. Zajedničkim napadima oni su očistili od okupatora Grigorjevo, Trunovo, ž. st. Pogost i druga naseljena mesta i naneli neprijatelju gubitke.¹⁷

Uspešna borba sa neprijateljem u njegovoj dubokoj pozadini znatno je povećala priliv novih dobrovoljaca u partizanske odrede. Do kraja januara 1942. brojno stanje partizanskih odreda samo u Znamenskom rejonu povećalo se od 500 na 1.500 ljudi.¹⁸

Naročito se povećavala aktivnost partizana u rejonima kojima su se približavale jedinice Sovjetske armije. Tako se, na primer, u rejonu Vjazme aktivnost partizana pojačala u vezi sa dejstvima 1. gardijskog konjičkog korpusa u neprijateljevoj pozadini. U tom rejonu bilo je oko 8 hiljada partizana.¹⁹

Broj partizana, koji su dejstvovali pred Kalinjinskim, Zapadnim i Brjanskim frontom, prelazio je 36 hiljada ljudi. Odredi, koji su u početku rata brojali po desetak boraca, izrasli su u krupne partizanske čak i združene jedinice, naoružane savremenim oružjem i borbenom tehnikom. Odmah za prvom Beloruskom partizanskom brigadom Šmireva, pojavile su se partizanske brigade i divizije u Kalinjinskoj, Smolenskoj i Orlovskoj oblasti.

Krajem zime 1941/42. pred Kalinjinskim frontom dejstvovalo je 13 brigada i 18 velikih partizanskih odreda sa ukupno preko 9 hiljada ljudi; pred Zapadnim frontom

¹⁶ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 307349, д. 16, л. 237.

¹⁷ Исто, л. 242.

¹⁸ Исто, ф. 32, оп. 22150, д. 43, л. 128.

¹⁹ Исто.

— 18 brigada i 33 velika odreda sa ukupno 19 hiljada ljudi; pred Brjanskim frontom, u Trubčevskom žbunu — 14 velikih odreda brojnosti od 8 hiljada ljudi.²⁰

Najveća partizanska združena jedinica, koja je dejstvovala u rejonu Rudnja na putevima Vitebsk — Smolensk, bila je brigada već pomenutog Koljadija (Bati), koja je brojala više od 4 hiljade ljudi. Isto tako krupna združena jedinica, koja je dejstvovala u rejonu Dorogobuža na putevima Smolensk — Vjazma, Smolensk — Jeljnja i Smolensk — Roslavlj, bila je i jedinica Iljičeva (De-duški), koja je imala u svome sastavu preko 5.000 ljudi.²¹

U rejonu Roslavlja, zajedno sa jedinicama 4. vazdušnodesantnog korpusa, na putevima Jeljnja — Spas — Demensk, dejstvovao je partizanski puk koji je nosio ime Feliksa Đeržinskog. Puk je brojao više od dve hiljade boraca.²²

Na taj način, zimi 1941/42. partizanski odredi i jedinice na moskovskom pravcu predstavljali su veliku snagu, koja je ukazivala suštinsku pomoć sovjetskim trupama koje su napadale na frontu.

U nepomirljivoj i teškoj borbi sa neprijateljem partizanski odredi su rasli i jačali iz dana u dan. Nerazoriva i svakodnevna veza sa radnim ljudima okupiranih rejona davana im je sve više snage u borbi sa nemačkim fašističkim okupatorima.

Borbena dejstva partizana rađala su mnogobrojne pojave neuobičajene hrabrosti i visokog heroizma sovjetskih ljudi. Herojski podvizi sovjetskih ljudi, koji su se borili u neprijateljevoj pozadini, svedočili su o nesalomljivosti sovjetskog čoveka, njegovojo odanosti socijalističkoj domovini i spremnosti da smelo ide u susret opasnosti, pa čak i smrti, za slobodu i sreću svoga naroda.

Svestrano razvijajući partizanski pokret, Komunistička partija je pridavala velik značaj ideoološko-političkom radu među stanovništvom privremeno okupiranih rejona.

²⁰ Isto, лл. 136, 147—150.

²¹ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 22150, д. 43, л. 148.

²² Isto, л. 149.

Nemački fašistički osvajači nastojali su da dezinformišu stanovništvo, naduvavajući uspehe hitlerovske armije i dokazujući da je otpor Sovjetske armije već slomljen, ili će biti slomljen u najskorije vreme i pokušavajući da obmanama i zastrašivanjem odvoje stanovništvo od partizana.

Toj lažnoj propagandi, koja je imala za cilj da kod stanovništva privremeno okupiranih rejona poseje sumnju i nevericu u čvrstinu sovjetske vlasti i samim tim slomi njegovu volju za otporom, neophodno je bilo suprotstaviti istinitu i borbenu propagandu i agitaciju. Centralni komitet partije je razvio rad na tome u najširim razmerama. Za stanovništvo privremeno okupiranih rejona svakodnevno je dopremano oko 3 miliona primeraka novina, letaka, podsetnika, časopisa i brošura. Specijalno je izdavan u milionskom tiražu list »Vesti iz Sovjetske domovine.«

U periodu bitke pred Moskvom stanovništvu i partizanima samo Bjeloruske Sovjetske Socijalističke Republike i Kalinjinske, Smolenske, Moskovske, Tulske i Oreliske oblasti bilo je upućeno više od 200 miliona primeraka centralnih listova i izdanja CK Komunističke partije Bjelorusije, Smolenskog, Moskovskog, Kalinjinskog, Tulskog i Orelskog oblasnog komiteta partije i političkih organa operativne armije.²³

Moskovski oblasni komitet partije izdavao je za stanovništvo privremeno okupiranih rejona Moskovske oblasti list »Moskovska izvestija«. Sto hiljada primeraka toga lista redovno je bacano iz aviona u pozadinu neprijatelja. Ispod uvodnika svakog broja lista štampan je poziv: »Sovjetski građani! Pročitajte taj list i predajte ga svojim rođacima, poznanicima i drugovima! Svi treba da znaju istinu o Moskvi i gradovima i selima Moskovske oblasti, koji se herojski bore za čast i slobodu domovine.«

Pored novina, Moskovski komitet je preštampavao u vidu letaka saopštenja Sovjetskog informbiroa, uvodnike

²³ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 65605, д. 15, лл. 10, 122, 305; оп. 22149, д. 31, л. 61.

»Pravde« (»Za Moskvu«, »Za Domovinu«, »Čekajte nas, mi dolazimo« i dr.) i obraćao se partizanima i stanovništvu sa proglašima i pismima, u kojima je objašnjavao situaciju na frontu i pozivao na nemilosrdnu borbu sa okupatorima.

Vojni Savet i politička uprava Zapadnog fronta u danima najtežih borbi na poljima Podmoskovlja izdali su u milionima primeraka »Proglas ženama i devojkama okupiranih oblasti« i »Proglas građanima okupiranih sovjetskih rejona« sa pozivom »da se organizuju u partizanske odrede i vode nemilosrdnu borbu sa fašističkim izrodima«.²⁴

Politička uprava Kalinjinskog fronta obratila se na početku protivofanzive stanovništvu privremeno okupiranih rejona sa letkom »Čekajte nas, mi idemo k vama!« U letku se govorilo o započetoj ofanzivi Sovjetske armije; u cifarskim pregledima saopštavani su rezultati 20-dnevnog napada trupa na zapadnom pravcu, navodili su se gradovi i sela oslobođeni od okupatora i nabrajali trofeji zaplenjeni od neprijatelja. Dalje su navođeni primeri zverstava okupatora i ukazivano na to da se sva zlodela neprijateljeve armije izvršavaju po neposrednom naređenju Hitlera.

Stampa je učvršćivala moral partizana i stanovništva okupiranih rejona i ojačavala njihovu istrajnost i spremnost da se, zajedno sa celim sovjetskim narodom, bore protiv neprijatelja do potpune pobeđe.

Ogromnu radost i veliko oduševljenje stanovništva privremeno okupiranih rejona izazvao je izveštaj o propasti nemačke ofanzive kod Moskve. Saopštenja Sovjetskog informbiroa brzo su se širila među radnim ljudima. Pjenovski ilegalni komitet, na primer, primivši noću 11. decembra preko radija saopštenje Sovjetskog informbiroa, brzo ga je preštampao. Vest o razbijanju Nemaca kod Moskve za nekoliko časova se pronela po celom rejonu.

Kolhoznici su vatreno pretresali dobre vesti na svojim tajnim skupovima i određivali mere za borbu sa oku-

²⁴ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 45372, д. 2, л. 69.

patorima i njihovim slugama. U selu Kalinovki starci Hariton Ivanov, Pavel Fedorov i drugi izjavili su jednom agitatoru-partizanu: »Dajte nam oružje, čim Nemci podu nazad mi ćemo ih uništavati na putevima«.²⁵

Partijske organizacije partizanskih odreda bile su stvarne vode masa. Inicijatori i začetnici svih mera u borbi sa neprijateljem bili su partizani — komunisti. Oni su svojim ličnim primerom vaspitavali u odredima gvozdenu vojničku disciplinu, čvrstu volju za pobedom, neustrašivost i preziranje smrti. Komunisti i komsomolci uvek su bili prvi i dejstvovali su na najopasnijim mestima.

U nepomirljivoj i teškoj borbi sa nemačkim fašističkim okupatorima partizanski odredi su ukazivali veliku pomoć trupama Sovjetske armije koje su napadale s fronta. Prema najskromnijim proračunima, partizani Kalinjinske, Smolenske, Moskovske, Tulske i delimično Oreliske i Gomelske oblasti za vreme bitke kod Moskve uništili su više od 42 hiljade neprijateljevih vojnika i oficira.

Partizani su razbili oko 65 štabova nemačkih jedinica; porušili 130 km železničke pruge i izbacili iz koloseka 72 vojna ešelona sa ljudima, oružjem i borbenom tehnikom; porušili 82 železnička mosta i 1.152 mosta na putevima i drumovima; uništili 254 skladišta municije, oružja, goriva, hrane i odeće; posekli preko 1.200 km telefonsko-telegrafskog kabla i oštetili oko 650 centara veze neprijatelja.

Pored toga, oni su uništili: 1.260 teretnih automobila i 945 zaprežnih kola sa municijom i živom silom neprijatelja, 106 auto-cisterni sa benzином, više od 1.500 motocikla i bicikla sa neprijateljevim izviđačima i vezistima, 242 aviona, 203 tenka i 246 artiljerijskih oruđa i minobacača raznih kalibara.

Partizani su zaplenili od neprijatelja i umešno okrenuli protiv njega 8 tenkova, 112 protivtenkovskih oruđa, 165 minobacača, 2.457 automata i mitraljeza, više od 8 hi-

²⁵ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 307348, д. 15, л. 98.

ljada pušaka, 12 vagona i 672 zaprežna kola granata i mina i preko 6 miliona metaka. Navedeni podaci su veoma nepotpuni.²⁶

Borba partizana je bila teška. Mnogi narodni osvetnici su poginuli u borbama sa neprijateljem. Sovjetski partizani, prvi u istoriji partizanskog rata, sreli su se sa neprijateljem naoružanim takvom prvakom tehnikom kakvu je imala nemačka fašistička armija.

Partizani su dali neocenjiv prilog razbijanju nemačkih fašističkih hordi kod Moskve. Sadejstvujući sa jedinicama Sovjetske armije, oni su pojačavali svoje udare na neprijatelja, preduzimajući sve obimnija i taktički složenija borbena dejstva, do uništavanja celokupnih neprijateljevih garnizona.

Borba partizana Podmoskovlja demonstrirala je pred celim svetom monolitno jedinstvo sovjetskog naroda i njegovu nepokolebljivu volju da se bori sa fašističkim okupatorima za čast i slobodu svoje socijalističke domovine.

Posle oslobođenja od nemačkih okupatora Moskovske i Tulske i dela Kalinjinske, Smolenske i Orelske oblasti mnogi partizani Podmoskovlja bili su upućeni u duboku pozadinu neprijatelja, u okupirane rejone Kalinjinske, Smolenske i Orelske oblasti, kao i u Belorusiju. Na taj način, borbeno iskustvo koje su odredi stekli u borbama sa nemačkim fašističkim zavojevačima u periodu Moskovske bitke, prenosilo se u dubinu neprijateljeve pozadine, što je partizanskom pokretu donelo još veći uspeh.

²⁶ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 905, лл. 2, 3; ф. 17, оп. 1, д. 1617, лл. 22, 25, 27.

Glava sedma

POMOĆ RADNIH LJUDI GLAVNOG GRADA I MOSKOVSKE OBLASTI FRONTU U PERIODU RAZBIJANJA NEMAČKIH TRUPA PRED MOSKVOM

Vest o prvom uništavajućem udaru, nanesenom nemачkoj armiji kod Moskve izazvala je nečuveno oduševljenje među radnim ljudima Moskve i njene oblasti. Na dan početka protivofanžive sovjetskih trupa pred Moskvom, 6. decembra 1941., plenum Moskovskog gradskog komiteta partije, zajedno sa aktivom, pretresao je mere za povećanje pomoći frontu. U jednoglasno donetoj odluci izloženo je »da Moskovska organizacija nije još iskoristila sve mogućnosti i rezerve i da se u Moskvi može proizvesti najraznovrsnijeg naoružanja, municije i protivtenkovskog oružja mnogo više nego što se to sada radi...«¹ Plenum je pozvao komuniste i sve radne ljudе Moskve da rade u preduzećima i na odbrambenim položajima ne štedeći svoje snage i da shvate da su upornost, revolucionarna budnost, izdržljivost i monolitnost odlučujući uslovi pobeđe.

Posle plenuma, u preduzećima i ustanovama glavnog grada održani su partijski, komsomolski i sindikalni sastanci. Referate su podneli rukovodioci fabrika, zavoda i ustanova, kao i partijski, sindikalni i komsomolski radnici. Sastanci su pokazali monolitnost partije i naroda, nepokolebljivu veru radnih ljudi u pobedu, njihovu želju da još bolje i brže izvršavaju svaku vojnu porudžbinu,

¹ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22, д. 1777, л. 3.

da iz dana u dan povećavaju ratnu proizvodnju i da ukazuju svaku mogućnu pomoć frontu.

Novi polet političkog i proizvodnog entuzijazma radnih ljudi izazvalo je saopštenje Sovjetskog informbiroa od 12. decembra 1941. o propasti nemačkog plana o okruženju i zauzimanju Moskve. Radosna vest o početku razbijanja nemačkih fašističkih trupa na bližim prilazima glavnom gradu munjevito se rasprostrala kroz celu sovjetsku zemlju. Ujutro 13. decembra novine su štampale detaljne podatke o uspehu naših trupa kod Moskve. Saopštenje Sovjetskog informacionog biroa bilo je svuda dočekano sa patriotskim oduševljenjem. Svuda su čitane novine, održavani mitinzi i govori, posvećeni tekućim novostima. U čast nastalog preloma na frontu, kolektivi zavoda i fabrika su preispitivali proizvodne planove, uzimali nove, uvećane obaveze i donosili odluke o prikupljanju novogodišnjih poklona hrabrim vojnicima zapadnog pravca.

U Proleterskom rejonu u fabrici automobila radnici mehaničko-montažnog pogona broj 3 odlučili su da 4 dana pre roka ispune decembarski plan proizvodnje minobacača, inače 4 puta povećan u odnosu na novembarski. Radnica pogona dvostotinašica Kaširina izjavila je na mitingu: »Sovjetski informbiro je saopštio radosnu vest: hitlerovske horde su dobine smrtonosni udar na prilazima Moskvi. Kao odgovor na herojske podvige Crvene armije mi smo obavezni da uložimo sve snage da bismo maksimalno povećali proizvodnju ubojnog oružja. Dužni smo da se borimo za plan isto onako kako se bore naši slavni borci«.²

U fabrici »Dinamo« u mehaničkom pogonu broj 3 na mitingu je istupila dvestotinašica Aleksejeva, majka dva sina koji su se borili sa neprijateljem na frontu kod Moskve. Slavna patriotkinja pozvala je radnike da udvostruče i utrostruče proizvodnju za vojsku. »Pobeda Crve-

² Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 4, оп. 12, д. 2, лл. 41, 42.

ne armije — govorila je ona — ne daje nam pravo da se uspokojimo... Imamo sve mogućnosti da povećamo proizvodnju za dva — tri puta.³

Radnici su zrelo, patriotski prilazili oceni zadataka koji su stajali pred pozadinom. Oni su imali jasne predstave od kolikog je značaja razbijanje nemačke fašističke armije pod zidinama Moskve. Međutim, svima je bilo jasno da neprijatelj još uvek poseduje ogromnu vojnu snagu. Otuda je iznikla parola, koju su pokrenuli sami radnici — udvostručiti i utrostručiti pomoć frontu.

Zadatak Državnog komiteta odbrane — povećati u decembru proizvodnju municije za 2 puta, minobacača za 4 puta i automata za 35 — 40 puta — Moskovljani su časno izvršili. Moskovske fabrike su dale Zapadnom frontu automata više nego sve specijalizovane fabrike Narodnog komesarijata naoružanja. Automatima proizvedenim u moskovskim preduzećima bile su naoružane desetine divizija. Borci i komandiri su se vrlo pozitivno izražavali o automatima i minobacačima sa moskovskom oznakom, ali su opravdano govorili da ih je još malo. Iz toga su Moskovljani izvlačili jedino pravilan zaključak: dati frontu više automata i minobacača. Proizvodnja tog strašnog oružja postala je srž rada cele Moskovske partijske organizacije i svih radnika moskovske industrije. Svaki automat i minobacač bio je evidentiran.

Inicijativa naroda nije znala za granice. U proleteriskom rejonu, iz fabrike automobila, gde su se sklapali automati i minobacači, svakodnevno je upućivano na front na desetine automobila sa oružjem. U decembru je u fabrici izdvojen samostalni pogon za proizvodnju minobacača, a nakon dva meseca prešlo se na serijsku proizvodnju, tako da je oslobođeno oko 800 radnika za druge odbrambene radove. U prvom kvartalu 1942. pogon automata povećao je proizvodnju u poređenju sa decembarskim programom, za nekoliko puta.⁴

³ Isto, л. 43.

⁴ ОРФ ИИ АН СССР, разд. V, ф. 3, д. 2, л. 9.

Sećajući se tih strašnih dana, inženjer komunista A. N. Kovalev priča: »Kada smo pripremali proizvodnju novih proizvoda, ljudi su radili ne računajući ni na vreme ni na napore u radu. Svaki je htio da vidi rezultate svoga rada — gotov ratni proizvod... Ljudi su žurili da što pre otpreme na front automate i minobacače«.⁵

Fabrika mašina »Sergo Ordžonikidze« u januaru je striktno ispunjavala dnevni plan proizvodnje zatvarača za automate. U novembru, posle evakuacije, u fabrici je ostalo svega 10 inženjera i rukovodilaca, 150 radnika i oko 40 strugova.⁶ Pod rukovodstvom partijске organizacije taj mali kolektiv je za 40 dana formirao specijaljan pogon i pripremio masovnu proizvodnju zatvarača za Špaginove automate. Krajem decembra pogon je brojao više od 500 radnika, a njegova svakodnevna proizvodnja iznosila je 600 zatvarača.⁷ Do rata toliku količinu proizvoda nije davalo ni svako specijalizovano preduzeće Narodnog komesarijata naoružanja.

U prvoj državnoj fabriki osovina, u specijalnom pogonu radilo je 2,5 hiljade ljudi. Pogon je proizvodio veliku količinu zatvarača i dostavljao ih fabrici automobila, koja je sklapala automate. Kolektiv zavoda je istupao kao inicijator socijalističkog takmičenja. Tu su se zimi 1941/42. pojavili prvi moskovski hiljadaši. Pred tim herojima radnog fronta bili su A. I. Gerasimov, predsednik pogonskog komiteta, i I. D. Mišin, stari radnik, član Komunističke partije od 1917.

Proizvodnja minobacača uspešno je osvojena u moskovskoj fabriki mašina. U januaru 1942. u fabrici je situacija bila teška. Iscrpene su sve rezerve goriva. U pogonima zidovi su se prekrili ledenom korom. Moralo se raditi u zimskoj odeći. Hladni metal je »ujedao« za ruke. Pogoršala se ishrana. Svakodnevni obrok u menzi svodio se na pšeničnu supu i pšeničnu kašu. Ipak, radnici nisu

⁵ Isto, д. 1, л. 2.

⁶ Isto, разд. IX, ф. 7, д. 22а, л. 7.

⁷ Isto, л. 13.

klonuli duhom. Oni su čvrsto verovali u pobedu i da bi je ubrzali, radili su, svakodnevno povećavajući proizvodnju ratnog materijala.

U Moskvoreckom rejonu, fabrika koja je nosila ime Vladimira Iljiča, posle evakuacije osnovne opreme i skraćenja brojnog sastava radnika skoro za 3 puta, povećala je u decembru proizvodnju razorno-fugasnih granata za 2 puta, a delova za minobacače — za 1,5 put.⁸ Za primerno izvršenje zadataka vlade u proizvodnji municije, Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR nagradio je 20. januara 1942, kolektiv fabrike ordenom Lenjina. Na tu visoku nagradu radnici su odgovorili novim povećanjem proizvodnje municije. U februaru i martu oni su dali frontu 2 puta više razorno-fugasnih granata nego u januaru.⁹

Fabrika za elektrolizu bakra ispunila je plan prvog kvartala 1942. za 122,5%. Samo natplanska proizvodnja činila je 12,3 t konvertornog, 450 t katodnog bakra i 850 t oksida cinka.¹⁰ Izvršavajući naređenje Saveta narodnih komesara SSSR-a, fabrika je uspešno osvojila proizvodnju bakarnih legura, koje su imale veliki značaj za odbrambenu industriju. Proizvodnja bakarnih legura po mesećima karakterisala se sledećim pokazateljima: u januaru — 113,7%, u februaru — 126,8% i u martu — 118,8% plana.¹¹

Govoreći o značajnim uspesima topionice bakra, treba napomenuti da je i ona, kao i sva moskovska industrija, zimi 1941/42. imala velike teškoće sa sirovinama i gorivom. Ali, kolektiv je uporno savladavao sve teškoće. Više od 1.500 t mešavine raznih metalnih otpadaka i bimetala bilo je otkopano na fabričkim smetištima i upotrebljeno u proizvodnji.¹² Bio je razrađen specijalni postupak za upotrebu koksa i antracita. Prevazilazeći stara tehnička

⁸ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22с, д. 1777, л. 41.

⁹ ОРФ ИИ АН СССР, разд. X, ф. 9, д. 3, л. 26.

¹⁰ Исто, разд. IX, ф. 9, д. 3, л. 4.

¹¹ Исто, л. 5.

¹² Исто, л. 3.

rešenja, fabrika je smelo pošla na zamenu koksa antracitom. Sve to omogućilo je ne samo da se izbegne zaustavljanje peći i cele proizvodnje, već i da se u neobično teškim uslovima postignu visoki ekonomski pokazatelji.

Kolektiv fabrike »Crveni proletar« takođe je svakodnevno beležio novi, sve veći tempo proizvodnje municije, pokretnih kuhinja i remonta tenkova. Stvaralačka misao ovde je bujala. U toj fabrici strugar mašinskog pogona Stjepan Fedorovič Smirnov bio je jedan od prvih među moskovskim radnicima — novatorima koji je nagrađen Staljinskom premijom za razradu i primenu uređaja pomoću koga je za nekoliko puta ubrzana proizvodnja važnog dela jednog ratnog proizvoda. Za starim radničkim kadrom nije zaostajala ni omladina. Takmičeći se u čast 24-godišnjice Sovjetske armije, omladinske komsomolske frontovske brigade su izvršavale po 2 i 3 norme u smeni. Ženska brigada komsomolke Vasilise Orlove ispunjavala je po 4 norme za smenu.¹³

U Deržinskom rejону kombinat čvrstih legura uspeo je da za 6 meseci rata poveća proizvodnju za 10 puta.¹⁴ U decembru su se radnici obavezali da će izraditi 2 puta više ratnih proizvoda nego u novemburu i časno su ispunili obećanje. U preduzeću se neprekidno povećavala kvalifikovanost radnika i produktivnost njihovog rada. U borbi za povećanje proizvodnje i kvaliteta probajnih granata jačao je radni kolektiv. Dok je u septembru 1941, do evakuacije osnovne opreme, u specijalnom pogonu proizvodnja na jednog radnika iznosila 8,5 hiljada rubalja, u januaru 1942. ona je porasla za preko 4 puta i iznosila je već 36 hiljada rubalja.¹⁵ U decembru 1941. i januaru 1942. kombinat čvrstih legura izradio je i otpremio na front znatnu količinu probajnih granata.

Komunistička partija i sovjetska vlada su visoko ocenile radne podvige kombinata i nagradile njegov kolektiv

¹³ ОРФ ИИ АН СССР, разд. V, ф. 1, д. 1, л. 14.

¹⁴ Исто, ф. 26, д. 2, л. 2.

¹⁵ Исто, д. 1, л. 1.

ordenom „Radna crvena zastava“. U vezi sa nagradom kombinat je dobio sa fronta mnogo pozdravnih pisama. U jednom od tih pisama, koje su poslali vojnici samostalnog protivtenkovskog diviziona, govorilo se: »Pozdravljamo vas za visoku i zaslužnu ocenu vašeg rada na poslu snabdevanja Crvene armije neophodnom municijom. Mi borci, komandiri i politički radnici samostalnog protivtenkovskog diviziona vrlo dobro poznajemo vaše proizvode, tj. praktično ih primenjujemo protiv omraženog neprijatelja. Vaši proizvodi su vrlo solidni i ta solidnost potpuno odgovara nazivu vašeg kombinata.«¹⁶

U februaru 1942. u kombinatu se široko razvilo socijalističko takmičenje omladinsko-komsomolskih frontovskih brigada za izvršenje dveju normi u smeni. Prihvativši se poletno posla u čast 24-godišnjice Sovjetske armije, brigada komsomolke Valje Grišine izrađivala je po 4.700 delova u smeni. To je bilo za 2,5 puta više nego u decembru i skoro 10 puta više nego u avgustu.¹⁷

U prvomajskom rejonu kolektiv zavoda »Srp i čekić« radio je na remontu teških tenkova, organizovanom zajedno sa Glavnom auto-oklopno-tenkovskom upravom Sovjetske armije još u oktobru 1941. Za kratko vreme ta se proizvodnja toliko razvila da je u decembru bio osnovan specijalni mehaničko-monterski pogon. Zavod je već samostalno vršio remont tenkova koji su dolazili sa fronta i predavao ih na probu. Za vreme herojske bitke kod Moskve zavod je remontovao 225 tenkova KV. »Ceo naš kolektiv mehaničara i električara — pisao je načelnik mehaničko-monterskog pogona M. N. Starović — sa godošću se seća tog perioda, kada smo u teškim momentima za našu domovinu opravljali i vraćali u stroj moćne tenkove. Saznavši da ta vozila direktno iz zavoda idu na polja Podmoskovlja da razbijaju fašističke horde, mi smo ustrostručavali naše napore i radili bez predaha.«

U Lenjingradskom rejonu u decembru je bio formiran zavod za montiranje mina. Za njega je radilo desetak

¹⁶ ОРФ ИИ АН СССР, разд. V, ф. 26, д. 1, л. 5.

¹⁷ Isto, л. 5.

moskovskih preduzeća, dostavljajući mu delove. Druga fabrika za izradu časovnika radila je delove za mine. Montažno-mehanički zavod je montirao benzinske cisterne i benzinske tankere za vazduhoplovne jedinice. U trojbuskom parku su izrađivane granate.

Moskovske poslastičarske fabrike snabdevale su front visokokvalitetnim koncentrisanim proizvodima za ishranu i uporedo s tim bavile se proizvodnjom granata i remontom borbene tehnike. Tako je, na primer, fabrika »Rot front«, koja je proizvodila koncentrate, uspela da u svom malom mehaničkom pogonu opravi 36 protivavionskih topova za jedinice protivvazdušne odbrane Moskve.¹⁸

Veliku pomoć trupama Zapadnog fronta ukazala je fabrika hleba »Maksim Gorki«. Više od 500 radnika peklo je hleb. Samo taj gigant za pečenje hleba, izgrađen u godinama socijalističke industrijalizacije, hratio je 250 hiljada radnih ljudi glavnog grada i vojnika Zapadnog fronta. U fabriku su po ceo dan i noć doložili automobili. Natovarivši sveže i dobro pečene hlebove, razvozili su ih po vojnim jedinicama, trgovinama i prodavnicama hleba glavnog grada.

Neprijateljeva avijacija je izvršila mnogobrojne napade na teritoriju fabrike. Ali, bez obzira na bombardovanje fabrike, njen kolektiv ni jednom nije smanjio količinu pečenja hleba. Za visoke proizvodne pokazatelje i samopregorjan rad fabrika je dobila u martu 1942. nagradu Narodnog komesarijata prehrambene industrije i pohvalu od Moskovskog gradskog komiteta partije i Moskovskog sovjeta deputata radnih ljudi. Gradski komitet partije i Moskovski sovet iznoseći radne podvige radnika, službenika i rukovodstva zavoda, izražavali su čvrstu veru u to da će »kolektiv i ubuduće neumorno raditi, kako bi dao još više prehrambenih proizvoda stanovništvu Moskve i Crvenoj armiji i pomogao našim borcima na frontu da još ubitačnije tuku nemačke fašističke osvajače.«¹⁹

¹⁸ Isto, разд. IX, ф. 25, д. 26а, л. 32.

¹⁹ Isto, разд. V, ф. 4, л. 7.

Fabrika nikotina je u decembru svakodnevno proizvodila za armiju 40 — 50 hiljada paketa mahorke od nikotinskih otpadaka.²⁰

U jednom od rejona radnici fabrike mašina, koji su ostali posle evakuacije, montirali su dve male peći za topljenje gvožđa i organizovali proizvodnju minobacača i ručnih bombi F-1.

Na sačuvanoj bazi jednog od zavoda evakuisanih za vreme zime 1941/42. organizovan je remont aviona, motora i naoružanja. Dobrovoljnim radom komunista i svih ostalih radnika, inženjera i tehničara zavod je bio pretvoren u moćne remontne radionice vazduhoplovnih snaga Zapadnog fronta. U decembru, bukvalno za dve — tri nedelje, mali proizvodni kolektiv, koji je ostao posle evakuacije zavoda, povećao se za 10 puta.

U novoformiranim pogonima i brigadama radile su hiljade radnika i radnica, inženjera i tehničara, organizatora i konstruktora.

Danju i noću su neprekidno opravljeni razbijeni aparati. Graditelji aviona uporno su savladavali sve teškoće. Za rad je bila potrebna oprema, instrumenti, gorivo i metal. Brigade su išle ka liniji fronta i тамо су од razbijenih aviona koji nisu bili za remont odabirale neophodne delove. Radeći često u nezagrejanim pogonima i uz nedovoljnu ishranu, radnici su uspevali da izvrše i prebacе proizvodne norme.

Načelnik frontovske avionske remontne radionice K. I. Ribko se seća: »Trebalo je remontovati avione raznih modela. U pogonima je bilo hladno minus 3—4 stepena. Ali, ljudi su bili neobično uporni. Nije bilo nikakvih žalbi, niti se smanjivao radni tempo.«

Sovjetski patrioci su rukovođeni visokim osećanjem socijalističkog patriotizma i nastojanjem da daju svoj prilog za razbijanje neprijatelja kod Moskve. U zavodu, где је на чelu frontovske avionske remontne radionice stajao energični komunista inženjer letač V. I. Lokšin, koji je kasnije herojski poginuo na frontu, na remontu aviona je radilo 11 grupa. Na inicijativu komunista i kom-

somolaca remonteri su u čast 24-godišnjice Sovjetske armije opravili van radnog vremena grupu aviona za dar Zapadnom frontu.

Remontne radionice Moskve bile su vrlo tesno povezane sa borbenim jedinicama i avijacičarima. Na njihove aerodrome svakodnevno su sletale desetine aviona i isto toliko je posle opravke uzletalo u svoje pukove i eskadrile. Na molbe starešina i avijacičara da se što pre opravi aparat, radnici, inženjeri i tehničari su odgovarali udarničkim radom. »Vojne jedinice — priča jedan od rukovodilaca radionice — dolazile su sa raznorodnim porudžbinama. Artiljeri su dolazili i molili da im se rade delovi zatvarača. Ako su bili potrebni zaprežni lanci — radili smo lance. Dolazili su sa protivavionskih baterija. Dan i noć su dolazili — bilo iz artiljerijske, ili iz mitraljeske jedinice. Štitove za mitraljeze radili smo od debelog čelika: Tenkistima smo pomagali — popravljali smo topove i mitraljeze. Oko 50 aviona smo naoružali novim topovima«.²¹

U Moskvi se popravljalo i streljačko oružje.

Tekstilna industrija Moskve i Moskovske oblasti bila je takođe u celini preorijentisana na podmirenje potreba fronta. U januaru 1942. godine njen stvarni udio u sve-saveznoj proizvodnji video se iz sledećih pokazatelja: u pamučnim tkaninama — 31%, u vunenim — 55% i u svinjenim — 83%.²² Moskovske fabrike tekstilne i lake industrije radile su za armiju sukno za šinjele i šinjele, tkanine za pantalone i bluze i gotovu odeću od njih, šatorska krila, šapke — ušanke, kapuljače, platnene i trikotažne tkanine i rublje, rukavice, uvijače, obojke, čarape, torbice za municiju i specijalne tkanine za avionsku industriju.

Moskovljani, kao i ceo sovjetski narod, bili su spremni da izvrše svaki zadatak Komunističke partije, vlade i Državnog komiteta odbrane. U socijalističkom takmiče-

²⁰ ОРФ ИИ АН СССР, разд. IX, ф. 9, д. 3, л. 62.

²¹ Архив ИМЛ, ф. 17, т. 22, д. 1773, л. 95.

²² ОРФ ИИ АН СССР, разд. V, ф. 2, д. 1, л. 22.

nju kalili su se novi kadrovi proizvodača, koji su sledili primer najistaknutijih i iskusnih radnika i radnica, majstora, tehničara i inženjera. Borba za poboljšanje kvalifikacija i produktivnosti rada radnika bila je čvrsta osnova svih proizvodnih uspeha.

Moskovska industrija je iz dekade u dekadu otpremlala na front sve više i više naoružanja, municije, opreme i odeće. U proizvodnju su stupala obnovljena preduzeća, koja su imala izuzetno važan značaj i odbrani zemlje. Obnovljene su takve fabrike, kao što su: »Srp i čekić«, »Crveni proleter«, koja je nosila ime Serga Ordžonikidzea, fabrike automobila i ležaja, »Elektročelik«, Kolomenska fabrika lokomotiva; velike tekstilne fabrike; rudarski kombinat »Djeržinski«, narofominska, jahromovska, visokovska, dedovska i druge fabrike. U Moskvi se gradila fabrika za izradu aviona i motora. Voskresenjski hemijski zavod je počeo da izrađuje eksplozivne materije za municiju.

Obnavljanje moskovskih preduzeća imalo je ogroman vojni, ekonomski i politički značaj. To nije samo povećavalo ekonomski potencijal glavnog grada, već je i pokazivalo radnim ljudima cele zemlje da je u ratu nastupio prelom u korist sovjetskih trupa, što se očito manifestovalo otklanjanjem opasnosti za Moskvu.

Radnici su sa velikim oduševljenjem prihvatali odluku vlade da se uspostave krupna moskovska preduzeća. »Teško je opisati radost — seća se bivši direktor fabrike »Srp i čekić« G. I. Iljin — koja je obuzela radnike kada su čuli da je 29. decembra 1941. doneta odluka vlade o obnavljanju fabrike. Svim ljudima je ovladalo praznično raspoloženje, svi su bili puni sreće... Fabrička oprema se vratila natrag... Sve misli su bile usmerene ka tome da se fabrika što pre pusti u pogon... Heroizam i entuzijazam radnika skratio je rokove obnavljanja fabrike do krajnjih mogućnosti«.²³

²³ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 854, л. 9.

Isto takvu reakciju kod radnika izazvala je odluka o uspostavljanju Prve državne fabrike za izradu ležaja. »Dan kada je napravljen prvi prstenčić za ležajeve — priča načelnik odeljenja instrumentarnog pogona G. N. Dimitrovski — bio je dan slavlja. Narod se radovao. Ljudi su se skupljali oko mašina i posmatrali kako rade... Prvi prstenčić izrađen posle povratka fabrike, ležao je na stolu načelnika pogona kao eksponat«.²⁴

Radost Moskovljana bila je razumljiva: kvalitetni čelik fabrika »Elektročelik« i »Srp i čekić« i kuglični ležajevi Prve državne fabrike za izradu ležajeva realno su doprinosili porastu proizvodnje municije i naoružanja, a samim tim i postizanju pobede nad neprijateljem.

Povećavajući proizvodnju naoružanja, municije, opreme i odeće, moskovska preduzeća su u decembru 1941. i u prvom kvartalu 1942. isporučila armiji preko 76 hiljada automata i 10 hiljada minobacača, remontirala oko hiljadu tenkova i samohodnih oruđa i najmanje 1.200 aviona. U decembru i januaru samo trupe Moskovske zone obrane dobole su iz fabrike glavnog grada 9 hiljada automata i 1.768 minobacača.²⁵

Obim ratne proizvodnje, koji je postigla moskovska industrija zimi 1941/42. pokazivao je da su Moskva i moskovska oblast posedovale ogromne ekonomske i moralne mogućnosti, koje su bile maksimalno iskorišćene.

Za vreme ofanzive sovjetskih trupa kod Moskve, veliku pomoć trupama i radnim ljudima glavnog grada ukazano je kolhozno seljaštvo. Svodeći na minimum svoje unutrašnje potrebe, kolhozi Podmoskovlja su u decembru 1941. i januaru 1942. isporučili za snabdevanje armije i grada oko 700 hiljada pudi žita, 500 hiljada metarskih centi krompira i 77 hiljada metarskih centi povrća, a takođe i nekoliko hiljada grla stoke.²⁶

²⁴ ОРФ ИИ АН СССР, разд. IX, ф. 25, д. 6а, л. 2.

²⁵ ОРФ ИИ АН СССР, разд. V, ф. 9, д. 4, л. 4.

²⁶ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, л. 273.

Moskva i moskovska oblast pomagali su armiji svim čime su mogli. U decembru su trupe koje su napadale do bile više od 100 hiljada pari skija, od čega su 34 hiljade prikupili komsomolci od stanovništva. Ta pomoć je bila blagovremena i važna, jer su skije bile nužne na frontu. Sredinom decembra, obraćajući se Moskovskom gradskom komitetu VLKSM, general L. M. Dovator je pisao: »Dajte 300 pari skija, neophodnih za borbena dejstva!«²⁷

Za popunu transportnih sredstava armija na zapadnom pravcu Moskovski sovjet je izdvojio 2.000 kamiona, ostavivši za potrebe grada manje od 700 automobila.²⁸

U periodu protivofanzive kod Moskve i opšteg napredovanja Sovjetske armije zimi 1941/42. neposredan uticaj na borbene uspehe trupa na zapadnom pravcu imao je Moskovski železnički čvor. Njegova mnogohiljadita armija saobraćajnih službenika, železničkih inženjera, stavljača vozova, graditelja i majstora, obezbeđivala je kretanje vojnih ešelona i tereta iz duboke pozadine zemlje ka frontu, evakuaciju ranjenih vojnika u bolnice u pozadini, uspostavljanje železničkih pruga, mostova, linija veze i stanica. Železničari su samopregorno izvršavali svoj dug prema starijem bratu — armiji, prema domovini.

Mašinovođe su često radile na lokomotivama po nekoliko dana i noći bez odmora i vozili kompozicije pod vatrom neprijateljeve avijacije. »Jednom, seća se mašinovođa Ivan Fedorovič Panjin, na 82. kilometru kod stанице Kurovska²⁹ iza šume se pojavio nemački bombarder i počeo da baca bombe na ešelon. Na rastojanju 25 — 30 metara palo je 15 manjih bombi. Lokomotivu je izrešetalo. U vozu su bila izbušena vazdušna creva. Po pravilu mašinovođa nije imao prava da ešelon vozi dalje. Ali, ja sam znao da kompozicija ide na front. Znao sam da je kočnice nemoguće opraviti na toj stanci — i odlučio sam da postupim kao u ratu, da dejstvujem na svoju odgovornost

²⁷ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 954, л. 26.

²⁸ Исто, ф. 17, оп. 22, д. 1777, л. 60.

²⁹ Исто, л. 29.

i da, ako bude potrebno — i sam odgovaram. Ja imam jednu glavu, a tu ceo ešelon ide na neprijatelja. Sa velikom opreznošću sam vozio kompoziciju. Primenio sam svoje iskustvo i dovezaо borce. Bio sam zadovoljan, ne znam kako bih to iskazao.³⁰ Mnogo je bilo putovanja mašinovođe Panjina kada se on nije smenjivao po pet dana i pet noći. Njegov herojski rad (kasnije, 5. novembra 1943) bio je obeležen velikom nagradom — I. F. Panjinu dodeljeno je zvanje Heroja socijalističkog rada.

Moskovski železnički čvor i njegova partijska organizacija, pod rukovodstvom Moskovskog komiteta partije, uložili su veliki trud oko uspostavljanja železničkog saobraćaja na frontovskim prugama.

Još u periodu pripreme protivofanzive, u Moskovskom železničkom čvoru bio je formiran specijalni vojni voz za uspostavljanje železničkog saobraćaja sastava pet odreda: putni, za mostove, za vezu, mehanički i vodosnabdevački, sa oko 800 ljudi. Na čelo kompozicije bili su postavljeni visoki specijalisti komunisti iz uprave moskovsko-rjazanske železničke pruge: V. N. Gorbatov — načelnik grupe za uspostavljanje železničkih pruga, V. I. Medvedev — komandant voza, D. K. Misjutin — komesar grupe za uspostavljanje pruge i voza. Borbeni kolektiv vojnog voza za uspostavljanje saobraćaja, svojim udarničkim radom na uspostavljanju pruge na relaciji Rjazan — Rjažsk i Rjazan — Kolomna, obezbedio je uspešno iskrcavanje trupa rezervi Vrhovne komande. Taj zadatak nije bio nimalo lak. Moskovsko — Rjazanska železnička pruga bila je tada skoro jedina železnička magistrala koja je povezivala duboku pozadinu zemlje sa Moskvom, po prednjoj liniji fronta na zapadnom pravcu. Neprijatelj je nastojao da parališe tu važnu magistralu. Njegovo komandovanje je svakodnevno ovde upućivalo svoju bombardersku avijaciju. Bombardovanjima i rušenjima bilo je podvrgnuto 201 mesto. Neprijatelj je na njih bacio više od hiljadu avionskih bombi težine 110 t.³¹

³⁰ Казанская железная дорога.

³¹ ОРФ ИИ АН СССР, разд. I, ф. 19, д. 19, л. 2.

Međutim, kolikogod su bili žestoki vazdušni napadi neprijatelja, po gvozdenim šinama moskovsko-rjazanske pruge išli su vozovi, kao neprekidna bujica, na istok sa evakuisanim ljudima i opremom fabrika, sanitetski vozovi sa ranjenicima, a u susret njima, prema Moskvi, ka liniji fronta, išli su ešeloni za ešelonima sa ljudima, naoružanjem, municijom i hranom. Lovačka avijacija i protivavionska artiljerija moskovske protivvazdušne odbrane vodile su sve uspešniju borbu sa nemačkim avionima. A kolektiv vojnog voza za uspostavljanje saobraćaja, radeći vojnički, brzo je otklanjao posledice neprijateljevih rušenja, obezbeđujući neprekidan dotur borbenih i drugih potreba ka mestu njihovog otpremanja.

Početkom protivofanzive sovjetskih trupa, pred Moskovskim železničkim čvorom postavio se zadatak: bez zakašnjavanja propuštati oklopne vozove, vojne terete i ešelone u pravcu stanica Uzlova, kod Tule i Staljinogorska. Svuda u stopu za prednjom linijom fronta, za jedinicama koje su napredovale, bile su bačene sve snage i sredstva: odredi za puteve, brzi odredi za vezu, odredi za mostove.

Nemačkofaistički okupatori, odstupajući pod pritiskom naših snaga, nastojali su pre svega da poruše železničke pruge i mostove, vodocrpke, stanice i linije veze. Uzimajući to u obzir i izvršavajući odgovarajuće direktive CK partije i Državnog komiteta odbrane, Moskovski gradski i oblasni komiteti partije mobilisali su odabrane snage Moskovskog železničkog čvora i hiljade radnih ljudi Moskve i oblasti za rad na opravci železničkih magistrala, mostova i prelaza, kao i za čišćenje snega na putevima kretanja vojnih jedinica i borbene tehnike.

Mesno stanovništvo je široko angažovano na radu za opravku puteva pod neposrednim rukovodstvom predsednika rejonskih i seoskih sovjeta deputata radnih ljudi. U toku decembra 1941. i januara 1942. u odredima za opravku puteva je radilo više od 2.500 kolhognih tesara, goroseča i 500 vozara sa kolima.

Po naređenju vojnog saveta 10. armije od 15. decembra 1941, za uspostavljanje saobraćaja na odseku donbaske pruge: Rjažsk — Skopin — Pavelec — Uzlova — Moskva bilo je određeno 15 dana. Kolektivu vojnog voza za uspostavljanje saobraćaja predstojao je ogroman i težak posao. Na tom delu pruge neprijatelj je pri odstupanju izvršio teška rušenja. Naročito je nastradala stanica Uzlova. Zgrade su bile popaljene. Stanične vazdušne instalacije, telegrafski i telefonski aparati su bili razbijeni. Više od dve stotine skretnica bilo je dignuto u vazduh.

Da bi izvršili borbeni zadatak fronta u tako kratkom roku, inženjeri, tehničari i radnici voza radili su po dva i tri dana i noći ne zatvarajući oči.

Odredi voza su rešavali zadatke jedan za drugim. U toku pet dana, od 17. do 21. decembra, bio je uspostavljen odsek Rjažsk — Skopin — Kremljevo. Po opravljenim prugama odmah je prošao u novi rejon borbenih dejstava divizion oklopnih vozova. Odred za mostove je na tom odseku obnovio četiri mosta, među kojima veoma hitno most preko r. Verde na kraku pruge prema rudniku uglja »Pobednik«.

Posebna hitnost obnavljanja mosta preko r. Verde izazvana je time što je Kaširska električna centrala 18. decembra imala goriva još samo za jedan dan, što je pretilo prekidom rada električne centrale i neizvršenjem porudžbine za front od strane preduzeća. Moskovski komitet partije se obratio kolektivu voza sa pozivom da uspostavi most preko r. Verde za jedan dan. Rano ujutro 17. decembra održan je sastanak ličnog sastava odreda za mostove. Na poziv Moskovskog komiteta partije svih 42 radnika, tehničara i inženjera jednoglasno su odlučili: raditi bez predaha dok preko mosta ne pređe kompozicija sa ugljem, i to tako da svaki pojedinac u smeni izvršava najmanje dve norme.

»Ujutro 17. decembra — seća se načelnik odreda I. S. Genfer — pristupili smo radu na tom objektu i završili opravku mosta u toku dana 18. decembra. Čim smo se sklonili sa koloseka, železničari moskovsko-donbaske

pruge su dopremili 75 vagona na utovar uglja za Kaširu. Ljudi su radili sa velikim entuzijazmom, zbog toga što su shvatili šta bi značilo za Moskvu kada bi se rad Kaširske električne centrale prekinuo makar i za jedan čas.³²

Uspešno je obnovljen saobraćaj i na odseku Pavelec — Uzlova. Prvog januara 1942, u 9 časova ujutro, sa stанице Epifanj na stanicu Uzlova stigao je prvi vojni ešelon.

Opravku moskovsko-donbaske pruge na odseku Rjažsk — Skopin — Uzlova, kolektiv vojnog voza za uspostavljanje saobraćaja takođe je izvršio do roka. Početkom februara, obaveštavajući o tome Moskovski komitet partije i Narodni komesarijat saobraćaja, radnici i rukovodioci voza uzeli su na sebe socijalističku obavezu da će u čast 24-godišnjice Sovjetske armije obnoviti najteži deo pruge od 100 do 150 km.

Noću 11. februara 1942. voz je otiašao na Kalinjinski front. Naredbom vojnog saveta Fronta kolektiv voza je bio dužan da uspostavi za naše trupe izuzetno važan odsek kalinjinske pruge Toržok — Seližarovo — Sobлаго i da podigne 66-metarsku konstrukciju mosta preko r. Tverca, na Oktobarskoj pruzi. Rad je počeo 16. februara. Zajedno sa železničarima radilo je oko 750 kolhoznika, koji su ovde došli na poziv Kalinjinskog oblasnog komiteta partije i Političke uprave Kalinjinskog fronta.

Zadatak fronta je bio izvršen. Bez obzira na surove uslove zime i neprekidne nalete neprijateljeve avijacije, odsek pruge Toržok — Seližarovo — Soblagо bio je obnovljen za tri nedelje. Za taj minimalno kratak rok graditelji su uspeli da polože više od 20 km nove pruge, oprave oko 4 km starog koloseka koji je bio oštećen za vreme rušenja pruge, uspostave 32 km telegrafsko-telefonske linije, obezbede snabdevanje vodom na stanci Seližarovo, sagrade četiri mosta raspona od 8 do 14 dužnih metara, most preko r. Volge raspona 74 dužna metra i da podignu 66-metarsku konstrukciju mosta preko r. Tverca.

³² ОРФ ИИ АН СССР, разд. V, ф. 13, д. 18, л. 1.

Nastojeći da što brže uspostave kretanje vozova na frontovskim magistralama, graditelji su pokazali u svome radu ne samo upornost i organizovanost, već i naprednim sovjetskim ljudima svojstveno novatorstvo. Tako je, na polaganju koloseka Seližarovo — Sobago bila primenjena kao privremena mera polaganje koloseka sa nabijanjem snega: »Primena tog načina — piše načelnik voza M. A. Medvedov — omogućila je da se za dva do tri puta smanji radna snaga (prosečno 100—125 radnih dana na kilometar) i da se sasvim oslobodimo od izvršenja u zimskim uslovima najtežih radova oko utovara, istovara i čišćenja sa pruge smrznutog balasta ili šljake.

Učvršćivanje koloseka snegom potpuno je likvidiralo zavisnost toka radova od pristizanja materijala ili šljake i dozvolilo je mnogim ekipama da obezbede tempo polaganja pruge od 4 km za 24 časa. Pored toga, taj način rada je omogućio da se na delu obnovljene pruge (u prvim danima njenog korišćenja) ne prevozi nepotrebni balast, već da se u najkraćem roku počne sa njegovom eksplatacijom za prevoženje vojnih tereta.«³³

Kolektiv vojnog voza za uspostavljanje saobraćaja razradio je i uspešno primenio način ispravljanja šina pomoću pneumohidrauličnih dizalica. Na Kalinjinskoj pruzi na taj način je odred za puteve ispravio i postavio na kolosek 757 komada (oko 4 km) dignutih u vazduh i oštećenih šina.

U uspostavljanju linija veze naše su široku primenu čelične stege za spajanje pokidanih vodova. Ta jednostavna naprava, koju može da izrađuje svaka kovačnica, omogućila je vezistima da uštede mnogo obojenih metala, toliko potrebnih za odbranu zemlje.

Vojni voz za uspostavljanje saobraćaja Moskovskog čvora svojim samopregornim radom ukazao je trupama na zapadnom pravcu neocenjivu pomoć. Brzo uspostavljući železnički saobraćaj na teritoriji oslobođenoj od nemackih fašističkih okupatora, on je doprineo uspehu naših trupa u razbijanju neprijateljevih armija kod Moskve.

³³ ОРФ ИИ АН СССР, разд. V, ф. 13, д. 19, л. 2.

Snagama vojnog voza za uspostavljanje železničkog saobraćaja moskovskog železničkog čvora, uz aktivno učešće kolhoznika, obnovljene su desetine železničkih mostova i stanica, stotine kilometara pruge i linija veze na frontovskim prugama — moskovsko — rjazanskoj, donbaskoj, kalinjinskoj i oktobarskoj. Samo na teritoriji Moskovske oblasti bilo je obnovljeno 450 km železničke pruge i 400 km linija veze.

Briga Moskovljana o armiji i njenim vojnicima ispoljavala se na najraznovrsnije načine. Više od 200 hiljada žena glavnog grada, aktivistkinja gradskog komiteta za pomoć ranjenim, radilo je u bolnicama, bavilo se izradom i prikupljanjem darova i tople odeće za vojнике na frontu, ukazivalo pomoć ratnim invalidima i porodicama poginulih. Na njihovu inicijativu organizovane su društvene radionice za opravku vojničkih uniformi. U tim radionicama i kod kuće radilo je 35 hiljada žena — članova Osoaviahima. U toku zime 1941/42. one su opravile više od 300 hiljada šnjela, pantalona, bluza i druge odeće.³⁴

U moskovskim bolnicama radili su poznati predstavnici sovjetske medicine: akademik N. N. Burdenko, akademik M. I. Averbah, profesor A. V. Višnjevski, profesor (sada akademik) A. N. Bakuljev i drugi. Razvijajući medicinsku nauku i usavršavajući praksu lečenja, oni su obezbeđivali visokokvalifikovanu dijagnostiku i hiruršku obradu ranjenih.

U Prvoj gradskoj bolnici A. N. Bakuljev je sa velikim uspehom razradio i primenio metod operacije pri ranjavanju lobanje i mozga. U bolnici Botkina profesor Frumkin je izvodio plastične operacije i obnavljanje povređenih organa. U pokretnoj bolnici br. 4.633, pod rukovodstvom profesora Temkina, vršeno je kompleksno lečenje gluvo-nemih usled kontuzije. Iskustvo te bolnice bilo je zatim uvedeno u praksu četiri specijalističke bolnice Sanitetske uprave Zapadnog fronta.

³⁴ ОРФ ИИ АН СССР, разд. V, ф. 13, д. 23, л. 13.

Uvođenjem novih metoda lečenja i pažljivom negom bolesnika omogućeno je brzo ozdravljenje ranjenika i njihovo vraćanje u jedinice.

Veliki društveno-politički značaj imalo je pokroviteljstvo preduzeća i ustanova nad bolnicama. Moskovska partijska organizacija i Moskovski sovjet posvećivali su toj meri veliku pažnju. Pitanja rada pokroviteljstva razmatrana su u osnovnim partijskim organizacijama, na biroima rejonskih i gradskih komiteta partije, prezidijuma rejonskih i gradskog sovjeta deputata radnih ljudi i na skupovima radnika i službenika.

Kao pokrovitelji bolnica, preduzeća su im ukazivala raznovrsnu pomoć. Posećujući ranjene vojnike, radnici i službenici i njihove žene i deca pričali su im o radnim podvizima pozadine. Priredjivane su večeri samodelatnosti radnih kolektiva i umetnički koncerti. Ranjeni borci, komandiri i politički radnici toplo su se izjašnjavali o očinskoj brizi radnih ljudi Moskve i Moskovske oblasti.

Tako je grupa vojnika koja se izlečila posle ranjavanja pisala svojim pokroviteljima — fabrici »Srpski i čekić«: »Draga braćo i sestre! Posle kraćeg boravka u vojnoj bolnici ponovo se vraćamo na front. U naše žile je ulivena vrela krv naše braće i sestara, dobrovoljnih davalaca krvi. Sada smo kao i pre zdravi, snažni, spremni za nove borbe sa podmuklim neprijateljem, spremni da ga razbijemo i pobedimo. Strasna želja da se što pre vratimo na vatrenu liniju, brižljiva nega i izvrsna lekarska pomoć ubrzali su isceljenje naših rana.«³⁵

Vojnici su pisali da bi želeli da posete zavod o kome su tako mnogo slušali, ali da u ovom momentu ne mogu ispuniti tu želju. »Vreme je sada ratno, teško, i treba da se što pre vratimo na vatrenu liniju u svoje jedinice, kod svojih ratnih drugova.«³⁶ Oni su uveravali kolektiv zavo-

³⁵ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 16, лл. 7, 8.

³⁶ ОРФ ИИ АН СССР, разд. IX, ф. 25, д. 6а, л. 43.

da da će časno izdržavati vojničku obavezu — ratovati ne štedeći krv i svoje živote za postizanje potpune pobjede nad neprijateljem.

Pomoć Moskve frontu i veza radnih ljudi glavnog grada sa vojnicima zapadnog pravca bila je svestrana i raznovrsna. Od samog početka otadžbinskog rata uspostavljena je stalna razmena pisama. Vojnici su u pismima i proglasima pričali kolektivima preduzeća i ustanova glavnog grada o herojskoj borbi Sovjetske armije sa nemачkim fašističkim okupatorima. Radni ljudi Moskve govorili su borcima o svome radu i životu, o herojskim podvizima sovjetske pozadine.

Na front su upućivane delegacije sa poklonima. Trudbenici umetničkih i kulturno-prosvjetnih ustanova ukazivali su svakodnevnu pomoć jedinicama Sovjetske armije. O karakteru i obimu te pomoći ubedljivo govore sledeće cifre. U periodu herojske bitke kod Moskve kolektivi umetnika amatera, pozorišta i koncertne brigade glavnog grada i oblasti organizovali su na mobilizacijskim zborištima, u bolnicama i operativnim jedinicama Zapadnog fronta, Moskovske zone odbrane i Protivvazdušne odbrane Moskve više od 200 hiljada predstava, koncerata i umetničkih nastupanja.³⁷ Moskovski gradski agitacioni centar je u to vreme za 24 časa rasturio oko 500 hiljada plakata, parola, proglaša i brošura sa temama iz aktuelnih političkih događaja.³⁸

Nečuveni razmah je dobila akcija o prikupljanju poklona za front pred Novu godinu i za 24-godišnjicu Sovjetske armije. Na zborovima radnika, kolhoznika, službenika i inteligencije birani su istaknuti proizvođači i društveni radnici u delegacije za odlazak u operativne jedinice, razmatrana su pisma u kojima su radnici pozadine izveštavali vojnike o svom radu i pozivali ih da još odlučnije tuku neprijatelja.

³⁷ ОРФ ИИ АН СССР, разд. IX, ф. 25, д. 6а, л. 43.

³⁸ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, оп. 18, д. 4, л. 5.

Tako je za Novu godinu i 24-godišnjicu Sovjetske armije bilo obrazovano više od sto delegacija Moskovljana, od čega 19 komsomolskih.³⁹ Delegacije su posetile stotine jedinica operativne vojske i boravile na isturenim položajima kod pešadinaca i artiljeraca, kod tenkista i konjnika, kod avijatičara i pionira. Razgovarali su sa borcima, starešinama i političkim radnicima. Tamo, u rovovima, skloništima i na aerodromima uručivani su pokloni i pisma slavnim herojima moskovske bitke. Branioci glavnog grada dobili su od radnih ljudi Moskve i Moskovske oblasti više od 150 hiljada individualnih pošiljki i pisama. Komso-molska i druge omladinske delegacije uručile su vojnici-ma, pored 30 hiljada poklona, 2 hiljade pari smučki.⁴⁰

Za vreme tih opštenarodnih praznika na frontu kod Moskve boravile su, takođe, i delegacije radnih ljudi Kazahstana i srednje Azije, Urala, Sibira i Zavoložja. Jedincima Kalinjinskog, Zapadnog i Jugozapadnog fronta dopremljeni su čitavi ešeloni sa poklonima. Posete delegacija radnih ljudi operativnoj vojsci imale su veliki uticaj na učvršćenje moralno-političke povezanosti fronta i pozadine. Vojnici, osećajući očinsko staranje radnih ljudi pozadine o njima, još upornije su se borili sa neprijateljem. Trudbenici pozadine, upoznajući bolje preko svojih delegacija potrebe armije, ulagali su još veće napore da bi snabdeli front svim što je neophodno za uspešno vođenje rata.

Neprekidna veza između pozadine i fronta, koja je stalno jačala, bila je jedan od izvora priliva novih snaga i u redove vojnika na frontu i u redove radnih ljudi u pozadini. Jedinstvo fronta i pozadine, duboko saznanje o internacionalnoj odgovornosti za odbranu socijalističke otadžbine bili su ta pokretačka snaga koja je rađala heroizam miliona sovjetskih ljudi.

Dobivši poklone, vojnici 3. moskovske komunističke divizije su pisali: »Moskvo, voljena Moskvo! Ti si rodila našu diviziju u teškim danima. Ti si nas poslala da kao

³⁹ Isto.

⁴⁰ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 108052, д. 7, лл. 284, 285.

nesavladiv zid pregradimo put hitlerovskoj zveri!... Nas je mnogo puta smrt sretala u boju. Ona je nošena letom zrna i granata. Ali, mi smo se borili za domovinu i za svoju čast, pamteći tvoju naredbu. Veruj, draga Moskvo, mi ćemo pobediti!«⁴¹

Obraćajući se svojim zemljacima, vojnici 2. moskovske komunističke divizije su pisali: »U strašnim oktobarskim danima rodila se naša 2. moskovska, sada 129. strelička divizija. U tim danima Moskva nas je stvorila. Ona nam je dala u ruke oružje i prvoklasnu tehniku. Slavni radnici, intelektualci, radni ljudi glavnog grada stupili su u naše redove. Moskovski komitet SKP(b), Moskovski sovjet i moskovske organizacije su nam pomogle. Tih dana je naša divizija prvi put stupila u borbu i tukla Nemce kod Moskve i produžavala da ih tuče i sada u zoni Severozapadnog fronta.«⁴²

U pismu se podrobno govorilo o pređenom putu, o borbenom kaljenju ličnog sastava divizije, o tome da su u diviziji izrasle desetine i stotine ovdašnjih boraca i starešina. Moskovljani Žukov, koji je do rata radio kao konstruktor u jednoj fabričkoj proizvodnji, sa grupom boraca — izviđača u selo koje su bili zauzeli hitlerovci i uništio mnoge njihove vojнике i oficire. Crvenoarmejac Perevožčikov, bivši radnik fabrike kugličnih ležajeva, uništio je više od 30 okupatora. Moskovljani Hvatkov uništio je 47 neprijateljevih vojnika i oficira. Vodnik Kvašnjin, predvodeći omanju grupu boraca, odbio je tri juriša trostruko jačeg neprijatelja. Hitlerovci su izvukli mitraljez na uzvišenje i otvorili vartu na grupu sovjetskih vojnika. Tada je Kvašnjin dopuzio do mitraljeza, bombom uništio mitraljesku poslugu i iz nemačkog mitraljeza otvorio vatru na neprijatelja. Lovac tenkova Solovjev sa svojom poslugom u jednoj borbi je uništio tri nemačka srednja tenka i 30 fašističkih automatičara.

Izveštavajući o svojim herojskim borbenim dejstvima, vojnici Moskovske divizije čvrsto su uveravali radne ljude

⁴¹ Isto, оп. 4416, д. 6, лл. 64, 220.

⁴² Архив МОССОВЕТА, оп. 3, д. 13, л. 1.

glavnog grada da će neprestano uvećavati svoje uspehe i da će osvojiti visoko gardijsko zvanje. »Mi vam se ku-nemo — pisali su oni na kraju pisma — da ćemo časno ispuniti svoj dug prema Moskvi, prema našem narodu«.⁴³

Moskva je odgovarala herojskim braniocima domovine udarničkim radom, stalnim porastom proizvodnje vojnih proizvoda, brigom o porodicama ratnika, o njihovim ženama i deci, očevima i majkama. Zavodi i fabrike Moskve su izveštavali front o svojim radnim uspesima. U izveštaju fabrike »Srp i čekić« govorilo se o tome da su prvih dana otadžbinskog rata odabrani ljudi iz fabrike otišli na front. Na bojnom polju herojski je branio otadžbinu od neprijatelja istaknuti varilac čelika u fabrici Grebeškov, valjaoničar stahanovac Brikov, stahanovci valjaoničkog pogona — tri sina i zet kadrovika zavoda Abrama Nikitovića Čencova, bivši predsednik zavodskog komiteta, pitomac zavoda Pjotr Fedulov i mnogi drugi.

U pismu se govorilo kako fabrika, savladavajući neverovatne teškoće, ispunjava svoj zadatak, uzdiže nove kadrove, popunjava redove Komunističke partije najboljimá u proizvodnji i stalno postiže nove uspehe na frontu rada. Velika parola partije »Sve za front, sve za pobedu«, duboko je prodrla u srce svakog radnika. »Mi — pisali su radnici fabrike — dajemo ne samo desetine i stotine tona visokokvalitetnog metala i druge ratne proizvode, već posle radnog dana naše smene se u celini postrojavaju u borbene vrste, idu na fabričko strelište i uče se da tačno gađaju u metu, kako bi u slučaju potrebe isto tako precizno ubijali neprijatelja«.

Završavajući pismo, kolektiv fabrike je uveravao da je snažan i spremjan da »do kraja brani svoje tekovine stečene u oktobru 1917. godine, da daje sve svoje snage za domovinu, za Partiju. Pobeda će biti naša!«⁴⁴

Važan događaj u životu Moskovske partijske organizacije i svih radnih ljudi glavnog grada bilo je socijalističko takmičenje u čast 24-godišnjice Sovjetske armije. Njegovi

⁴³ Архив Моссовета, д. 1, л. 1.

⁴⁴ Исто, оп. 3, д. 1, лл. 2—5.

začetnici, komsomolske i druge omladinske brigade fabrike automobila, pojavili su se u januaru 1942. Patriotska inicijativa pripadnika fabrike automobila, koju je odobrio i podržao Moskovski komitet partije i vojni savet Zapadnog fronta, uskoro se pretvorio u snažan pokret koji je zahvatilo radne ljude cele zemlje. U borbi za što brže izvršavanje ratnih zadataka, za ostvarenje ratne proizvodnje preko plana, mnoga preduzeća Moskve su pre roka završila svoj proizvodni plan za januar i februar i dala frontu milione rubalja dopunskog naoružanja. Inicijatori takmičenja — radnici fabrike automobila — su za ta dva meseca izradili preko plana minobacače za deset divizija.⁴⁵

Moskovski gradski komitet Komsomola prvih dana marta, u izveštaju načelniku političke uprave Zapadnog fronta, saopštavao je da su komsomolske organizacije i omladina glavnog grada izradili preko plana i predali frontu agitacionu eskadrilu od tri aviona PO-2, 53-automobila, razglasnu stanicu koja košta 15 hiljada rubalja i agitacioni voz; da su sakupili i uputili u razne jedinice i bolnice 50 hiljada knjiga, iz oblasti beletristike i političke literature, i 600 muzičkih instrumenata; da su izradili i poslali trupama 400 hiljada proglaša, plakata i brošura, 200 hiljada kesa za duvan i 400 hiljada koverata za pisma.⁴⁶

U periodu protivofanzive i zimskog napredovanja 1941/42. Moskva i moskovska oblast su poslale za popunu jedinica zapadnog pravca nove odrede svojih odabranih sinova i kćeri. U razbijanju nemačkih trupa na poljima Podmoskovlja učestvovali su komsomolski bataljoni, koje je formirao Moskovski komitet Komsomola po odluci CK VLKSM donetoj 21. januara 1942.

U oslobođenju Volokolamska zajedno sa trupama uzelo je učešća 200 stanovnika tog rejona, koje su mobilisali mesni partijski organi i organi vlasti i uključili ih u operativne jedinice.⁴⁷ Borci iz nove popune izbacivali su nemačkog okupatora sa Ludine Gore, iz Hvorostina, Ivanov-

⁴⁵ ОРФ ИИ АН СССР, разд. IX, ф. 25, д. 6а, лл. 45—47.

⁴⁶ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 4416, д. 6, л. 12.

⁴⁷ Исто, л. 219.

skog, Vladičina i drugih naseljenih mesta, gde je neprijatelj pružao snažan otpor.

Prva gardijska motostreljačka moskovska divizija, odlikovana ordenom »Crvena zastava«, pokazala je i u napadima i u odbrani primere hrabrosti i visokog ratnog majstorstva. Samostalni mitraljeski bataljon »Moskovski sovjet«, u čijem sastavu su bili moskovski radnici, nemilosrdno je uništavao neprijatelja. Orden »Crvena zastava« Moskovskog sovjeta, uručenu bataljonu na istrijski dan 6. novembra 1941. na Sovjetskom trgu, vojnici-Moskowljani su pobedonosno proneli kroz surove bojeve Zapadnog fronta. U bici kod Moskve bataljon je časno izdržao teška iskušenja. Njegovi borci i starešine naučili su da slamaju neprijateljeve utvrđene položaje, da isteruju hitlerovce iz bunkera i utvrđenja, da ih umešno gone i da vode borbu za potpuno uništenje žive sile i tehnike neprijatelja. Bataljon je od 6. decembra 1941. do 6. januara 1942. učestvovao u oslobođenju desetaka naseljenih mesta i uništoio je više od 600 hitlerovaca.⁴⁸ Pri oslobođenju grada Malojaroslaveca posebno su se istakli i bili su nagrađeni vladinim nagradama: major Korotejev, kapetan Keseljman, kapetan Kozljuk, poručnik Nikitin, vodnik Kolosnikov; crvenoarmejci: Feoktistov, Vjazovecki, Frolov i mnogi drugi.

Divizije narodne odbrane i divizije komunista, stupivši u borbenu dejstva na prilazima Moskvi, prešle su dug i težak put ovenčan slavom mnogobrojnih bojeva i bitaka. U sastavu 33. armije slavni borbeni put prošle su 173. i 174. divizija narodne odbrane. Za primerno izvršavanje borbenih zadataka one su dobile gardijska zvanja i odlikovane su ordenima »Crvena zastava«.

Dobrovoljačke divizije komunista, koje su kod Moskve stekle borbeno iskustvo, naredbom Državnog komiteta odbrane u januaru 1942. bile su preformirane u kad-

⁴⁸ Архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 92 оп. 2, д. 55, л. 8.

rovske divizije i upućene na Kalinjinski front. To visoko poverenje one su opravdala hrabrom borbom sa neprijateljem.

Hrabro se tukla na poljima Podmoskovlja i 2. kasnije 129. streljačka divizija. Posle razbijanja neprijateljevih trupa kod Moskve, ona je učestvovala u rejonu Demjanska u teškim bojevima trupa Severozapadnog fronta protiv 16. nemačke armije. U 1943. divizija se herojski ponela pri oslobođenju grada Orela i dobila je naziv »Orelska«. U 1945. godini ona je učestvovala u zaузimanju nemačkog grada Frankfurta na Odri i u jurišu na prestonicu Nemačke — Berlin. Za 4 godine rata divizija je učestvovala u oslobođanju 2.145 naseljenih mesta.⁴⁹ Za primerno izvršavanje borbenih zadataka, divizija je odlikovana ordenom »Crvena zastava« i ordenom Kutuzova II reda. Njenih 14 vojnika Moskovljana dobilo je zvanje heroja Sovjetskog Saveza.

Slavni borbeni put od Moskve do zidina Lenjingrada, od Luge do Pskova, od reke Velike do Tarte i Volge, prošla je i 3. kasnije 130. i 53. gardijska tartuska streljačka divizija. Više od 45 hiljada neprijateljevih vojnika i oficira našlo je smrt od vatre i bajoneta gardista. Artiljerci, pešadinci i protivtenkovci divizije uništili su i zapalili 109 tenkova i 34 samohodna oruđa neprijatelja. Protivavionci i pešadinci oborili su 32 neprijateljeva aviona.⁵⁰

Četvrta streljačka divizija, koja se herojski borila pod zidinama Moskve, u martu 1942. je učestvovala u razbijanju 16. nemačke armije. U decembru te iste godine ona je dobila zvanje gardijska. Moskovski komitet partije, u telegramu upućenom komandantu divizije gardijskom pukovniku Romanovu, njegovom zameniku za politički rad gardijskom pukovniku Lazarevu i načelniku političkog odeljenja gardijskom pukovniku Birjukovu, pisao ie: »Moskovljani srdačno pozdravljaju borce, starešine i političke radnike povodom dobijanja visokog gardijskog zvanja i

⁴⁹ Архив Моссовета, оп. 3, д. 3, л. 3.

⁵⁰ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 26, л. 5.

preformiranja divizije u 56. gardijsku streljačku diviziju. To visoko zvanje divizija je dobila za nepokolebljivost, hrabrost i odvažnost, za disciplinu i organizovanost ličnog sastava, za smelost i heroizam pokazane u bojevima sa nemačkim fašističkim osvajačima. Vaša divizija je ponikla od dobrovoljaca — Moskovljana u surovim oktobarskim danima prošle godine. Za to vreme ona je prošla slavni put i Moskovljani se sa pravom ponose njenim borbenim uspesima.«⁵¹

Slavni sinovi i kćeri Moskve i Moskovske oblasti herojski su se borili sa neprijateljem ne štedeći svoju krv i živote. Mnogi od njih su pali smrću hrabrih. Domovina je visoko ocenila ratne podvige vojnika — Moskovljana. U godinama velikog otadžbinskog rata 514 stanovnika Moskve i 375 stanovnika Moskovske oblasti dobili su zvanja heroja Sovjetskog Saveza.⁵² Među njima su udostojeni tog zvanja po dva puta: A. V. Alelujuhin, V. I. Popkov, G. M. Paršin i M. V. Kuznjecov.

Moskovljani su se pokazali istinskim patriotima domovine pri razbijanju nemačkog okupatora na prilazima sovjetskom glavnem gradu. Pod rukovodstvom Komunističke partije oni su zajedno sa celom zemljom herojski pomagali Sovjetskoj armiji u uništavanju neprijatelja i postizanju velike pobjede.

Za odbranu Moskve podigao se ceo sovjetski narod, nadahnut i rukovođen partijom komunista. Radni ljudi glavnog grada i Moskovske oblasti mogu sa ponosom reći da u opštenarodnom izvojevanju pobjede nad neprijateljem imaju veliki i značajan udeo. Veliki podvig Moskovljana, ostvaren u strašnim danima bitke kod Moskve, večno će živeti kao uzvišeni primer hrabrosti, nepokolebljivosti i odanog služenja svojoj socijalističkoj domovini.

⁵¹ Архив Моссовета, оп. 3, д. 4, л. 1.

⁵² Архив ИМЛ, ф. 83, оп. 1, д. 981, л. 1.

Glava osma

VOJNI I POLITIČKI REZULTATI BITKE KOD MOSKVE

Velika bitka kod Moskve završila se bojevima sovjetskih trupa na položajima dostignutim krajem januara 1942. godine, na odstojanju od 120 do 140 km zapadno od glavnog grada.

U toku, po opsegu i rezultatima, ogromne borbe Sovjetska armija je osujetila planove nemačkog komandovanja, koje je računalo da će brzim zauzimanjem Moskve srušiti sovjetsku državu i zauzeti glavni grad SSSR-a. Oružane snage fašističke Nemačke, koje su za kratko vreme pre toga razbile armije mnogih kapitalističkih država, pretrpele su krupan vojni poraz.

U toku protivofanzive kod Moskve, Sovjetska armija je razbila 11 tenkovskih, 4 motorizovane i 23 pešadijske divizije neprijatelja.¹

Kao što je poznato, na moskovskom pravcu neprijatelj je koncentrisao krupne snage svojih trupa. Ovamo su prebacivane rezerve i pojačanja iz Francuske, Belgije, Holandije, Italije, Mađarske i Norveške. Samo u vremenu od decembra 1941. do aprila 1942. godine nemačko komandovanje je prebacilo na sovjetsko-nemački front ukupno preko 40 različitih divizija (39 divizija i 6 brigada).² Nemačko komandovanje je hvalisavo davalo izjave o brzom padu Moskve. U planovima jesenjih operacija 1941. neprijatelj je davao centralno mesto zauzimanju Moskve,

¹ Vidi Вторая мировая война 1939—1945 гг., стр. 276.

² Вторая мировая война 1939—1945 гг., стр. 281.

računajući da će njenim padom rat biti brzo završen.³ Ali, neprijatelj je pogrešio u računu. Blagodareći besprijemnom heroizmu sovjetskog naroda, preimućstvu našeg sovjetskog društvenog i državnog uređenja, mudrom rukovodstvu naše Komunističke partije i sovjetske vlade i hrabrosti sovjetskih oružanih snaga, neprijatelj je, zimi 1941., kada su se njegove trupe nalazile na prilazima Lenjingradu i u Donbasu, zaustavljen pred Moskvom. Sem toga, sovjetske oružane snage su nanele udare neprijatelju kod Tihvina i kod Rostova na Donu. Te pobede su oduševile sovjetski narod i bile su vesnici poraza neprijatelja kod Moskve.

Sovjetski ratnici Zapadnog, Kalinjinskog, Jugozapadnog i drugih frontova, divizija i odreda narodne odbrane, partizani Moskovske, Tulske, Kalinjinske, Kalužske i Brjanske oblasti, prezirali su smrt i ispoljavali masovni heroizam, uništavali neprijatelja danju i noću i u neravnoj žestokoj borbi razbili ga pred Moskvom.

Umesto izbjanja na Volgu i ka Uralu, kako se predviđalo planom »Barbarosa«, nemačke fašističke trupe su pod udarima Sovjetske armije bile odbačene od Moskve, u koju su se već spremale da uđu.

Od nemačkog okupatora bile su potpuno oslobođene Moskovska i Tulska oblast, 50 gradova i 11 hiljada drugih naseljenih mesta. Herojska Sovjetska armija produžavala je uporne borbe sa neprijateljem, stalno oslobađajući nove delove sovjetske teritorije i stotine hiljada sovjetskih građana, koji su se privremeno našli u fašističkom ropstvu.

Nemački okupatori pretrpeli su ogromne gubitke u živoj sili i tehnici. »... Za dalje vođenje borbenih dejstava rezultat... zimske kampanje imao je ubitačne posledice« — pisao je Tipelskirh.⁴

³ Vidi Р. Малиновский. Двадцатилетие начала Великой Отечественной войны. „Военно-исторический журнал“, № 6, 1961, стр. 7.

⁴ К. Типпельскирх. История второй мировой войны. Изд-во Иностранной литературы, М., 1956, стр. 206.

»Mač odmazde bio je isukan«,⁵ — pisao je Tipelskirh, opisujući početak protivofanzive sovjetskih trupa.

»Sila udara Rusa i razmah te protivofanzive bili su takvi da su pokolebali front na znatnoj širini i zamalo doveli do nepovratne katastrofe«.⁶

Tako je Sovjetska armija, u zimskoj kampanji 1941/42, postigla značajne strategijske uspehe.

Bitka kod Moskve ušla je u istoriju velikog otadžbinskog rata kao jedna od svetlih stranica herojske borbe sovjetskog naroda za svoju državnu nezavisnost, za čast i slobodu svoje socijalističke otadžbine.

Na poljima Podmoskovlja i pod zidinama Moskve neprijatelj je našao na odlučan otpor sovjetskih trupa i hitlerovska armija je pretrpela težak poraz. Ogoromni gubici u ljudstvu i tehnički propast Hitlerovih praznih izjava o tome da će Moskvu biti zauzeta prvi put su ozbiljno poljuljali moral nemačkih trupa.

Hitlerovi vojnici i oficiri su se uverili, da rat sa Sovjetskim Savezom nimalo ne liči na borbena dejstva na bojištima zapadnih ratnih pozornica i da svaki korak napredovanja po sovjetskoj zemlji treba platiti velikim gubicima u ljudstvu i borbenoj tehnički.

Poraz neprijateljevih trupa u bici za Moskvu pokazao je da je nada u iznenadni napad propala i da će od sada Nemačka morati da vodi dugotrajan rat, za koji njeni armiji nije bila spremna.

Isto tako značajna posledica poraza hitlerovaca kod Moskve bila je ta važna okolnost što je Sovjetska armija, prelazeći iz odbrane u napad, privremeno isčupala strategijsku inicijativu iz ruku osvajača.

Velika pobeda kod Moskve još više je nadahnula celu Sovjetsku armiju i ceo sovjetski narod za borbu sa neprijateljem do potpune i konačne pobjede.

⁵ Итоги второй мировой войны. Сборник статей. Изд-во иностранной литературы, стр. 79.

⁶ К. Типпельскирх. История второй мировой войны, стр. 201.

Poraz nemačkih trupa kod Moskve bio je snažan podstrek za rasplamsavanje borbi ugnjetenih i porobljenih naroda od hitlerovske Nemačke. Još više su ojačali pokreti otpora u zemljama koje su se nalazile pod fašističkim jarmom — u Francuskoj, Belgiji, Jugoslaviji, Grčkoj, Poljskoj i Čehoslovačkoj. Akti sabotaže sve češće su zapažani u Bugarskoj, Holandiji i Norveškoj. Rasle su simpatije i podrška svih slobodoljubivih naroda prema Sovjetskom Savezu — zemlji koja je nanela hitlerovcima prvi veliki poraz u II svetskom ratu.

Pobeda kod Moskve veoma je uticala na dalje političko grupisanje snaga na međunarodnoj areni. Saveznici hitlerovske Nemačke — imperijalistički Japan i Turska — pod uticajem te pobeđe nisu se odlučili da napadnu na Sovjetski Savez. Snažna koalicija koja je osnovana zaključenjem anglo-sovjetskog sporazuma počela se popunjavati novim učesnicima. Postignut je sporazum između SSSR-a i Poljske, između SSSR-a i Čehoslovačke; potpuno su uspostavljeni normalni diplomatski odnosi SSSR-a sa Jugoslavijom,* Belijom i Norveškom čije su teritorije bile okupirale nemačke trupe.

Pobeda kod Moskve — herojska stranica vojne istorije našeg naroda — nije bila ni čudo, ni slučajnost, kako su je pokušavali tada objasniti politički funkcioneri i vojni stručnjaci kapitalističkih država, a u prvom redu vladajući krugovi SAD i Velike Britanije. U osnovi istorijske pobeđe kod Moskve ležali su nepokolebiva čvrstina i moć sovjetskog društvenog i državnog uređenja i veličanstveni heroizam sovjetskog naroda i njegovih oružanih snaga.

Organizator i inspirator borbe Sovjetske armije i celog sovjetskog naroda u bici kod Moskve bili su Komunistička partija, koja je obezbedila da se mobilišu svi izvori zemlje za razbijanje neprijatelja, a takođe i izvanredno jedinstvo sovjetskog naroda u ostvarenju toga zadatka.

»Smrtna opasnost koja je visila nad Moskvom zahtevala je od Partije, naroda i armije ogromnu izdržljivost,

* Reč je o izbegličkoj vlasti u Londonu!

prisebnost i krajnje naprezanje snaga. Samo zahvaljujući tome što je Partija u taj, za domovinu sudbonosni momenat, znala da u kratkom roku mobiliše sve snage za odbranu Moskve, napredovanje neprijatelja uspelo se zaustaviti krajem novembra.⁷

Najbolji pokazatelj jedinstva Partije i naroda bio je ogroman porast njenih redova. U prvih šest meseci rata, kada su se odvijali surovi bojevi i bitke kod Lenjingrada, Kijeva, Donbasa, Smolenska i Moskve, u Partiju je stupilo više od 343 hiljade novih kandidata i članova, od čega u teritorijalne partitske organizacije 136 hiljada, a u vojne — 207 hiljada. U Partiju su stupali odabrani patrioti domovine — radnici, kolhoznici, sovjetski vojnici, napredna inteligencija.

Osećanje prijateljstva među narodima SSSR-a i sovjetski patriotizam koje je vaspitala i razvila Partija jasno su se ispoljili u heroizmu sovjetskih vojnika na frontu, kao i u samopregornom radu sovjetskih ljudi u pozadini. Pod rukovodstvom Komunističke partije glavni grad naše domovine — Moskvu branio je ceo sovjetski narod sa jedinstvenim nesavladjivim oduševljenjem. U najtežim danima i časovima za Moskvu, iz cele zemlje kao široka beskrajna bujica išla je na front popuna ljudima, oružjem, municijom.

Na takvo staranje domovine branioci Mosve odgovarali su herojskim podvizima na frontu. Narod nikad neće zaboraviti slavu vojnika i oficira 30. armije pod komandom generala D. D. Leljušenka, 1. udarne armije pod komandom general-potpukovnika V. I. Kuznjecova, ratnika 16. armije pod komandom general-potpukovnika K. K. Rokosovskog, 10. armije pod komandom general-potpukovnika F. I. Golikova, 316. streljačke divizije general-majora I. V. Panfilova, 2. gardijskog konjičkog korpusa general-majora L. I. Dovatora, 78. streljačke divizije general-majora A. P. Bjeloborodova, 1. gardijskog konjičkog

⁷ Р. Малиновский. Двадцатилетие начала Великой Отечественной войны. „Военно-исторический журнал“, № 6, 1961, стр. 8.

korpusa pod komandom general-majora P. A. Bjelova, 1. gardijske tenkovske brigade general-majora M. E. Katukova i drugih oficira i vojnika operativnih i združenih jedinica, divizija narodne odbrane, radnika tulskih fabrika, koji su se smelo tukli u neravnoj borbi sa neprijateljem.

Sovjetski narod će se uvek sećati besmrtnih legendarnih podviga heroja-panfilovaca, koji su dali svoje živote za domovinu, ali nisu pustili neprijatelja ka Moskvi, tenkiste Lavrinjenka, avijatičara komsomolca Talalihina, vodnika Ljubčenka i hiljade drugih patriota.

Pedeseta i 53. konjička divizija (komandanti divizija general I. A. Plijev i K. S. Melnjik), koje su bile u sastavu grupe general-majora Dovatora, za sve vreme borbenih dejstava na Zapadnom frontu pokazivale su stalnu visoku hrabrost, mnogo puta su odbijale napade nadmoćnijih snaga neprijatelja i same, prelazeći u napad, nanosile mu

Komandant 78. streljačke divizije general-major A. P. Bjeloborodov, stariji bataljonski komesar Nataličev i bataljonski komesar Spaski

poraze, hvatale zarobljenike i plenile trofeje. Naročito su bila smela dejstva divizija po izbijanju u pozadinu neprijatelja na daljim prilazima Moskvi (kod Skirmanova). Te divizije, kompletirane kubanskim kozacima, mnogo puta su unosile strah i trepet u neprijateljeve trupe.

316. Trista šesnaesta streljačka divizija generala I. V. Panfilova i 78. streljačka divizija generala A. P. Bjeloborodova od prvih dana boravka na frontu vodile su i danju i noću žestoke borbe na prilazima Moskvi, odbijajući napad odabranih fašističkih divizija. Mnogi borci i starešine tih divizija, imajući po nekoliko rana, nisu napuštali bojište do izvršenja borbenog zadatka. Istrajna i uporna borba jedinica tih divizija često je omogućavala komandi 16. armije da nađe uspešan izlaz iz teških i složenih uslova borbene situacije. Vera u svoje snage i uverenost u pobjedu omogućavale su herojskim divizijama da izvrše svaki zadatak koji pred njih postavi komanda.

Za pokazanu hrabrost u bojevima, za istrajnost, smerlost i heroizam celokupnog ličnog sastava, vojni savet Zapadnog fronta predložio je da se navedenim konjičkim i streljačkim divizijama dade naziv »gardijske« i da se odlikuju ordenom »Crvena zastava«.

Slični predlozi su bili dati i za druge jedinice.

Dodeljivanje jedinicama naziva »gardijske« još više je podizalo duh borbenog drugarstva i jedinstvo trupa. Ranjeni sovjetski vojnici, evakuisani u bolnice, molili su da se posle izlečenja vrate nazad u svoje jedinice, a ako im to nije uspevalo, pisali su pisma i žalbe komandi. Komandanti jedinica su rado pomagali veteranima da se vrate u svoje jedinice. Tako je komandant 1. gardijskog korpusa general P. A. Bjelov u jednom od svojih izveštaja komandantu Zapadnog fronta pisao da dobija mnoge opravdane žalbe od svojih potčinjenih u kojima se bolesni i ranjeni borci i starešine žale da ih posle ozdravljenja ne upućuju u njihove stare jedinice i molio je da se preko Generalštaba Crvene armije izda naređenje o tome da se svi vojni

pripadnici bivšeg 2. korpusa (1. gardijskog) i bivših 5. i 9. kd (1. i 2. gardijske kd) vrate u svoje jedinice. I borci su vraćani.

Mnoge hiljade vojnika i oficira koji su branili Moskvu bili su odlikovani ordenima i medaljama Sovjetskog Saveza. Sedamdeset i sedam vojnika koji su se posebno istakli postali su heroji Sovjetskog Saveza. Među njima je bilo pešaka, artiljeraca, tenkista, avijatičara, partizana. Najmlađem heroju bilo je 16, a najstarijem 60 godina.

U velikoj bici kod Moskve obogatila se sovjetska vojna nauka, poraslo je majstorstvo sovjetskog vojnog komandovanja i trupa. Sovjetska ratna veština pokazala je sjajne primere čvrste pozicione i istovremeno aktivne odbrane, o koju su se razbile prva i druga »generalna« ofanziva nemačkih armija na Moskvu.

Tajna koncentracija i razvoj strategijskih rezervi i priprema protivofanzive u složenim uslovima i u kratkom roku, karakterišu stepen zrelosti sovjetske ratne veštine.

Jedan primer zrelosti i stvaralačkog karaktera sovjetske ratne veštine bio je brzo stvaranje novih frontova i rasformiranje onih koji su postali nepotrebni. Tako su u cilju otklanjanja opasnosti koja je iskrsla na granici između Severozapadnog i Zapadnog fronta i na granici Zapadnog i Jugozapadnog fronta i radi jačanja odbrane na tim pravcima, po odluci Vrhovne komande brzo formirani novi frontovi — Kalinjinski i Brjanski. Kao nepotrebni bili su rasformirani Rezervni i raniji Brjanski front.

Visok nivo sovjetske ratne veštine karakterisao se takođe strategijskim sadejstvom na celom sovjetsko-nemačkom frontu u interesu ostvarenja osnovnog cilja — razbijanja Nemaca kod Moskve. Odbrana, a zatim i protivofanziva sovjetskih trupa kod Tihvina i Rostova na Donu vezale su zнатне snage nemačkih grupa armija »Sever« i »Jug« i nisu dozvolile da se delovi tih snaga prebace na moskovski pravac u cilju ojačanja grupe armija »Centar«.

U bici kod Moskve ispoljio se stvaralački karakter sovjetske ratne veštine i njeno preim秉stvo nad ratnom

veštinom neprijatelja. Samo falsifikatori istorije i naši neprijatelji mogu tvrditi da su osnovni uzroci poraza hitlerovskih agresora kod Moskve bili blato, jaki mrazevi, dubok sneg i slabe komunikacije. Ali zbog čega onda te okolnosti nisu smetale sovjetskim trupama da razbiju Nemce i odbace ih daleko na zapad?

Osnovni uzrok poraza nemačkih armija kod Moskve bio je, naravno, ne zima, već veština sovjetskih vojnih starešina i preimuprostvo borbenih kvaliteta sovjetskih trupa. To se naročito jasno vidi iz toga što je uspešno izvođenje protivofanzive kod Moskve počelo još onda kada su sovjetske trupe bile samo neznatno nadmoćne u ljudstvu i u nekim vrstama tehničkih borbenih sredstava.

U velikoj bici kod Moskve bilo je i nedostataku u oblasti sovjetske ratne veštine. Oni se objašnjavaju uglavnom nedostatkom dovoljnog borbenog iskustva komandnog sastava. Analiza i uzimanje u obzir nedostataka mogli su da se oni otklone u narednim operacijama Sovjetske armije.

Neocenjiv doprinos u odbrani Moskve dali su radni ljudi grada i oblasti. Moskovski oblasni i gradski komiteti Partije, pod rukovodstvom Centralnog komiteta Komunističke partije, objedinili su ratne i radne napore radnih ljudi grada i oblasti u svrhu razbijanja neprijatelja i prebacili su svoj rad na ratni kolosek.

Radni ljudi Moskve i Podmoskovlja su mnogo uradili za odbranu svoga slavnog grada. Radnici i radnice, kolhoznici i kolhoznice, inženjeri, tehničari i naučni radnici, domaćice i studenti uzeli su aktivno učešće u izgradnji odbrambenih objekata oko Moskve. Radni ljudi Moskve su za tu izgradnju utrošili više stotina hiljada radnih dana. Danju i noću, po jesenjoj lapavici i hladnoj cići, pod neprijateljevim bombardovanjem radni ljudi Moskve i njene oblasti gradili su utvrđenu zonu oko glavnog grada. Opšti obim izvršenih zemljanih radova prelazio je 4 miliona kubnih metara.

Radni ljudi Moskve pokazali su u odbrani glavnog grada visoku organizovanost, disciplinu, pedantnost u radu

i neobično savestan odnos prema izvršenju borbenih zadataka. Ti kvaliteti Moskovljana su se posebno snažno ispoljili u zaštiti grada od vazdušnih napada neprijateljeve avijacije i pri otklanjanju posledica vazdušnih napada.

Radni ljudi Moskve ukazali su veliku pomoć jedinica ma Sovjetske armije koje su neposredno branile glavni grad. Preduzeća koja nisu evakuisana počela su da u samom gradu proizvode municiju, oružje i opremu. Na hiljade radnika i radnica preduzeća glavnog grada i oblasti pokazivali su istinski radni heroizam, radili su neu morno danju i noću, nekad i pod bombama neprijateljevih aviona, u teškim uslovima života kakvi vladaju u gradu blizu linije fronta.

Radnici i radnice Moskve i oblasti snabdevali su pod moskovski front sve većim količinama oružja, municije i opravljeni su i obnavljali borbenu tehniku.

Moskovljani su ulagali sve svoje snage da bi ubrzali razbijanje neprijatelja na prilazima glavnom gradu. Za taj cilj oni su radili ne žaleći snage. Ako je bilo potrebno da se u pogonu radi petnaest časova — radili su petnaest. Ako je bilo potrebno da se nedeljom ne odlazi iz fabrike — nisu odlazili. Frontovske porudžbine izvršavane su tačno i na vreme. Od preduzeća Moskve i oblasti naša armija dobijala je ogromne količine municije, naoružanja i opreme. Za radne podvige bilo je odlikovano ordenima i medaljama mnogo hiljada moskovskih radnika, kolhозnika i intelektualaca.

Briga moskovskih radnika, kolhognika i intelektualaca o Sovjetskoj armiji ogledala se takođe u prikupljanju sredstava u fond odbrane domovine, kao i u prikupljanju darova sovjetskim ratnicima. Za 12. januar 1942. Moskovljani su uneli u fond odbrane domovine 121 milion rubalja i uputili u armiju stotine hiljada poklona.⁸

Kao odgovor na proglašenje Centralnog komiteta Komunističke partije i sovjetske vlade, hiljade Moskovljana je dobrovoljno stupilo u Sovjetsku armiju i u narodnu odbranu.

⁸ Vidi „Московский пропагандист“, № 8, 1947, стр. 26.

nu. Teškog leta 1941, kada su hitlerovske horde hrlile ka sovjetskom glavnom gradu, u Moskvi su za kratko vreme bile formirane dobrovoljačke divizije, koje su ušle u operativnu armiju. Kostur divizija narodne odbrane sačinjavali su komunisti. Iz pogona fabrike »Srp i čekić«, moskovske fabrike automobila »Dinamo« i drugih preduzeća koja su predstavljala ponos i slavu socijalističke Moskve odlazili su na front narodni dobrovoljci. Divizije narodne odbrane, koje su stvorile moskovske partijske organizacije, hrabro su se borile na frontu kod Moskve. Za istaknute borbene podvige kod Moskve 18. divizija moskovske narodne odbrane bila je, naredbom narodnog komesara odbrane, preformirana u 11. gardijsku diviziju, a u maju 1942. odlikovana je ordenom »Crvena zastava«. Nekoliko stotina boraca 110. i 113. divizije moskovske narodne odbrane odlikovano je ratnim ordenima: u 110. diviziji — 541 čovek, u 113. — preko 800 ljudi.

Moskovska partijska organizacija je mnogo učinila za stvaranje partizanskih odreda. U rejonima oblasti smeli i hrabri ljudi su išli u partizanske odrede, koji su razvili uništavajući rat u pozadini neprijatelja. Neobično veliku pomoć ukazali su partizani jedinicama Sovjetske armije za vreme protivofanzive naših trupa kod Moskve. Vlada je visoko ocenila požrtvovana dejstva moskovskih partizana i mnoge od njih za borbene podvige odlikovala ordenima i medaljama. Partizani Podmoskovlja — Kosmodemjanską, Gurjanov, Kuzin i Solnicev proglašeni su za heroje Sovjetskog Saveza. Ukupno 131 partizan je odlikovan ordenima i medaljama, ne računajući 332 čoveka koja su dobila medalju »Partizanu otadžbinskog rata« I i II stepena.

Moskovska komsomolska organizacija je po primeru partijske organizacije mobilisala i organizovala omladinu Moskve i Moskovske oblasti da ukaže svestranu pomoć frontu. Mnoge hiljade komsomolaca i omladinaca glavnog grada i oblasti herojski su se borili braneći voljeni glavni

grad od nemačkih osvajača. U fabrikama su mladići i devojke neumorno radili da bi snabdeli Sovjetsku armiju svim što joj je neophodno.

Herojski podvizi radnih ljudi glavnog grada u bici kod Moskve i u toku ostalih godina velikog otadžbinskog rata obeleženi su visokim vladinim nagradama. Sovjetska vlada je ustanovila specijalnu medalju »Za odbranu Moskve«. Uvođenje te medalje sovjetski ljudi su primili sa velikom radošću. Za aktivno učešće u odbrani glavnog grada medaljom »Za odbranu Moskve« bilo je nagrađeno preko milion ljudi.⁹ Nju nose sovjetski ratnici i radni ljudi glavnog grada koji su odbijali napade neprijatelja, gradili odbrambene objekte, učestvovali u protivvazdušnoj odbrani i oni koji su požrtvovano radili u fabrikama Moskve.

Ukazom Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta SSSR-a od 6. septembra 1947. godine bio je odlikovan i grad Moskva. »Za istaknute zasluge radnih ljudi Moskve za domovinu« — govorilo se u tom ukazu — »za junaštvo i heroizam pokazan u borbi sa nemačkim agresorima, za uspehe postignute u razvijanju industrije i kulture i u ostvarenju generalnog plana rekonstrukcije grada, u vezi sa osamstogodišnjicom grada Moskve, odlikovati Moskvu — glavni grad Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika ordenom Lenjina«.

Istorijska pobeda kod Moskve pokazala je veliku ulogu narodnih masa u savremenom ratu. Poraz neprijatelja na poljima Podmoskovlja — to je rezultat napora celokupnog sovjetskog naroda i njegovih naoružanih zaštitnika, rukovođenih Komunističkom partijom Sovjetskog Saveza. Svaki sovjetski čovek, ma gde on bio: na frontu, u fabrici, u kolhozu, ili u pozadini neprijatelja — starao se da doprinese svoj udio u opštoj stvari odbrane zemlje i uništenja neprijatelja.

Pobeda sovjetskih trupa kod Moskve bila je postignuta u teškim uslovima i za Sovjetsku armiju i za zemlju. Samo nesalomljiva volja naroda da bude slobodan, nje-

⁹ Vidi „Правда“, 7 септембра 1947 г.

gova zbijenost oko Komunističke partije i ogromna pre-
imućstva socijalističkog društvenog i državnog uređenja
obezbedili su nanošenje velikog poraza najsnažnijoj kapi-
talističkoj armiji koja do tada nije znala za neuspehe —
i to u trenutku kada je izgledalo da je blizu njen puni
trijumf.

Istorijska pobeda Sovjetske armije kod Moskve iz-
gleda još grandioznija ako se ima u vidu da su prvih
nedelja i meseci otadžbinskog rata sovjetski narod i nje-
gova armija morali da izdrže teška iskušenja, da oseće
gorčinu poraza i ozbiljnih neuspeha.

Pobeda sovjetskih trupa svedočila je o nepobedivoj
snazi naroda koji je stvorio novi društveni poredak, o
ljubavi sovjetskih ljudi prema svojoj velikoj domovini,
o njihovoj vernosti idejama izgradnje komunizma.

Veliki poraz nemačke armije kod Moskve i Tihvina,
i na drugim delovima sovjetsko-nemačkog fronta, znatno
je uticao na moralno stanje ne samo Hitlerovske armije,
već i celog nemačkog naroda. Dž. Fuler, karakterišući ne-
mačku pozadinu posle poraza fašističke armije kod Mo-
skve, navodi reči švedskog novinara Arvida Fredborga,
koji je tada živeo u Berlinu: »Uznemirenost se povećavala.
Pesimisti su se prisećali Napoleonovog rata sa Rusijom
i sve knjige o Velikoj armiji odjednom su imale veliku
potražnju«.¹⁰

Istovremeno, kako navodi Fuler, poraz kod Moskve
bio je ogroman strategijski poraz Nemačke posle kojega
»nemačka armija nije ni povratila izgubljenu snagu, a u
očima celog sveta . . . lišila se oreola nepobedive armije«.¹¹

Poraz Nemaca kod Moskve još više je podigao među-
narodni ugled SSSR-a. Talas solidarnosti sa našom zem-
ljom uzburkao je čitav svet. »Uspešna ofanzivna dejstva
sovjetskih trupa — pisao je Hari Polit u januaru 1942 —

¹⁰ Дж. Ф. С. Фуллер. Вторая мировая война 1939—1945 гг.
Стратегический и тактический обзор. Изд-во иностранной литературы, М., 1956, стр. 233—234.

¹¹ Isto, str. 169.

pokrenula su u celoj Engleskoj takav masovni pokret solidarnosti, koji je zaista bio čuven po svome karakteru.¹²

Takav pokret se razvio i u Sjedinjenim Američkim Državama. U zemljama antihitlerovske koalicije narodne mase su zahtevale otvaranje drugog fronta u Evropi. Rasli su pokreti otpora u okupiranim zemljama. Pobede sovjetskih oružanih snaga podstrekavale su patriote tih zemalja na herojske podvige.

U periodu bitke kod Moskve raširili su se okviri II svetskog rata. Sedmog decembra 1941. oružane snage Japana nanele su snažan iznenadni udar američkoj ratnoj mornarici u Perl Harburu. Počeo je rat na Tihom okeanu, koji je uneo suštinske izmene u međunarodnu situaciju. Japanske trupe su upale u Tajland, zauzele važnija ostrva Indonezije, Malaju, Singapur, deo Nove gvineje, Filipine, Burmu i Honkong. Preko Burme japanske trupe su upale u jugozapadne rejone Kine. Japan je zauzeo teritoriju veliku 3.800 hiljada km², naseljenom sa oko 150 miliona ljudi.¹³

U rat protiv hitlerovske Nemačke stupile su Sjedinjene Američke Države, a Japan je zaključio sporazum sa Italijom o zajedničkom ratu protiv Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije. Istovremeno, antihitlerovskoj koaliciji se priključio niz zemalja. Rat je obuhvatio skoro 4/5 stanovnika Zemljine kugle.¹⁴

Tako su se međunarodni događaji za vreme bitke pred Moskvom sve više komplikovali — posebno za zemlje hitlerovske koalicije.

I pored svega značaja, poraz nemačkih armija kod Moskve i na drugim delovima sovjetsko-nemačkog fronta još uvek nije mogao konačno da obrne tok rata u našu korist. Sovjetska armija je nanela snažan udar neprijatelju, ali to je bilo nedovoljno da se nemačka ratna mašina izbací iz stroja. Njena snaga bila je velika, a ratne

¹² „Вопросы истории“, № 12, 1957, стр. 95.

¹³ Vidi „Международные отношения на Дальнем Востоке (1840—1949)“, М., 1956, стр. 564—565.

¹⁴ Vidi „Вопросы истории“, № 5, 1956, стр. 46.

rezerve hitlerovske Nemačke nisu bile još ni izdaleka iscrpene. Drugog fronta u Evropi nije bilo i strategijsku pozadinu Nemačke naši saveznici nisu ozbiljnije ugrožavali.

U vezi sa početkom rata na Tihom okeanu, ratne isporuke Sovjetskom Savezu iz Velike Britanije i SAD, utvrđene Moskovskim sporazumom (29. septembra — 1. oktobra 1941), i pre toga neznatne, bile su umanjene, tako da je ekonomski pomoć Sovjetskom Savezu iz inostranstva bila neefikasna. Po rečima bivšeg američkog vojnog atašea u Moskvi, isporuke Sovjetskom Savezu od strane SAD bile su »razočarajuće male«.¹⁵ Još manju pomoć Sovjetskom Savežu ukazivala je Velika Britanija.

Sve je to omogućilo fašističkoj Nemačkoj da ponovo učvrsti svoje snage na sovjetskom frontu, povećavajući ih u leto 1942. na 237 divizija, i da u leto iste godine preduzme novu veliku ofanzivu na staljinogradskom i kavkaskom pravcu.

Predstojala je duga i uporna borba, ali na njen tok i na konačan rezultat u ogromnoj meri je uticala velika pobeda kod Moskve.

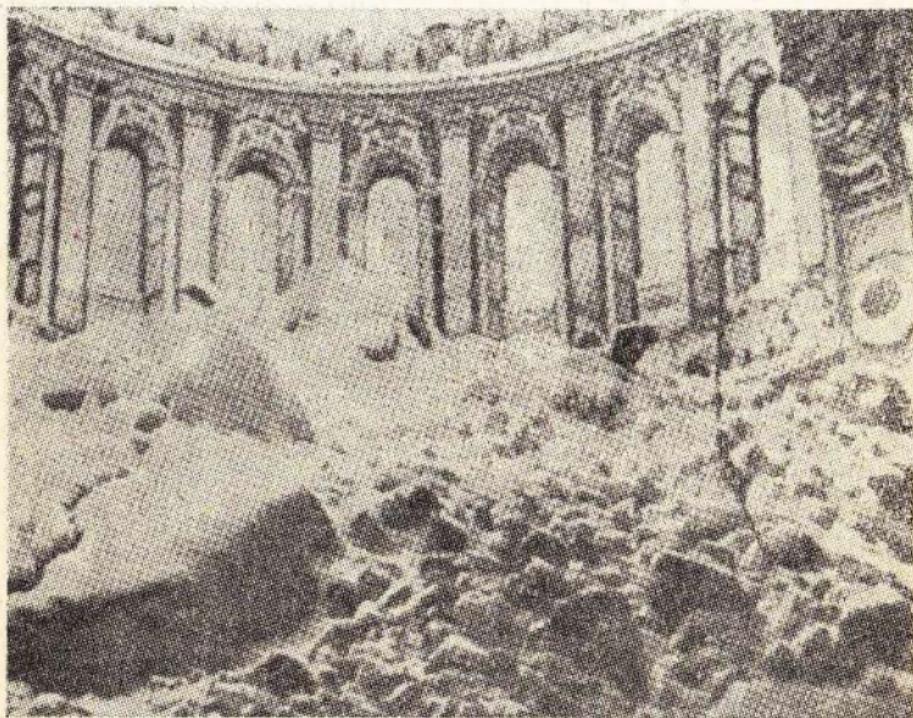
»... U bici kod Moskve bio je položen temelj naših budućih uspeha, koji su se naročito ispoljili u bici kod Staljingrada«.¹⁶

Posle pobede sovjetskih trupa kod Moskve, radni ljudi grada i oblasti našli su se pred zadatkom da brzo zaleče teške rane koje je neprijatelj naneo narodnoj privredi. Povlačeći se pod udarima sovjetskih trupa na zapad od Moskve, hitlerovski razbojnici su naneli industriji moskovske oblasti ogromnu štetu. Oni su porušili krupna preduzeća saveznog značaja, kao što su: Staljinogorska hidroelektrična centrala i Staljinogorski hemijski kombinat, sva rudarska okna Podmoskovskog ugljenog bazena, tekstilne fabrike u Jahromsku, Visokovsku, Naro-Fomin-

¹⁵ И. Ивашин. Очерки истории внешней политики СССР. Госполитиздат, М., 1958, стр. 361.

¹⁶ Р. Малиновский. Двадцатилетие начала Великой Отечественной войны. „Военно-исторический журнал“, № 6, 1961, стр. 3.

sku, Krasnopoljansku i Volokolamsku, fabriku veštačkog vlakna u Klinu, fabrike u možajskom, ruzanskem i solneč-nogorskom srezu. Potpuno ili delimično bilo je uništeno više od 300 preduzeća lokalne industrije i zanatskih zadruga, svi proizvodni fondovi kolhoza i kolhozno stočarstvo u okupiranim rejonima.

Sabor u Novojerusalimskom manastiru u gradu Istri posle isterivanja fašističkih trupa

Fašistički izrodi su potpuno uništili stotine sela, i zaselaka i porušili gradove: Staljinogorsk, Naro-Fominsk, Uzlovju, Volokolamsk, Ruzu, Vereju i druge. Spaljene su i uništene stotine škola, seoskih čitaonica, biblioteka, bolnica, poliklinika i mnogi istorijski spomenici.

Herojskim naporima radnih ljudi moskovske oblasti bili su postignuti značajni uspesi u obnavljanju privrede oblasti. U neobično kratkom roku bila su obnovljena po-

rušena i potopljena rudarska okna Podmoskovskog ugljenog bazena. Jedanaestog januara 1942. dobijene su prve tone uglja, a u septembru iste godine dnevna proizvodnja uglja bila je veća od predratne. Takođe su brzo obnovljene termoelektrana i hidroelektrične centrale Staljinogorska, Kaširska i Šaturska koje su Nemci bili porušili.

Veliku pomoć u obnavljanju industrije oblasti ukazala su preduzeća Moskve. U periodu obnavljanja Podmoskovskog ugljenog bazena Moskovljani su tamo uputili velike količine opreme i materijala. Stotine kvalifikovanih radnika Moskve učestvovalo je u radu na obnavljanju bazena. Veliku pomoć su ukazala preduzeća glavnog grada i kada je trebalo obnoviti razrušenu privredu u selima moskovske oblasti. Obnavljani su stambeno-komunalni objekti i kulturne ustanove koje su porušili hitlerovski varvari. Kolektivi zavoda i fabrika su uzimali pokroviteljstvo nad selima i kolhozima.

Uporedo sa rešenjem neodložnih zadataka u obnavljanju narodne privrede u oslobođenim rejonima Podmoskovlja, radni ljudi Moskve i moskovske oblasti su nastavljali da ukazuju svestranu pomoć frontu. Oni su zajedno sa celim sovjetskim narodom kovali oružje za armiju i obezbeđivali je svim neophodnim za potpunu i konačnu pobedu nad neprijateljem.

Posle završetka velikog otadžbinskog rata radni ljudi Moskve i ceo sovjetski narod postigli su još veće uspehe u izgradnji socijalizma. U vezi s tim, još više je porastao politički, privredni i kulturni značaj Moskve u životu naše domovine.

Socijalistička Moskva je izvor naprednih komunističkih ideja, grad, prema kome su okrenuta srca i misli slobodoljubivih ljudi celog sveta. Ka Moskvi — glavnom gradu socijalističke države — upereni su pogledi ugnjetenih i porobljenih naroda svih zemalja. Za nju su vezane nade i čežnje radnih ljudi cele Zemljine kugle.

Mnogomilionski sovjetski narod smatra Moskvu svojim rodnim i voljenim glavnim gradom. Moskva je simbol najčvršće mnogonacionalne države u svetu. Moskva ostva-

ruje progresivnu ulogu SSSR-a u borbi za demokratiju i mir, protiv međunarodne imperialističke reakcije i potpaljivača rata.

Glavni grad velike socijalističke države vrši ogroman uticaj na dalji razvoj cele naše zemlje u posleratnim godinama. Moskovljani, zajedno sa čitavim narodom, grade moćne elektrane i kanale. Na Volgi, na Dnjepru, na velikim gradilištima komunizma koriste se strojevi i mehanizacija napravljeni rukama Moskovljana. U glavnom gradu su stvorene potpuno nove industrijske grane i velika preduzeća, izgrađena po poslednjoj reči tehnike. Da bi se pokrenuo ogromni sistem preduzeća glavnog grada i podmirile komunalne potrebe Moskve, neophodna je energetska baza vrlo velikog kapaciteta. Zato je stvoren moskovski energosistem — naiveći u svetu. Njega sačinjava niz snažnih elektrana i termoelektrana. Koliko je porasla energetska baza glavnog grada, mogućno je oceniti po ovom upoređenju: samo u jednom turbo-generatoru Staljinogorske hidroelektrane sadržana je snaga koja znatno nadmašuje snagu svih elektrana predrevolucionarne Moskve.

Veliki značaj za energetiku glavnog grada ima moskovski ugljeni bazen, koji je postao »kotlarnica« Moskve. Rudnici bazena opremljeni su novom mehanizacijom — transporterima, elektrovozovima, bušilicama, pneumatičnim čekićima koji rade pomoću komprimiranog vazduha.

Sada, kada je Sovjetski Savez postao moćna industrijska država, kada su na njegovoj teritoriji nikle hiljade gigantskih preduzeća, znatan deo industrijske proizvodnje naše zemlje ostvaruje se u fabrikama i zavodima glavnog grada.

Moskva igra ogromnu ulogu u razvijanju industrije perifernih teritorija, koje su do oktobarske revolucije bile tehnički zaostale i nisu imale svoju industriju. Za podizanje, na primer, tekstilne industrije u rejonima za gajenje pamuka, iz Moskve su u svoje vreme bile upućene u te rejone ne samo nove mašine, već i radnici, inženjeri i tehničari, koji su pomogli u uzdizanju kadrova-kvali-

fikovanih radnika i specijalista u srednjeazijskim republikama. Tako je socijalistička Moskva ukazivala i ukazuje briatsku pomoć narodima koji ulaze u sastav velikog Sovjetskog Saveza. U tome se manifestuje mudra politika Komunističke partije, usmerena na razvoj privrednog i kulturnog života svih naroda SSSR-a.

Veliku pomoć Moskva ukazuje zemljama narodne demokratije. Razgranata mreža železničkih pruga i vazdušnih puteva povezuje Moskvu sa zemljama narodne demokratije Evrope, a takođe sa Kinom, Korejom i Vijetnamom. Sve šira ekomska razmena između SSSR-a i tih zemalja vodi se uglavnom preko Moskve.

Veličanstvene perspektive razvoja narodne privrede naše zemlje, zacrtane istorijskim odlukama XXI kongresa KPSS za period 1959—1965, a takođe odluke Plenuma CK KPSS 1958—1960, direktno su se odrazile u razvoju narodne privrede našeg radnog glavnog grada.

Još veći razmah dobija mehanizacija i automatizacija u moskovskoj industriji u godinama sedmogodišnjeg plana. Pri opštem porastu obima industrijske proizvodnje grada, gotovo za 1,5 put, pretežno će se povećati mašinogradnja. Tako će se obim proizvodnje industrije mašina alatljika povećati približno za dve trećine, a proizvodnja alata i sredstava automatizacije za 80—85%.

U fabrikama glavnog grada biće osvojena proizvodnja 1.140 novih tipova visokoproizvodnih strugova, mašina, komplikovanih pribora i agregata. U 1965. fabrike mašina alatljika proizvodiće znatan deo metalostrugarskih strojeva koji se izrađuju u zemlji. Od 1.300 automatskih linija koje se proizvode u zemlji, 400 linija, tj. skoro 30%, biće izrađeno u fabrikama Moskve.

U prvim godinama sedmogodišnjeg plana biće ostvarena kompleksna mehanizacija i automatizacija 27 postojećih velikih industrijskih preduzeća glavnog grada. Među njima — fabrika automobila »Lihačev«, »Prva državna fabrika kugličnih ležaja«, fabrika »Crveni proletari«, fabrika »Pariska komuna« i druge, a takođe 139 pogona i ogranaka drugih preduzeća.

Pored toga što će se stvoriti potpuno automatizovana preduzeća, biće ustanovljena proizvodnja na 1.560 mehanizovanih lančanih i tekućih vrpci, preko 14 hiljada novih automata, agregata i specijalnih alatnih mašina. Veliki radovi će biti izvedeni na modernizaciji fabričke opreme.

Svestrano se razvija i gradska privreda glavnog grada. Razrađen je sedmogodišnji plan harmoničkog razvoja svih grana gradske privrede Moskve. Za radove, koji će se izvoditi po tome planu, glavnom gradu je dodeljeno 50 milijardi rubalja. U toku 1959—1960. Moskva će dobiti skoro 20 miliona m² stambenog prostora, ili oko 700 hiljada stanova (prosečno oko 300 stanova svakodnevno).

Uporedo sa stambenim zgradama biće izgrađeno 256 škola, od čega 56 škola-internata, bolnica sa 19 hiljada mesta, dečijih vrtića i jasala za 100—115 hiljada dece. U gradu će se pojaviti 30 novih velikih bioskopa.

Postavljanjem druge linije gasovoda Stavropolj — Moskva i izgradnjom gasovoda Šebelinka — Brjansk — Moskva dovod gasa 1965. povećaće se u poređenju sa 1958. za 3,5 puta. Gusta mreža gasovoda u stambenim zgradama, zavodima i fabrikama, komunalnim preduzećima i zagrevanje iz toplana hiljade i hiljade zgrada uneće korenite promene u toplotno-energetsku privredu glavnog grada. Skoro u potpunosti će prestati dovoz uglja i drva.

Stotine novih trgova, ulica, prolaza, bulevara i parkova pojaviće se na karti glavnog grada. U 1965. više nikome neće nazivati jugozapadni rejon novogradnjom. Svih njegovih 30 kvartova do tog vremena će se konačno oformiti. Završiće se izgradnja novog stambenog rejona Fili — Mazilovo. Tamo će se pružiti linije metroa.

U sedmogodišnjem planu Moskva će dobiti 40 km linija metroa, kružnu auto-stradu dužine preko 100 km, dva nova mosta preko reke Moskve, desetine nadvožnjaka i podvožnjaka. U 1965., završnoj godini sedmogodišnjeg plana, biće mogućno videti monumentalnu građevinu Dvorac sovjeta, podignutu u sredini širokog parka na jugozapadu; veličanstvenu statuu Lenjina na Lenjinskoj gori; obelisk od svetlećeg metala u čast lansiranja prvog veštackog satelita Zemlje pred zgradom Moskovskog državnog

univerziteta »Lomonosova«; spomenik Karlu Marksu preko puta Boljšog teatra; spomenik velikom ruskom vojskovođi Suvorovu na Trgu Komune; nove savremene zgrade za Tretjakovsku galeriju i Muzej Sovjetske armije.

Hiljade Moskovljana odmara se na peščanim plažama otvorenog plivačkog bazena izgrađenog 1960. godine u rejonu Krapotkinskog keja. Još više se razvija kombinat sporta u Lužnikama. Širiće se rečna pristaništa glavnog grada, a nebom Moskve kretaće se mnogobrojni putnički helikopteri.

Planovi velikih radova za kapitalnu rekonstrukciju Moskve uspešno se izvršavaju i premašuju.

Izgradnja glavnog grada naše domovine, u vezi sa odlukom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta RSFSR od 18. avgusta 1960. o stvaranju tzv. Velike Moskve, dobija još veći razmah i veličinu.

Ovde su veliku brigu o Moskvi ispoljili CK KPSS, Sovjetska vlada i lično Nikita Sergejevič Hruščov, na čiju inicijativu je bila doneta ta odluka.

Moskva raste i postaje lepša svakog meseca, svake godine. Ona se zaista pretvara u grad — vrt, glavni grad komunističkog društva, gde vri radosni rad sovjetskog čoveka, gde se sve potpunije i raznovrsnije podmiruju njezini ne samo materijalni, već i sve veći duhovni zahtevi i interesi.

Moskovljani i radni ljudi naše domovine napraviće od svog omiljenog glavnog grada najlepši grad na našoj planeti.

Naša domovina ima snažnu socijalističku industriju, svestrano razvijenu tešku industriju — osnovnu bazu socijalističke ekonomike. Mašinogradnja se stalno povećava, snabdevajući sve grane narodne privrede savremenom tehnikom. Laka i prehrambena industrija dostigle su visok nivo. Seoska privreda, obnovljena poslednjih godina, obezbeđena je novom tehnikom u većoj meri nego pre rata.

Postignuti su značajni uspesi u oblasti daljeg poboljšanja života radnika, kolhoznika, inteligencije, — svih

sovjetskih ljudi. Stalno jača ekonomski i odbrambena moć naše domovine.

Zauzeti mirnim stvaralačkim radom, narodi Sovjetskog Saveza vide napredak u tome da sve više podižu privredu i kulturu svoje države, da nastoje na odliju više gvožđa i čelika, dobiju više nafte i uglja, izrade više mašina, poboljšaju i povećaju prinose iz poljoprivrede, da stvore izobilje proizvoda i predmeta široke potrošnje. Sovjetski ljudi shvataju da svaka tona metala, uglja, žita dobijena preko plana — predstavlja udarac za potpaljivače rata, a jačanje moći naše domovine. Eto zbog čega se veliki patriotski zanos sovjetskog naroda ispoljava pre svega u radu, u slavnim delima usmerenim na postizanje novih uspeha u svim granama socijalističke ekonomike.

Radni ljudi naše velike zemlje nalaze se pod sigurnom zaštitom svojih oružanih snaga, koje imaju sve neophodno za odbijanje ma kakvih agresivnih poduhvata imperijalista — podstrelkača i potpaljivača novog svetskog rata. I »neka ti, koji donose planove o agresiji na Sovjetski Savez i druge socijalističke zemlje — izjavio je Nikita Sergejevič Hruščov u svome govoru na svečanoj sednici posvećenoj dvadesetogodišnjici početka velikog otadžbinskog rata — znaju kakva će ih sudbina zadesiti ako otpočnu rat i izvrše napad«.

Ostvarujući veličanstvene zadatke komunističke izgradnje, određene istorijskim odlukama XXII kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza, sovjetski narod se još čvršće zbjija oko Komunističke partije i sovjetske vlade. Puna nesavladive moći i stvaralačkih snaga, sovjetska zemlja pouzdano ide napred na putu izgradnje komunizma.

REGISTAR IMENA

A

- Afanasjev — 217
Afončenko — 191
Afonjin I. — 126
Aleksejeva — 249
Aleluhin A. V. — 270
Andrejev A. A. — 128
Andrejev — 191
Andrejev — 242
Anisov A. F. — 61
Anohina T. I. — 38
Arsenjev — 93 *81*
Artemjev P. A. — 65
Averbah M. I. — 262

B

- Bakulev A. N. — 263
Baranov — 192
Baskakov — 242
Bekman — 214
Belkina — 94
Birjukov — 237, 269
Bjeloborodov A. P. — 274, 275
Bjelov P. A. — 135, 150, 151,
152, 174, 195, 200, 274, 276
Bok — 172, 224
Bokač — 49
Boldano — 104
Boldin I. V. — 63, 64, 100, 174,
203, 205
Bosi D. — 34
Botkin — 263
Brauhič — 98

- Brikov — 266
Britkov — 191
Bredli O. — 11
Buđoni S. M. — 9, 61
Bukvarev — 191
Burdenko N. N. — 262
Burunov — 88

C

- Čajkina E. — 160
Čalkov A. — 35
Čančibadze P. G. — 139
Čekalin A. — 159, 160, 161
Čencov A. N. — 266
Čerkasov A. — 126
Čerčil V. — 5, 6, 7
Čevgus — 71
Čihman — 71
Čistov — 123
Čurilin S. — 126

D

- Demidov — 125
Diskin E. A. — 142
Dikson Č. O. — 96
Dmitrovski G. N. — 256
Dovator L. M. — 26, 29, 77,
139, 145, 148, 197, 198, 257, 274

E

- Deržinski F. E. — 244, 256

E

Eminentov

Gurjanov M. — 88, 160, 270
 Gusarov — 193
 Gusev — 142

F

Fedorov P. — 246
 Fedulov P. — 266
 Feoktistov — 268
 Flegontov — 96
 Fomuškin V. — 52, 53
 Frajvold O. — 126
 Fredborg A. — 281
 Frolov — 269
 Frunze M. V. — 40
 Fuler Dž. F. S. — 281

G

Gaševa R. — 38
 Genfer I. S. — 260
 Gerasimov A. I. — 250
 Gladišev A. — 40
 Glatkova-Bogdanova — 104
 Golikov F. I. — 174, 200, 201,
 206, 274
 Govorov L. A. — 69, 156, 174,
 189, 192, 235
 Golovanov A. E. — 178
 Golubev K. D. — 70, 174
 Golubev — 192
 Golebeva T. Ja. — 52, 53
 Gončarov — 123
 Gorbatov V. N. — 258
 Gorbenko A. — 161
 Gorbunov — 124
 Gorki A. M. — 253
 Gorodnjanski A. M. — 174, 211
 Gotard H. — 240
 Grafski — 94
 Grebeškov — 266
 Grigorjev V. A. — 157
 Grišina V. — 253
 Gromišev — 192
 Guderijan H. — 8, 10, 21, 73,
 75, 77, 150, 168, 201, 206

H

Hajlbrun O. — 96
 Halder — 19, 172
 Hart Lidel — 11, 224
 Heč — 98
 Hepner — 230, 240
 Herst — 5
 Hetagurov G. I. — 146
 Hitler A. — 6, 8, 9, 10, 11, 19,
 58, 101, 194, 224, 227, 245
 Hifenban — 98
 Hodorkovski V. R. — 13
 Hot — 21
 Hruščov, 4, 218, 174, 212, 287,
 288
 Hvaćkov — 266

I

Iljin G. I. — 256
 Iljičev — 244
 Ipokov — 216
 Ivanov I. I. — 69
 Ivanov S. P. — 76
 Ivanov — 192
 Ivanov S. A. — 162
 Ivanov I. P. — 163
 Ivanov H. — 246
 Ivašin I. — 282

J

Jaroslavski E. M. — 128
 Jarovoј — 123
 Jefimov — 71
 Jefremov M. G. — 72, 174
 Jefremov — 71
 Jefremov — 197
 Jeremejev — 49
 Jerjomienko A. I. — 9, 10, 61,
 75, 234

Jermakov A. N. — 61, 73, 75
 Josipov — 241
 Jevstignjejev V. N. — 13
 Juškevič V. A. — 23, 173
 Juško — 53

K

Kalinjin M. I. — 81, 86, 128,
 129, 155, 254
 Kander — 98
 Kaplinski — 53
 Karasev V. A. — 92
 Kaširina — 249
 Katkov — 235
 Katukov M. E. — 77, 139, 189,
 196, 197, 274
 Kazakov — 194
 Keselman — 268
 Keserling A. — 47, 111
 Kibler — 224, 240
 Kičigin — 220
 Kiknadze — 53
 Kirov S. M. — 175
 Kirponos P. N. — 9
 Kločkov V. G. — 80, 81, 140,
 141, 173
 Kluge — 132, 224
 Ključnikov — 149
 Kočkin — 124
 Kohenhauzen — 212
 Kolesnikov — 268
 Koljada — 96, 242, 243
 Komarov V. L. — 17
 Komarov — 123
 Konakova — 88
 Konoda — 241 ⁸⁴
 Konjev I. S. — 60, 67, 69, 173
 Korepanov — 71
 Kornejev — 149
 Kornilov — 96, 242
 Koroljeva N. A. — 13
 Korovkin — 96
 Korotejev — 268
 Kosmodemjanska Z. — 159, 160
 Kostenko F. J. — 210, 211, 212
 Kovaljev A. N. — 250

Kovoda — 94
 Kozljuk — 268
 Kožebergenov A. — 141
 Kravčenko G. P. — 178
 Kravčenko — 50
 Krajzer J. G. — 174, 212
 Krjučenkin V. D. — 211
 Krjukov — 191
 Kruglov S. N. — 61
 Kudrjašov — 217
 Kuharenkov — 49
 Kujbišev V. V. — 124
 Kulibanova — 124
 Kuljukin — 220, 221
 Kurguzov — 49
 Kušakov — 192
 Kuzin — 279
 Kuznjecov — 70
 Kuznjecov V. I. — 147, 154,
 173, 274
 Kuznjecov M. V. — 270
 Kuznjecov — 191

L

Latuško — 49
 Lapin — 94
 Lavrentjev P. — 40
 Lavrinjenko — 285
 Lazarev — 269
 Ledovski — 49
 Leljušenko D. D. — 65, 139,
 173, 192, 274
 Lenjin V. I. — 16, 17, 105, 124,
 162, 217, 257, 280, 285, 287
 Leonov D. S. — 69
 Lestev D. A. — 126, 155, 156
 Lihačev — 286
 Lizjukov A. I. — 146, 147
 Logvinov — 49
 Lokišan V. I. — 255
 Lomanov — 124
 Lomonosov M. V. — 38
 Losev — 123
 Lopčenko — 274
 Lukin M. F. — 23
 Lukjanov — 49
 Lupov — 219

M

Majakovski V. V. — 130
 Makejev P. S. — 160, 242
 Maljcev — 192
Malinovski R. J. — 8, 271, 274,
 282

Mamajev — 81
 Manštajn — 8
 Manuilski D. Z. — 128
 Manželo — 104
 Margolin D. A. — 220
 Marks K. — 287
 Maslenikov I. I. — 173
Mastjugin J. — 126
 Matrosov — 95
 Mazepin — 53
 Mazepov P. I. — 61
 Medvedev V. N. — 258
 Medvedev M. A. — 261
 Melentin F. V. — 8, 9
 Meljnik K. S. — 274
 Mereckov K. A. — 214
 Merke — 98
 Merker — 227

Mihajlova V. — 162
 Mihajlov — 71
 Mikojan A. I. — 128
 Mironov P. V. — 29
 Miroševski V. — 40
 Misjutin D. K. — 258
 Mišin I. D. — 251
 Mjasnikov — 90
 Mladencev — 70
 Model — 240
 Monjin — 82
 Moskovceva A. — 198
 Muromcev — 88

N

Naj — 5
 Napoleon — 132, 281
 Nataličev — 275
 Nefedov E. — 53
 Nefedov F. — 126
 Nečajev — 156

Nikitin — 268
 Nikitina K. M. — 141
 Nikolajeva K. I. — 128
 Novikov — 82
 Novikov — 123
 Novoselova A. N. — 163

NJ

Njekrasov — 29, 30

O

Ordžonikidze G. K. — 250, 256
 Orlova V. — 252
 Ostroumov — 88
 Otočka — 193
 Ovsejenko — 220, 221

P

Palkin — 104
 Pamfilov V. E. — 140
 Panjin I. F. — 258
 Panfilov I. V. — 70, 80, 139,
 143, 144, 181, 274, 275
 Pastko E. — 38
 Pavlov — 40
 Perevoščikov — 266
 Petrenko G. — 141
 Petrov I. F. — 178
 Petrov M. P. — 75
 Petrov — 88
 Piljugin — 49
 Platonov S. P. — 178
 Plijev I. A. — 274
 Plohin — 142
 Podlas K. P. — 174, 212
 Pogorelov — 217
 Polit H. — 281
 Polosuhin V. I. — 70
 Ponomarenko — 53
 Popkov V. I. — 270
 Popová N. V. — 53
 Popov V. S. — 76, 205

Pospelov N. — 126
 Pošehonov K. — 126
 Projektor D. M. — 13
 Prokofjev — 123
 Proskurin — 88, 162

R

Radcev — 95
 Raftopulo A. A. — 74
 Rastreli — 194
 Remel G. — 98
 Remizov F. N. — 189, 196, 197
 Ribentrop I. — 172
 Ripko K. I. — 255
 Rjabova E. — 38
 Rjazin — 192
 Rokosovski K. K. — 23, 25, 69,
 139, 174, 185, 188, 189, 274
 Romanov — 269
 Ropert — 227
 Rudnjeva E. — 38
 Rundštet — 132
 Ruof — 240
 Ruzvelt F. D. — 5, 101

S

Sadovčenko — 191
 Sandalov L. M. — 173
 Saharov S. D. — 13
 Samsonov A. M. — 13
 Samulenko — 163
 Sbitov N. A. — 178
 Seregin V. P. — 13
 Skopcov — 53
 Smirnov — 72
 Smirnov N. — 126
 Smirnov S. F. — 252
 Sokolovski V. D. — 60
 Soldatov — 71
 Solncev — 279
 Solovjev — 123
 Solovjev — 266
 Solovcev — 149
 Sosnovski N. — 30, 31

Sotnjikov I. — 163
 Spaski — 275
 Spivak — 124
 Staljin J. V. — 32, 33
 Starovič M. N. — 253
 Stemasov — 82, 83
 Stupin V. — 193
 Suhanov — 235
 Surčenko A. — 197
 Suškin — 123
 Sutjagin M. — 40
 Suvorov A. V. — 287

S

Šabunjin — 157
 Šalajev — 113
 Šastitko — 124
 Ščerbakov A. S. — 102, 128
 Ščerbakov — 94, 243
 Ščerbakov — 71
 Ščerbina — 49
 Šefer — 227
 Ševcov — 95
 Ševudin — 94
 Šilovski E. A. — 60
 Šišov — 241
 Šlezinger — 98
 Šljapin N. A. — 75
 Šmelev — 123
 Šmit E. — 98
 Šmirev — 243
 Špigin G. S. — 117, 118, 119
 Šumov A. — 162
 Straus — 240
 Švecov V. I. — 173
 Švecov — 219

T

Talalihin V. — 54, 55, 274
 Tamonov V. I. — 13
 Temkin — 263
 Terentjev — 49
 Tereščenko — 53
 Teterčev — 88, 161, 242

- Timakov — 124
 Time G. — 171
 Timofejeva — 52
 Timofejev D. — 141
 Timošenko S. K. — 24, 174, 212
 Tihonov A. — 40
 Tipelskirh K. — 8, 172, 272
 Titenkov — 48, 53
 Tjurin — 192

U

- Usikov — 49
 Usoljcev — 156

V

- Vasiljev A. V. — 13
 Vasiljev — 49
 Vasiljkov — 218 *84*
 Vatutin N. F. — 67, 69
 Veselova N. A. — 141

- Viler (Willer) — 5
 Višnjevski A. V. — 263
 Vjazovecki — 268
 Vojtovič — 126
 Vorobjev — 71
 Vorobjev — 192
 Vostruhov V. I. — 173
 Voznesenski N. — 17, 34, 174

Z

- Zaharkin I. G. — 70, 174, 200
 Zaharov G. F. — 61
 Zaharov F. D. — 144, 145, 147
 Zdešnjeva A. T. — 114, 115
 Zjatjevá N. — 162
 Zotov — 51

Ž

- 81*
 Žukov G. K. — 9, ~~65~~, 173
 Žukov — 266

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

A

Albanija — 12
Aleksandrovsk — 109
Aleskin — 72, 148, 149, 170,
174, 200, 206, 208, 210
Alma Ata — 70
Alsufjevo — 242
Altaj — 29
Aksinkino — 241
Amincevo — 106
Andreapolj — 60, 93, 234
Afrika — 175, 222
Aprelevka — 165
Arktik — 6
Atlantik — 175
Azija, srednja — 17, 35, 115,
265

B

Balabanovo — 207, 208
Balkan — 6
Baribinka — 157
Beli — 24, 26, 64, 85, 234, 239,
424
Beli Rast — 156, 166, 174
Belo more — 15
Belgija — 271, 273
Berlin — 35, 269, 281
Bjelev — 76, 95, 100, 204, 239
Bjelorusija — 15, 17, 247
Bjeloruska Sovjetska Socijali-
stička Republika — 245
Bobrujsk — 48

Bogorodick — 148, 177, 202
Bolahovo — 149, 202
Bolhov — 226, 231, 238, 239
Bologoje — 31
Borisov — 29, 47
Borodino — 71
Borodinsko polje — 237
Borovsk — 72, 206, 210, 237
Brest — 48
Britanska ostrva — 6
Brjansk — 25, 58, 75, 99, 287
Burcevo — 165, 166
Burma — 165, 166

C

Caricino — 106
Crno more — 15

Č

Čehoslovačka — 12
Černišino — 94, 95
Černj — 76, 213
Čertolino — 213, 214, 232
Čismena — 196
Čongar — 134

D

Daleki istok — 35, 281
Damšino — 30
Danska — 228

Dedilovo — 77, 149, 202
 Dedovsk — 188
 Demidov — 242
 Demjansk — 269
 Denkerk — 9
 Desna, r. — 74
 Derevljevo — 106
 Detčino — 226
 Dmitrov — 146, 147, 173
 Dnjepar — 15, 17, 19, 20, 24,
 25, 285
 Don, r. — 173, 174, 200
 Donbas — 35, 40, 57, 60, 134,
 174, 271, 274
 Dorogobuž — 243
 Dorošovo — 132
 Dubosekovo — 140, 141
 Dudorovo — 95
 Dudorovska fabrika — 95
 Duhovščina — 21, 23, 24, 26,
 242
 Duminiči — 95
 Dvinsk — 15

E

Engleska — 5, 6, 11, 47, 100,
 101, 273, 281, 281
 Evropa (zapadna Evropa) — 6,
 32, 35, 54, 100, 169, 228, 282,
 285

F

Fatež — 75
 Feodosija — 215
 Filipini — 281
 Finska — 32
 Francuska — 6, 12, 47, 228, 271
 Francuska, severna — 6
 Frankfurt na Odri — 269

G

Gomelj — 20
 Gorki — 21, 71, 141
 Grčka — 12, 47, 273

Grigorjevo — 243
 Gružino — 214
 Gžatsk — 4, 8, 59, 64, 226, 227,
 231, 235, 237, 239
 Gusenjevo — 143

H

Himki — 125, 146
 Hlebnikovo — 125, 146
 Holandija — 271, 273
 Holm — 93, 231, 233
 Hongkong — 281
 Horugvino — 85
 Hotkovo — 95
 Hvorostino — 268
 Hvostoviči — 95

I

Iljkovo — 74
 Iljmenj j. — 230
 Indonezija — 281
 Istra — 48, 144, 145, 170, 183—
 186, 188, 190, 194, 195
 Istra, r. — 146, 166, 189
 Istranska vodojaža — 145, 189
 Italija — 6, 32, 271
 Ivancevo — 198
 Ivanovsko — 268
 Izdeškovo — 63

J

Jahroma — 147, 165, 166, 168,
 170, 173, 185, 186, 199
 Japan — 6, 32, 175, 273, 281
 Jarcevo — 23, 25, 29, 57, 60
 Jaropolec — 196
 Jaroslavlj — 35
 Jasna Poljana — 200, 203
 Jelec — 170, 174, 177, 210—213,
 221, 228
 Jeljina — 23, 24, 26, 29, 57, 60,
 64, 243, 244.

Jefremov — 59, 170, 174, 177,
212
Jepifanj — 173, 174, 202, 261
Jugoslavija — 12, 47, 228, 273
Juhnov — 59, 64, 85, 204, 228,
231, 237, 238
Juškovo — 165, 166

K

Kalinkoviči — 19
Kalinjin — 59, 67, 69, 78, 88,
94, 99, 100, 131, 138, 170, 183,
184, 221, 228
Kalinovka — 246
Kaluga — 67, 99, 204, 205, 206,
210, 214, 238
Kamena Gora — 30
Kanal »Moskva« — 65, 147
Karaganda — 35
Karačev — 75, 95
Kastorno — 211
Kašira — 51, 150—152, 168, 261
Kavkaz — 134
Kavkaz, severni — 164
Kavkaska obala — 60
Kazaki — 211
Kazanj — 211
Kazahstan — 17, 35, 100, 115,
265
Kerč, poluostrvo — 215
Kerč — 134, 215
Kijev — 9, 15, 26, 105, 274
Kijevski drum — 174
Kina — 281, 285
Kirov — 74, 99, 204, 214, 238,
239
Kizil — 35
Klejmenovo — 200
Klin — 85, 144, 145, 146, 177,
184—187, 190, 191, 195, 286
Knjaskovo — 71
Kolodezi — 94
Kolomna — 107, 174, 259
Konotop — 25
Koreja — 285
Kosa Gora — 200, 202

Kostrovo — 200—201
Kotljakovo — 230
Koša, r. — 94
Kozeljsk — 64, 100, 161, 204,
205, 210
Krakov — 210
Krapivna — 202, 203, 205
Krapivnja r. — 240, 241
Krasna Poljana — 165, 166,
168, 174, 186, 188
Krasni — 21
Kremljevo — 260
Kričev — 20, 21
Krim — 60, 134, 125
Kromi — 75
Krjukovo — 146, 148, 165, 166,
174, 181, 188, 190, 202
Kubinka — 165, 197
Kujbišev — 35, 102
Kurovska ž. st. — 258
Kuzbaš — 34
Kuzjajevka — 202, 281

L

Lama r. — 70, 138, 195, 196,
199, 228, 235
Laptevo — 150
Lenjingrad — 19, 30, 31, 40,
57, 60, 93, 105, 165, 194, 269,
271, 274
Lenjingradski drum — 146,
148, 185, 190, 195
Lihvin — 76, 159, 160, 161, 204,
205, 210, 242
Litvinovo — 85
Livni — 211, 213, 239
Lizlovo — 197
Lobnja — 146
London — 7, 96
Lotošino — 214, 241
Ludina Gora — 268
Luga — 269
Lutosnja, r. — 186
Lužno — 30

LJ

Ljuberci — 107
 Ljublino — 107
 Ljubnica — 30
 Ljudinovo — 214

M

Magnitogorsk — 34
 Malaja — 281
 Mala Višera — 164, 214
 Madžarska — 32, 271
 Mcensk — 74, 75, 239
 Majtlujevo — 238
 Malojaroslavec — 72, 177, 204,
 206, 208, 210, 214, 269
 Maurino — 186
 Medinj — 210, 214, 238
 Mihajlov — 149, 150, 152, 170,
 200
 Mijus, r. — 164
 Mikulino — Gorodšće — 177
 Milenino — 241
 Minsk — 47
 Minski drum — 70
 Minsk-Moskva, auto-put —
 165, 233
 Mogiljev — 15, 19, 84
 Mordves — 152, 170, 174, 201
 Mosaljsk — 64, 214
 Moskva — 1, 6—12, 15, 19, 21,
 23, 30, 31, 33—44, 46—60,
 62—66, 68—70, 72, 73, 77—80,
 82—86, 93, 99, 100—115, 117,
 119—123, 125—127, 130—137,
 139—141, 143, 146—149, 152—
 155, 158, 163—173, 175—179,
 183, 190, 191, 193, 194, 199—
 201, 206, 208, 210, 212—215,
 218, 219, 221, 223—226, 228,
 231, 235, 282, 284—287.
 Moskva, r. — 85, 106, 288,
 Moskovsko more — 78, 85, 137,
 138, 139, 144, 173, 184, 185,
 195, 242

Možajski drum — 70, 174
 Možajsk — 48, 70, 71, 100, 131,
 235, 237
 Mstislavlj — 21

N

Nara, r. — 166, 174, 177, 204,
 206, 207, 208, 210
 Nara-Fominsk — 48, 131, 165,
 168, 170, 207, 208, 210, 214,
 284
 Nedeljino — 210
 Nelidovo — 80, 141, 142
 Nemačka — 5, 6, 7, 11, 12, 15,
 32, 33, 55, 60, 100, 101, 111,
 171, 175, 273, 281, 282
 Nemačka — zapadna — 96
 Nevelj — 20
 Nikiški — 94
 Nikoljsko — 106
 Norveška — 271
 Nova — 197
 Nova Gvineja — 281
 Novgorod — 15
 Novi Jerusalim — 194
 Novosibirsk — 35
 Novosilj — 239

NJ

Njujork — 96

O

Odojev — 203
 Oka, r. — 65, 75, 76, 100, 161,
 204, 205, 206, 208, 209, 210,
 213
 Olenjino — 233
 Oljgovo — 166
 Orel — 59, 74, 75, 99, 211, 269
 Orša — 15, 19, 29, 48
 Ostaškov — 24, 60, 93, 173, 226,
 234
 Ozerecko — 165

P

Palaškino — 197, 198
 Parfenokino — 220
 Pavelec — 260
 Peno — 93, 234
 Perekop — 134
 Perl-Harbur — 281
 Petelino — 202
 Petrišćevo — 159
 Petrovska — 171
 Plava, r. — 76, 202
 Plavsk — 76, 202, 203, 205
 Pjatki — 241
 Pjatnicko — 211
 Podoljsk — 107
 Podmoskovski basen — 174
 Podmoskovlje — 35, 84, 107,
 110, 126, 154, 155, 158, 159,
 173, 180, 182, 188, 240, 247,
 252, 253, 258, 268, 269, 272,
 277, 280
 Pogorelo Gorodišće — 196, 226,
 230, 238
 Pogost, str. — 243
 Pokrovsko — 196
 Polotnjanski zavod — 177
 Poltava — 57
 Poљska — 12, 47, 273
 Povolžje — 17, 126
 Pribaltik — 15
 Protva, r. — 210
 Pskov — 15, 269
 Pšemislj — 161, 210

R

Ramenki — 106
 Reseta, r. — 75, 95
 Rešetnikovo — 145, 185
 Revjakino — 150, 200, 201, 202
 Rjazanj — 150, 174, 259
 Rjažsk — 174, 259, 260, 261
 Riga — 15
 Rogačevo — 146, 147, 170, 173,
 185

Roslavlј — 20, 21, 25, 243, 244
 Rosošno — 212
 Rostov na Donu — 7, 134, 164,
 170, 180, 214, 215, 221, 271,
 277
 Rubljevo — 51
 Rudnja — 243
 Rudnjevo — 200, 202
 Rumunija — 32, 228
 Rusija — 8, 19, 281
 Ruza, r. — 70, 131, 186, 199,
 235, 240, 283
 Ržev — 48, 59, 60, 61, 85, 99,
 196, 204, 213, 214, 226, 228,
 231—234, 239

S

Saburovo — 106
 SAD — 5, 6, 11, 100, 101
 Samolukovo — 93
 Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika — 280
 Sebež — 19
 Sejm, r. — 75
 Seližarovo — 78, 162, 170, 226,
 230, 260
 Selišće — 230
 Sencovo — 242
 Serebrjanje Prudi — 150
 Sereda — 235
 Serpuhov — 51, 65, 76, 107,
 131, 132, 149, 174, 206, 208
 Sestra, r. — 241
 Sevastopolj — 105, 134
 Sevsk — 73
 Sibir (zapadni Sibir) — 17, 35,
 115, 126, 165
 Sidorovo — 93
 Singapur — 281
 Sičevka — 59, 231, 233, 239
 Skirmanovo — 77, 131, 141,
 196, 261
 Skopin — 150, 170, 200, 260,
 261
 Smolensk — 15, 20, 21, 23—26,
 31, 62, 84, 99, 234, 243, 274
 Soblago — 261, 262

VOJNA BIBLIOTEKA
— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosada izdala ove knjige

- 1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE**, rasprodato.
- 2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BAL-TIČKOG MORA**, rasprodato.
- 3) knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
- 4) knjiga: Pukovnik dr fil., BEŠLAJN, **RUKOVODENJE NAROD-NOM ODBRANOM**, rasprodato.
- 5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA**, strana 397, cena 230 din.
- 6) knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI**, rasprodato.
- 7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, rasprodato.
- 8) knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE**, strana 405, cena 300 din.
- 9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA**, rasprodato.
- 10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA**, rasprodato.
- 11) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA**, rasprodato.
- 12) knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**, strana 400, cena 200 din.
- 13) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasprodato.
- 14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.
- 15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNAGA MANEVRA**, strana 638, cena 500 din.

- 16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA**, rasprodato.
- 17) knjiga: SVEČIN, **STRATEGIJA**, strana 452, cena 450 dinara.
- 18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**, strana 356 sa 3 priloga, cena 400 dinara.
- 19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI**, rasprodato.
- 20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA**, strana 524, cena 700 dinara.
- 21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
- 22) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU**, rasprodato.
- 23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**, strana 248, cena 300 din.
- 24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU**, rasprodato.
- 25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠTABOVI**, strana 336, cena 500 din.
- 26) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **STALJINGRAD**. Delo obuhvata staljingradsku operaciju u celini sa uništenjem nemačke 6. armije, kao i izvesne zaključke i iskustva iz ove operacije. Strana 522, cena 1.000 din.
- 27) knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA** (prevod sa nemačkog) strana 503, cena 850 din.
- 28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGIJSKE TEORIJE** (I sve-ska). Strana 430, cena 600 din.
- 29) knjiga: GUDERIJAN, **VOJNI MEMOARI**, strana 621, cena 1.000 din.
- 30) knjiga: **VOĐENI PROJEKTILI**. Delo je u štampi.
- 31) knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE**. Zbirka članaka o dejstvima jedinica Poljske narodne vojske do pada Berlina 1945. godine. Strana 432, cena 1.000 din.
- 32) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE**. Zbirka odabranih diplomskih radova sa sovjetskih vojnih akademija iz oblasti proboja organizovane odbrane operativnim jedinicama. Strana 487, cena 1.000 din.
- 33) knjiga: HERBERT FAJS, **ČERČIL — RUZVELT — STALJIN**. Delo predstavlja vojnodiplomatsku istoriju drugog svetskog rata koji pokazuje »rat koji su ovi vodili i mir koji su želeli«. Strana 840, cena 1.500 din.
- 34) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI**. Knjiga obrađuje postupno sve osnovne taktičke radnje taktičkih jedinica. Strana 671, cena 800 din.

- 35) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIČKI PRIMERI BORBE**. Delo predstavlja zbirku odabranih konkretnih primera borbi pešadijskih pukova i njihovih delova na istočnom frontu. Strana 264, cena 800 din.
- 36) knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ**, Studija o mogućnosti vazduhoplovstva u savremenim uslovima. Strana 288, cena 650 din.
- 37) knjiga: MONTROS, **NEBESKA KONJICA**. Studija o helikopterima na osnovu iskustva u korejskom ratu. Strana 307, cena 700 dinara.
- 38) knjiga: MELENTIN, **OKLOPNE BITKE**. U knjizi nemački general Melentin opisuje sve važnije oklopne bitke iz drugog svetskog rata. Strana 448, cena 850 din.
- 39) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMije 1941—1945**. Strana 593, cena 1.300 din.
- 40) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I sveska) Strana 646, cena 900 din.
- 41) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIVNE VEŠTINE** (I sveska). Strana 579, cena 1.600 din.
- 42) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Strana 803, cena 1.250 din.
- 43) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE** (sveska). Strana 489, cena 1.000 din.
- 44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU**. 423, cena 600 din.
- 45) knjiga: Maršal ČUKOV, **ODBRAНА STALJINGRADA**. Strana 423, cena 600 din.
- 46) knjiga: **TRANZISTORI** (prevod sa engleskog). Strana 464, cena 1.100.
- 47) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA pod redakcijom generala armije KUROČKINA, **METODIKA VOJNONA-UCNOG ISTRAŽIVANJA**. Strana 384, cena 650 din.
- 48) knjiga: NASTAVNICI VOJNOPOLITIČKE AKADEMIJE »LENJIN«, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Strana 382, cena 1.000 din.
- 49) knjiga: STERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA** (prevod sa nemačkog). Strana 360, cena 1.000 din.
- 50) knjiga: IVANOV i TJAPKIN, **INFRACRVENA TEHNIKA U VOJNOJ PRIMENI**. Delo je u pripremi.
- 51) knjiga: BUĐONI, **PREDENI PUT**. (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 486, cena 750 din.
- 52) knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VREME**. Strana 400, cena 700 din.

- 53) knjiga: **LOKTIONOV, DUNAVSKA FLOTILA U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU.** Delo je u pripremi.
- 54) knjiga: **POPELJ, TENKOVI SU OKRENULI NA ZAPAD** (druge knjiga pišćeve trilogije). Strana 438, cena 1.100 din.
- 55) knjiga: Maršal SOKOLOVSKI, **VOJNA STRATEGIJA** (rad grupe autora). Strana 584, cena 1.100 din.
- 56) knjiga: **SEMJONOV, RAZVOJ SOVJETSKE OPERATIVNE VEŠTINE.** Strana 405, cena 1.250 din.
- 57) knjiga: AKADEMIJA NAUKA SSSR, **VELIKA BITKA KOD MOSKVE.**
- 58) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **O SOVJETSKOJ VOJNOJ NAUCI.** Strana 420, cena 1.250 din.
- 59) knjiga: KEGL i MENSON, **POMORSKI RAT U KOREJI.** Delo je u štampi.
- 60) knjiga: KOLESNIKOV, **ZORGE.** Strana 248, cena 700 din.
- 61) knjiga: GONČARENKO, **KIBERNETIKA U VOJNOJ PRIMENI.** Delo je u štampi.
- 62) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **BITKA ZA LENJINGRAD.** Delo je u štampi.
- 63) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE — I.** Delo je u štampi.
- 64) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE — II.** Delo je u štampi.
- 65) knjiga: POPELJ, **NAPRED NA BERLIN.** Delo je u pripremi.

AKADEMIJA NAUKA SSSR

VELIKA BITKA KOD MOSKVE

Redaktor

Potpukovnik Gvozden Vuković

*

Lektor

Stevan Kojić

*

Tehnički urednik

Andro Strugar

*

Korektori

Gordana Rosi

Vera Radulović

Štampanje završeno oktobra 1966.

Tiraž 5.000

Štampa: Beogradski grafički zavod, Beograd
Bulevar vojvode Mišića 17.